Belijdenisse ende eenvoudige Vtlegghinge des waerachtighen gheloofs / ende der algemeynen articulen van de suyvere Christelicke religie / gemaeckt met ghemeyner eendrachticheyt van de Dienaers der Kercken Jesu Christi / die daer in Switzerlant sijn / te weten te Zurich / te Bernen / te Schaphouse / te Sainct Gal / te Chur der Rhetzen / ende hare Medeghenoten / te Mylhousen ende Biennen / ende voorts alle Kercken dat haer oock de Dienaers vande Kercken van Genevven ghevoecht hebben: int licht ghegheven tot dien eynde / op dat sy voor alle gheloovighe Menschen betuyghen moghen / dat sy volherden in de leere van de warachtighe ende oude Christelijcke Kercke / ende dat sy geen nieuwe noch valsche leeringhe en voorstaen / ende daerom oock gheen gemeynschap hebben met ghe Secten oft Ketterijen en hebben. Welcke Belijdenisse sy nv op desen tijt voor ghestelt hebben / op dat al de ghene die den Heere vreesen / daer van oordeelen moghen.

Item die Belijdenisse des gheloofs der Ghemeynten in Vranckrijck / die den alder Christelijcksten Coninck van Vranckrijck / etc. ghegheven was / om te bewijsen dat sy ooch van de Kercke ende eenicheyt met dese andere zijn.

Rom. 10.

Met ter herten gelooftmen tot rechtveerdicheit / ende metten mont belijdtmen totter salicheyt.

Anno 1568.

Ghedruckt tot Nordwitz / by Antonium de Solemne.

Allen Gheloouigen Chri-
stenen van Duytlant / ende van andere vreemde nacien / wenschen de Dienaers der ondergeschreuen Gemeynten van Switzerlant / Ghenade ende vre-
de van Godt den Vader / door Jesum Christum onsen Heere.

DEerzijn tot noch toe veel ende verscheyden Gheruchten ende wtleggynghen des gheloofs gheschreuen geweest / ende worden als noch voorgemelicken op desen tijt / int licht ghebracht van Conincrijcken / Lantschappen en Steden: waer door dat sy betuyghen ende leeren op dese laetste tijden / die so overvloedelicken allerhande Ketterijen hier ende daer voortbrenghen / dat sy in hare Kercken oprechtelijcken ende eenvoudichlijcken gheloouen / gheloouen ende leeren / aengaende alle die artijckelen des Christelijcken gheloofs / ende onse Religie / so wel int gheheyn / als in eenyder stuck by sonder / en daer mede verklaren / dat sy gheen gheemeenschap en hebben met eenighe Secten ofte Ketterijen. So ist / hoe wel dat wy in voorgaende tijden sulcx by onse schriften gedaen hebben / die wi wtlaten gaen hebben / des niet te min / om dat mense vergheten mach hebben / ende datse in vele plaetsen wijder ende breeder verkla-

ringhe begripen / dan dat een yegelijck tot
can hebben om die tonderfoecken en lesen:
Derwaert zijnde door dat pijselijck exempel
van ander gheloouighen / dat wy oock met
dese corte wtleggingbe arbeyden te vervaat-
ten / ende allen gheloouigen voor te houden
de leere ende regieringe onser Kercken / die
sy wt viele iaren lanck / vanden beginne haer-
der reformatie aen / tot op desen daghe toe /
door vele perículen ende benautheden / met
groote ernstzachticheyt gheleert hebben /
ende als noch onderhouden. Met eenen so
gheven wy oock ghetuyghenisse voor alle
menschen / van der ernstzachticheyt en hert-
grondighe eenicheyt / die ons de Heere ghe-
gheven heeft / so dat wy in onse Kercken / in
de welcken dat het den Heere belieft heeft
ons voor Dienaers te nemen / eene seluighe
saecke spreken / sonder scheuringen / wesen-
de een gheheel lichaem / van eender ghevoe-
len en sin. Hier beneven so betuyghen wy
oock dat wy noyt in onse Gheneenten ge-
stroyt en hebben sodanighe leere / als soin-
mighe van onse tegenpartijden arbeyden
valschelijck ende tonrecht / ons na te geven
ende over den hals te dringen / en dat voor-
nemelijcken by den gheuen die onse schrif-
ten niet ter hant en comē / ende daerom niet
en weten wat leere dat wy volgen. So sul-
len dan die goetwilighe lesers tot dat / ons

ghe-

gheschrift / merckelick moghen beuinden / hoe dat wy niets gheneyn en hebben met enighe secten ende ketterijen / waer van dat wy byna in een yder capittel vermanē / verklarende / hoe dat wy die verfaechen. Sy sullen ooch dit daer wt bemercken / hoe dat wy ons selues van de heylighe Ghemeenten die in Duytslant / Francrijch / Engelant ende andere naclen des Chrijstenrijcx sijn / niet af en scheydē / noch ons selue af en trecken / door een lasterlijcke scheuringhe: maer dat wy met haer alle / so wel int gheneyn / als met een yeghelicke in sondecheyt / in dese waecheyt hier beleden / seer wel ouer een comen / ende dat wy haer wt oprechte liefde omhelsen.

Voorts / niet teghenstaende dat daer onder veelderhande Ghemeenten eenige verscheydenheyt geuonden woort / so veel als de woordē / die maniere van de leere wt te leggen / die Ceremonien ēn andere manieren van doē aengaet / dwelck dat geschiet / mits dien datmen aenmercht wat voor een yeghelicke Ghemeente / tot hare ghestaltenisse / gheleghentheyt ende opbouwinge dienlijch is. So en is het nochtans noyt gesien / dat dese ongelijckheyt voorsaecht van tweedrachten ende scheuringhen in der Kercken gegheuen heeft / want de Chrijstelicke Ghemeenten hebben altijts in dit stuck haeren

vrijdom ghebruyet/dwelck men in de Kerckelicke Hiſtorie ſien mach. Want het was eertijts die Godtvreſende oudtheit al ghenoech/dat de menſchen in die voornemelicke hooftſtucken der religie / eñ goet verſtant de ſelver met broederlicke liefde vereenicht waren. Hierom ſo verhopē wi/als de Chriſtelicke ghemeenten ghelijck eñ bevonden ſullen hebbē/hoe dat wy in de leere des heylighen eñ eewighen Godts / in dat oprecht verſtāt der ſelver/eñ in de broederlicke liefde met haer/ende voor al met de oude Apoſtelijſche Kercke allēnſins ouer een comē/dat ſy wel geerne met ons in deſe drie puncten eens zijn ſullen:ghemerckt dat wy oock deſe Belijdeniſſe tot dien eynde principalicken tot licht ghegheuen hebben/ om vrede ende eendrachticheit/mitsgaders liefde ouer weder zijden te ſoecken / ſoo wel met de Ghemeenten van Duytſlant/ als van andere natien/ ende die ſeluighe eenicheyt getrouwelicken onderhouden. Wy en twijfelen ooc niet / ofte de Ghemeenten en ſijn wel van Godt begaeft/met ſo groote liefde / cēnoudicheyt ende vromicheyt / iſt dat ſaecke dat daer vet is / dat ſommige van haer qualick ſouden moghen van ons verſtaen hebben / wanneer dat ſy nu deſe onſe eenvoudighe Belijdeniſſe ghehoort ſullen hebben/ dat ſy ons niet meer voor Ketters houdē en ſullē/

noch oock onse Gemeentē/die onder waerheyt Ghemeenten Gods zijn/ als Godtloose verworpen. Voor al so betuygen wy/ dat wy altijts gewillich eñ bereyt zijn breeder verclaringe te doen/ indien datmē sulcx aen ons versoeckt/ van als dat wy hier voort ghebracht hebben/ ende dat beyde/ so wel int ghemeyn als bysonderlicken van stuck te stuck: iae soo verre dat ons yemant wt het woort Gods can beter onderrichten/ wy willen met alle danckseggīnghe wijcken/ ende den Heere ghehoor gheuen. Ghedaen den eersten dach van Meerte/ Int iaer 1566.

Hier hebben onderteeckent alle de Dienaers van alle de Christelicke Ghemeenten/ die in Switzerlant zijn: te weten die te Zurich zijn/ te Bernen/ te Schaphousen/ te Saint Gal/ te Chur der Rhetzen/ eñ haer Gondtghenooten ouer beyde zijden van de berghen/ te Meylhousen/ ende te Bienne/ tot de welcken dat haer oock de Dienaers van de Kercke van Geneuen gheuoecht hebben.

Cort ende eenvoudige belijdenisse ende wtlegghinghe der warachtigher Christelicker Religie/ etc.

Het eerste Capittel.

Van de heylighe Scriftuere / die dat waerachtighe woort Godts is.

Wy gelouen ende belijden dat de Canonijsche Schriften der heyligher Propheten ende Apostelen/ dat is/ des ouden ende nieuwē Testaments/ het warachtige woort Godts zijn: ende dat sy genoechsaem authoriteyt van haer selven/ ende niet van de menschē en hebbē. Want Godt heeft selfs ghesproken tot de Vaderen/ Propheten ende Apostelen/ ende spreeckt noch hedendaechs tot ons door zijn heylige scriftueren. Ende de alghemeyne Christelicke Kercke / siet volcomelichen begrepen te wesen in dese heylighe scriftuere/ alles watter belangt / so wel aen tghene dat wy ghelouen moeten om salich te worden / als dat wy ons leuen also moghen aenstellen / dat het Gode aenghenaem sy. Daerom heeft Godt wtdrucklichē verbodē eenich dinck daer by ofte van te doen/ ende daerom ghelouen wy/ datmen noet soecken ende put-

De Canonische scriftuere.

De Scriftuere leert volkomelic alle Godtsalicheyt.

ten wt den voorseyden scriftueren/so wel dē warachtighe wijsheyt ende Godtsalicheyt/ als de warachtighe reformatie ende regieringhe der Gemeenten/mitsgaders die onderrichtinge vā als dat eē Christē mensche schuldich is te doen eñ te latē/eñ desgheliicx de beuestinge van alle puncten eñ articulen dienen houden moet/met de wederleggingе aller dwalingen: eñ selfs ooch de vermaningen na het seggē des Apostels/ a Dat alle scriftuere van Godt ingegeuē wesende/ is oorbaerlick tot leeringe/tot straffinge &c.

a 2. Tim. 3. 16.

b 1. Tim. 3. 14. & 15.

Eñ wederom/ b Ic schrijue v dese dingē/seyt de selue Apostel tot Tim. op dat ghi weten hoe ghy behoort te verkeeren in het huys Godts/&c. Eñ tot die van Thessal. seyt hy:

c 1. Theff. 2. 13.

De scriftuere is het woort Godts.

c Wanneer ghi het woort der predicatie Godsvā ons aennaemt/ghi hebt dat ōtfangen niet als het woort der menschen/maer (gelijck het in der waerheyt is) als Godts woort/&c. Want de Here heeft selfs gesproken indē Euangelie/

d Matt. 10 20.

d Ghi en sijtet niet die daer spreect/maer het is de geest uwes Vaders

e Lu. 10. 16

die in v spreect. e Wie v dā hoort/die hoort my: ende wie v veracht/die veracht my.

De vercondinghe des woorts Godes/is dat woort Godts.

Hieromme/wāneer hedēdaechs dit woort Godts vercondicht wort in de Ghemeente door wettelicke beroepē Predicantē/wi gelouen het warachtich woort Godts te wesen/tgene dat sy verkondigē/eñ dat die ghe-

lou-

soulige ontfangē: Ite dat mē niet en behoort te verlieren noch wt den hemel te verwachten een ander woort Godts. Wi seggē ooc dat men moet aenlē dit woort dat ons vercondicht is/ eñ niet den Dienaer die dat ons vercondicht: de welcke wesende eē sondaer/ eñ quaet mēsche/ so en volcht nochtās daer niet na dat Gods woort niet warachtich eñ goet en blīue. Wi en gevoelen ooc niet dat de verwōdige predicatie behoort te schīnen onpropsitich te wesen/ mits diē dat de onderwijsinge der warachtiger religie/ hangt aen de inwendige verlichtinge des H. Geests/ om datter geschreuē is/ [a] Niemāt en sal sīnē naesthē leeren/ want sy sullen mi alle kennē. [b] Eñ die plāt/ eñ die natnaect/ die en is niet: maer God die den wasdom geeft. [c] Want hoewel dat niemant en comt tot Christum/ ten sy dat hi getrocken is van dē hemelschen Vader/ eñ inwendichlick verlicht door den H. Geest: so weten wi nochtans/ dat God gantschelick wil/ dat sīn woort vorwendichlick/ eñ by leuende stemme geprediet worde. Het is wel waer/ geliick daer beschreuen is in de Actē/ dat God hadde wel Cornelis mogen leeren/ ofte door sīn H. Gheest/ ofte door bedieninge eēs Engels sonder S. Peter daer toe te ghebruycken: maer hy sendt hem niet te mīn tot Petre/ van welcken d'Engel sprekende/ seyde hem: Dese sal v segg-

a Je. 31. 34

b 1. co. 13. 7

c Joan. 6. 44.

Act. 10.

De uwendighe verlichtinge en verhinderet niet de uytwendighe predicatie. mar. 16. 15.

segghen / wat dat ghy doen moet. Want de ghene die ons van binnen verlicht / als hy ons zünen heylighen Gheest greft / die heeft desgelijcx zijne Discipulen geboden te gaen door de gantsche wereit / ende alle creaturen dat Euangelie te predicken. Om deser oorsaken wille heeft S. Pauwels het uytwendich woort in de stadt genaemt Philippi / [a] Lydia die purpur verkoopster geprediet / en de Heere heeft de vrouwe het herte inwendichlichen ghropent. De selue S. Pauwels bewijsende vã trappe tot trappe de middelen onser salicheyt / heeft besloten / [b] dat het gelooue sy uyt het ghehoor / ende het gehoor door het woort Godts. Hier en tusschen so belijden wy / dat Godt can verlichten / ooch sonder eenighe uytwendighe bedieninghe / soo wie en wanneer dat het hem belieft: dweicke in sijnder macht is. Maer wy spreken hier van den middel / ende van de maniere die hy ghemeenlicken volcht / om den menschen te leeren / ende van het ghebodt ende exempel / dat ons van Godt gegeuen is.

[a] Ac. 16. 12

[b] Rom. 10. 17.

Ketterijen.

Wy veruloecken dan alle de ketterijen van Artemon / der Manicheen / der Valentinianen / van Cerdon ende der Marcionten / die ghesloochent hebben / dat de Scripturen vanden heylighen Gheest gecomen zijn: ende hebben een deel der schuer verworpē / ende het ander vervalst ende bedorven.

Hier

Hier en tusschen / wy en ghelaten ons niet recht of wy niet en wisten dat sommighe boecken des ouden Testaments hebbē van sommige Ouderen Apocryphen: ende van andere kercheliche boecken ghenaemt geweest / om dat sy wilden dat die gelesen soudē worden in de Gemeenten / sonder doer de schue te verstercken ende beuestighen die authoriteyt des ghelooffs. Ghelijck S. Augustijn verhaelt in het achtienste boeck van de stadt Gods / cap. 38. dat in de boecken der Coningen wort vermaent van boecken ende namen van sommighe Prophēten: maer hy stelt daer by / dat sy niet en sijn begrepen inden Canon / ende dat de boecken die wy hebben / ghenoech zijn om de Godtsalicheyt daer wt te leeren. Apocryphen.

Het Tweede Capittel.

Van de wtleggbinghe der heyligher Scriftueren / ende van de Vaderen / Concilien ende instettinghen.

DE Apostel S. Peter seyt / dat de heyligher scriftueren niet en sijn van eygener verclaringe. Daeromme wy en houdē niet voor goet sonder onderscheyt allen wtleggbinghen / die men soude mogen maken: ende achtervolghende suiet wy en nemen niet voor waerachtighe ēn ghesch- 1 Pet. 1. 20. De waerachtige wtleggbinghe der scriftueren.

wtleggh̄inghe der scriftueren/ de meyninge diemen heet der Roomscher Kerckē/ dat is te seggh̄en/ die de beschermers der Roomscher Kercke arbeyden/ om een yegelick te doē slechtelickē voor goet tontfangē. Maer wy bekennen alleenlick voor oprechte ende ongenaelste wtleggh̄inge der scriftueren/ de gene die genomen wesende wt der scriftueren selfs/ (te wetē na eygenthcyt der talen/ waerinne sy geschreuen zÿn/ eñ acngemeret eñ geweerdeert na de omstandē/ eñ wtgeleit by tsamenbrenginge gelicker ofte ongelijcker plaetsen/ eñ dat namelick van veler/ ofte die klaerder zÿn) ouer eē roeint met dē regel des geloofs eñ der liefden/ ende principalic streckt om de eere Gods te ende de salicheyt der menschen te vorderen.

De wtleggingen der heylugher Vaderen.

Hierom en verachten wy oock niet die wtleggingē der heiliger Vaderē/ noch Griecksche/ noch Latijnsche/ eñ wy en verwerpen niet haer disputacien eñ handelingē vā heylige materien/ die met de scriftueren eenformich sÿn: Van welckē heyligen Vaderē wy nochtans met manierlicheit afwÿckē/ wanneer wi beuindē dat sy enige saecke bybrengen/ die verre van de scriftueren is/ ofte strijdende tegen de seluen. Eñ als wy dat doen/ so en denckē wy hen ghen ongheluck te doen/ aengesien dat sy alle te samen verbieden haer schriften den Canonischen gheliick

te

te maken: maer veel meer oordonneren dat men die ondersoecke/om te weten of sy met die ouer een comē ofte niet/ons vermanende te willen ontfangen/tghene dat daer mede ouer een comt/eñ te verworpen tghene daert niet mede ouer een en comt.

Wy stellen in een selue ordenunge/die determinacien ofte Canonen der Concilien: ende daeromme wy en willen niet ghedoghen/datmen in die swaericheden der Religie/ende gheschillen des gheloofs/ons verdrucke/met naerte spreucken der Vaderen/ofte determinacien der Concilien/ende noch veel mīn by costumen die ontfanghen zijn gheweest/door menichte der lieden van eender ghesintheyt/ofte door het verloop veler iaren. Daeromme wi en ontfanghen gheen ander rechter in de saecke des gheloofs/dan Godt selfs/die daer door zīn schriftueren wtspreect/tghene dat waerachtich ofte valsch is/tgene datmen nauolghen ofte vlieden moet. Wy en sijn dan niet te vreden/dan allerluicken met het oordeel der ghestelicher menschen/dwelck dat sy wt Godts woort ghehaelt hebben. Voorwaer men kan niet lochenen/ofte Ieremias ende andere Prophecten en hebben swaerlich verdoemt de Concilien der Priesteren/die by een vergadert waeren teghens die Wet Godts: ende dat sy ons niet neer-

Concilien.

wat oordeel dat wy volghen in de sake des gheloofs.

stelick

ſtelick vermaent en hebbē/ de Vaderē geen ghehoor te geuen/ noch te volgen den wech der ghener die in haer ryghen ghedichtſelen wandelende/ van de Wet Godts afgheweken zijn.

Insettinge der menſchen.

Desghelijcx/ wy verwoppen die inſettinghen der menſchen/ de welcke niet teghenſtaende dat ſy verciert ſijn met ſchoone tītelen/ als of ſy Godtlicke ende Apoſtoliſche waren/ ende der Kercken oueregheleuert by de leuende ſtemme der Apoſtolen/ ende by handen der Biſſcheppen/ die na haren doot/ als Apoſtoliſche mannē/ in haer plaetſen gecomen ſijn/ nochtans ſo wanneer dat ſy by de ſcriftueren gebracht wordē/ ſo ſtrijden ſy teghen de ſelue/ ende gheuen ghenoechſame getuyghenisse daer aen haer tegenheyt/ dat ſy gheenſins Apoſtoliſche en zijn. Want ſelue dat d'Apoſtelen te greuen tijde gheleert en hebben/ contrarie ende teghen malcanderen ſtrijdende dinghen: alſo oock die Apoſtelijſche mannen/ en hebben niet ontlicht ghegeuen/ dat dē Apoſtolen teghen is. Ja het ware wel ruechtlichē gedaen/ te affirmeren dat d'Apoſtolen by leuende ſtemme/ ſouden teghē haren ſchriften gelert hebben. Wāt S. Paulus ſeyt wel duechtelic/ dat hy in alle Gemeenten eene ſelfuige leere geleert heeft. Ēn op een ander plaetſe ſeyt hy ooch/ Wy en ſchrijuen u niet anders dan dat gy

1 Cor. 4. 17
2 Cor. 1. 13

leeſt/

leeft / ofte oock bekent. Wederom op een ander plaetse ghetuycht hy / dat hy ende zijn discipulen te weten / Apostolische mannen hebben in de selue voetstappen gewandelt / ende alle dinghen gheluckelick dooz eenen gheest gedaen. De Joden hebben somtijts ghehadt ansettinghen van haren Ouderen: maer die hebben sterckelick dooz den Heere wederlegt gheweest / hen bewijsende dat die onderhoudinge der seluer street teghen de Wet Godts / ende dat Godt daer dooz te vergheefs ghedient werde. 2.Cor.12.18

Dat derde Capittel.

Van Godt / van zijner eenicheyt / ende van die Drieuuldicheyt.

Wy ghelouen ende leeren / datter alleenlick maer een Godt in wesen en natuere eenich sy / de welcke dooz zijn seluen alvolmaect is in hem seluen / onsienlick / sonder lichaem / onmatich / eewich / schepper aller dinghen / soo wel die sienlick / als die onsienlick zijn: en dat hi het opperste goet is / leuende / ieuendichmakende en alle dinck onderhoudende / almachtich / wtnemelic wijs / volcomelic barmhertich / rechtueerdich ende warachtich. Voorts / wy verualoeckien die menichte der Goden / om datter wtdruckelick gheschreuen is / De Heere uwe Deut.6.4.

a Exo. 20.3. uwe Godt is een. Item / a Ick ben de Heere uwe Godt / ghy en sult geen vreemde Go-
b Jes. 45.5 den voor mijn aengesicht hebben. b Ick ben de Heere / eñ niemant meer: daer en is geen Godt dan ick. En ben ick niet de Heere / eñ daer en is gheen ander dan ick alleen. Daer en sal niet gevonden worden een rechtveerdich Godt noch hulper dan ick alleen. Ick
Exo. 34.6. ben Jehouah / Jehouah / een barmhertich Godt / ghenadich / lanckmoedich / van groter ghenade ende trouwe.

Daer is eē Drieenuldicheyt der persoonen in Godt.

Des niet te min / wy gheloouen ende belijden dat de selfde Godt / onmatich / eenich ende ongedeelt wesende / is onafscheydelick ende sonder menginge in drie personen onderscheyden / Vader / Sone / ende heyligher Gheest / also dat de Vader heeft den Sone eewichlick voortghebracht / ende de Soone heeft voortghebracht gheweest / door eē onwtspreckelicke generatie / ende de heyligher Gheest is wtgaende wt den alle beyden / ende dat eewichlick / ghelijckerwijs hi met den Vader / eñ den heyligher Gheest moet aenghebeden worden: so dat sy niet en zijn drie Goden / maer drie tsamenwesentlicke / tsameneewighe eñ tsamengelijcke personen / verscheyden wesende / so vele hare hypostasien ofte personen aengaet / de eene dandere by ordeninghe voorgaende / ende dat nochtans sonder eenighe ongelijckheyt. Want so

vele

vele de natuere ofte het weſen belangt / ſoo zijn ſy op ſulcker wijſe te ſamen geuoecht / dat ſy eē Godt zijn / eñ het geheel Godtlick weſen is den Vader / den Sone / den heyligen Gheeſt ghemeyn. Want de heylighe Scriftuere geeft ons openbaer onderſcheyt der perſoonen / door die woorden welcke die Enghel onder andere dinghen ſeyde tot de heylighe maghet: [a] De heylighe Gheeſt ſal ouercomen in v / ende de cracht des alderhoochſten ſal v ouerſchaduwē: daerom ooc dat heylighe dat wt v ghebozen ſal worden / ſal Godts Sone ghenaemt worden. Daer was oock een ſtemme wt den Hemel comende beſcheydelicken verſtaen / als Chriſtus ghedoopt werde: [b] Deſe is mijn wel gheliefde Sone. Daer beneuen / [c] de heylige Gheeſt verſcheē aldaer inde gedaente van een Duyue. Ende als de Heere ſijn Apoſtolen gheboot te gaen Dooyen: [d] hy gheboot haer dat ſy ſouden Dooyen indē name des Vaders / des Soons / ende des heyligen Gheeſts. Item daer is indē Euangelie op een ander plaetſe ghepraken / [e] Mijn Vader ſal den heyligen Gheeſt ſendē in mijnen naem: Eñ wederom / [f] Als de trooſter ghecomen ſal ſijn / dien ick v vanden Vader ſenden ſal / te wetē / de Gheeſt der waerheyt die vanden Vader wtgaet / die ſal van my ghetuyghen. Ende om een beſluytinghe te

a Luc. 1. 35

b mat. 3. 17
c Joā. 1. 32

d Mat. 28.

e Joā. 14. 26.

f Joan. 15 16.

maken / wy ontfanghen die twelf articulen des gheloofs der Apostelen / welcke articulen ons het waerachtich gheloue leeren.

Ketterijen. Wy verwoppen dan alle Joden en̄ Mahumetistē / mitsgaders alle ander lasteraers der heyligher Dzieuldicheyt / die wy aenbidden moeten. Desgheliker wy verwoppen alle ketterijen ende Ketters / die daer leeren dat de Sone ende de heylige Gheest / maer den naeme van eenen Godt en dzaghen. Item datter yet in de Dzieuldicheyt sy dat gheschapen / dienstbaer / ofte den anderen onderwoppen is / cozteliek / datter eenige oneffenheyt van meerder ofte minder in is / hebbende een lichaem / ofte dat op lichaemscher wijse voozghestelt mach wozden / verscheyden in manieren ofte inder wille / ghemengt / ofte alsoo eenich datter inder daet gheen onderscheydinghe der persoonen en is / als of de Sone ende de heylighe Gheest beweghinghen ende eyghendommen van een eenich Godt den Vader waren / gheliekerwijs die Monarchikē / Nouatianen / Praxeas / Patripassianen / Sabellius / Samosatenus / Aetius / Macedonius / die Anthzopomozphiten / Arrius / ende die dese gelijcke zijn / ghemeynt hebben.

Het vierde Capittel.

Van die Afgoden ofte Gods Beelden / van Chzisto / ende van die Heyligben.

Men

Godts beelden.

MEn can Godt niet voor oogen stellen door eenich beelt oft ander konstwerck / mits dien dat hy een onsienlick gheest / eñ daer toe oneyndelick vā wesen is. Daerō en vreesen wy de Beelden niet / waer door datmē Godt wilt voor oogē stellen / enchele logenen te heeten. So verwerpen wy dan niet alleenlick die Beelden der Heydenen / maer oock de Beelden der Christenē. Want hoe wel dat Christus onse menschelicke natuere aenghenomen heeft / so en heeft hy nochtans hem selven daer mede niet becleet om van den Schilders eñ Beeldesnijders / voor een voorbeelt ghebruyct te wesen. Hy seyt dat hy niet ghecomen en is om de Wet / noch de Propheten te niet te maken. Maer nu ist also / dat de Beelden door de Wet ende Propheten verboden zijn. Hy missaect ooc dat de lichamelicke tegenwoordicheyt der Kercke nutich is: maer hy heeft ons belooft bi te staen door den heylighen Gheest / tot het eynde des werelts: wie sal dan ghelooven dat een schaduwe / ofte eē beelt zijns lichaems enich profijt den Christenen voortbrenghen can? Eñ nadien dat hy by ons blijft door zijnen geest / voorwaer daer wt volcht dat wi tempelen Godts zijn: nu. hoe comē die tempel Godts / ende de Beelden tsamen ouer een? Ende aenghesien dat die salighe gheesten /

De beelden van Christi.

Mat. 5. 17

Jes. 40. 18
Joā. 6. 63.
2 Cor. 5. 16

ende de Heylighen die inden hemel zÿn / in haer leuen eenen grouwel ghehadt hebben vanden Godtsdienſt / diemen hen mochte doen / ende gheſtreden hebben teghens alle Afgoden eñ Beelden : wat menſche is daer ſo dwaes die hem laet wÿſmaken / dat ſy eñ de Engelen ghenoechte hebben in de Beelden / die tot de eere van hen opgherecht worden / voor de welcken die Afgodendienaers haer luyden buyghen / de bonet afnemen / ende haer veel ander eeren aendoen? Maer wy weten dat de Heere om de menſchen in der Religie te leeren / eñ ſo wel vā Godlicke dingen / als van haer ſalicheyt tonderechten / gheboden heeft dat Euangelie te predicken / ende niet dat ſelfde te ſchilderen / ende door alſulcke ſchilderÿen die Idioten ende ōwetende menſchē onderwÿſen. Dat meer is / hebbende de Sacramenten ingeſtelt / hy en heeft nemmermeer gheboden datmen eenige Beelden ofte gelÿckeniſſen oprechten ſoude.

Act. 3. 12.
Act. 14. 14
Apo. 19. 10
Apoc. 22. 8

Beeldē der Heylighen.

mar. 16. 12.

De Beelden / Scriptura der Idioten.

Voorts / aen wat ſÿde dat wy ons gelichte ſlaen / die waerachtighe ende leuendighe creaturen Godts ſtellē haer voor ons ooghen : de welcke / ſo wy die willen aenmercken / ghelÿck als dat behoorlick is / wy ſullen ons gantſchelick meer bewerecht vinden door dat aenſchouwen der ſelfder / dan door alle die ghelÿckeniſſen ofte ydele ſchilderÿen

tijen / die haer niet en verroeren / die verrot
eñ doot zijn. Dā de welckē de propheet heeft
wel waer gheſproken / Sy hebben oogben / Psal. 115.5
ende en ſien niet. Daerom wy houden voor
goet die ſpruecke dā Lactantius des ouden Lactantius.
Leeraers / ſegghende: Dat ſoo waer eenich
Beeldt ofte gheliickeniſſe is / men can niet
twijfelen / oft daer en is gheen Religie. Item
wy houden voor goet dat S. Epiphanius Epiphanius.
dede / de welcke als hy in de doore van een
tempel der Chriſtenen gheuonden hadde
een voorhanckſel / waerinne Chriſtus of een
ander Sanct afghemaelt was / hy ſchoor-
dent / ende nam het wech / om dieſwillen dat
hy in die Ghemeente Chriſti / tegen die au-
thoriteyt der ſcriftueren / de gheliickeniſſe
van eenen ghehangen menſche ghe ſien had-
de: Waerom dat hy oock gheboot datmen
van die tijt af hem ſoude wachten / alſulcken
voorhanckſelen inde Ghemeente Chriſti te
hanghen / die daer onſe Religie ſchande aen-
doen: maer datmen ſodanighe ſorchuuldic-
heyt wech nemen ſoude / als die de Chriſte-
licke gheneente ende gheloouigen volcken
gheenſins en betaemt. Noch meer / wy hou
den voor goet de ſpruecke die S. Auguſtijn Auguſtijn.
heeft in het boeck vander warachtige Reli-
gie wtgheſproken / Cap. 55. Dat den godts-
dienſt / eñ de eerbiedinghe die daer geſchiet
aen tghene dat van menſchen handen ghe-

maect is / en zijn ons niet voor eene religie: want de werckliede die sulcke dingen ghewrocht hebben / die sijn veel weerdigher en̄ beter dan sy selue / en̄ nochtans en moghen wy die niet aenbidden.

Het vijfde Capittel.

Van die aenbiddinghe / dienste / ende aenroepinghe Godts / alleenlick voor eenen middelaer die daer is Jesus Christus.

Men moet een eenich Godt aenbiddē ende aenroepen.

WY leeren datmen eenen eenighen ende warachtigen Godt aenbidden ende dienen moet: ende en maken dese eere aen gheene creatuere ghemeyn / achteruolghende het ghebodt des Heeren / a Den Heere uwen Godt sult ghy aenbidden / ende hem alleene dienen. Voorwaer alle die Propheten hebben altijts gheroepen teghen het volck van Israel / so dick en̄ menichmael als sy vreemde Goden aenriepen ende dienden / ende niet dien die daer alleen is de warachtige Godt. Voorts / wy leeren datmen moet dienen en̄ aenroepen / alleenlick eenen Godt / op sulcker manieren als hy ons gheleert heeft / dat hy wil aengheden ende aengheroepē wesen / te weten / b in den gheest ende der waerheit: niet met eenighe superstitie / maer met oprechticheyt der herten / na dat wtwijsen sijns woorts / op dat hy

a. Matt. 4. 10.

b Jo. 4. 24

hy ons op eenighe tijt niet en can seggheu/ [c] Wie heeft sulcx vā uwē handē geeyschet: Ende S. Pauwels die seyt oock/ [d] datmen Godt niet en can eeren met menschen handen / als of hy eenich dinck van noode hadde. Maer wy aenroepen hem in alle perikulen ende saeckē onses leuens / ende dat door die voorbiddinghe onses eenigē middelaers ēn voorspraake Jesu Christi/ wāt sulcx is ōs uytdruckelick gebodē/ [e] aenroept my inden dach uwer benautheit/ ende ick sal v verlossen / ende ghy sult my eeren. Ja wy hebben oock die heerlicke belofte des Heeren / die daer seyt/ [f] Al wat ghy van mijnen Vader begeren sult/hy salt v geuē. Item/ [g] Coemt ghy alle tot my/die vermoeyt ende beladen zijt/ ick sal v verquicken. Ende aenghesien datter ghescreuen staet/ [h] Hoe sullen sy hem aenroepen / inden welcken dat sy niet ghelooft en hebben? Nadien dat het alsoo is dat wy in eenen Godt alleen gheloouen/ voorwaer wy aenroepen hem oock alleen / ende dat door Jesum Christum alleē: [i] wāt daer en is maer een Godt (als die Apostel seyt) ende een middelaer tusschen Godt ende de menschen/te weten/Jesus Christus. Item/ [k] Ist dat wy ghesondicht hebben/ wy hebben eenē voorbidder by den Vader / Jesum Christum die rechtueerdighe.

c Jes. 1. 13
Jere. 7. 30
d Act. 17. 27

Men moet eenen Godt alleen aenroepen door die eenighe voorbiddinghe Jesu Christi.

e Psal. 50. 15.
f Jo. 16. 23
g Mat. 11. 28.
h Rom. 10.
i 1. tim. 2. 5.
k 1. Jo. 2. 2

Hieronime en aenbiddē wy/noch dienen/

Men moet de Heyligē noch aenbidde / noch dienē / noch aenroepen.

noch en aenroepen de heyligben niet die in den hemel sÿn / noch en believenense gheenssins voor onse voorspraken ofte middelaren inden hemel / byden hemelschen Vader te wesen: want Godt is ons gheenoegh / eñ de middelaer Jesus Christus alleen / ter welcker oorsake wy en maken niet dat die eere diemē Godt eñ sÿnē enigē Sone schuldich is / aen anderen ghemeyne sy: want hi heeft
a Jes. 42.8 wtdrucklicken ghesprokē / a Ick en sal mÿn eere gheenen anderen gheuen. S. Peter die
b Act. 4.12 hout ooch staende / b datter gheenen anderen naem onder den hemel den menschen gegheuen is / buyten den naem Christi. Eñ voorwaer so vele als daer door het geloove op hē rusten / die en soecht niet buyten heim.

wat eere datmen de Heyligben schuldich is.

Hier en tusschen en verachtē wy de Heyligen niet / noch en hebbense niet in slechter weerdē. Want wy believense voor leuende lidtmaten Jesu Christi / vrienden Gods / ende die triumphantelicken het vleesch ende de weereldt ouervonnen hebben. Wy hebbense dan lief als broeders / ende wy erense ooch / niet met eenighen Godtsdienste / maer met een eerbaerlick gheuoelen dat wy van hen dragen: eyndelicken / ouermits dien dat wi die ooch nauolghen. Want wy begheeren vierichlicken nauolghers haers gheloofs eñ duechden te wesen / eñ met hen deel te hebben inder eewiger salicheyt: oortelick /

telick / ons te verblijden ende verheughen met hen in Christo. Waer inne dat wy bekennen voor goet die spreucke van S. Augustijn / die daer aldus spreect int boeck van de waerachtighe religie / Dat die eere der verstoruen menschen ons niet en is tot religie. Want wy en behoorden dat vā hen niet te ghevoelen / ist saecke dat sy in de vresc eñ liefde Godts gheleeft hebben / dat sy alsulcken eerbiedinghen begheeren: maer dat sy veel lieuer van ons eyschen / dat die alleen aengebeden eñ gedient worde / door wiens verlichtinghe dat sy hen verblijden / om des willen dat wy ooc met hen dienaers sijnder verdienste gheworden sijn. Men moet dan de Heyligben eeren al nauolghende / ende niet door Religie haer aenbiddende. Dit selue achtervolghende / gelouen wy veel mīn / datmen de reliquien der Heyligben aenbidden ofte eeren moet. De oude Heyligben oock / doe sy in de werelt leefden / lieten haer duncken dat sy haer verstoruen Heyligben ghenoech gheeert hadden / wanneer dat sy haer lichamen eerbaerlicken begrauen hadden / na dat Godt haer geesten wt deser werelt geroepen hadde: eñ vermoeden dat die deughden / de leere / eñ het gelooue der Voorvaderen / de edelste reliquien waren die men mochte werderen: welcke deughden / leere / ende gelooue / ghelijckerwijs als sy die prīselic-

selicken voorstelden/mitsgaders den lof der ghener die ghestoruen waren/ so arbeyden sy oock de schue wt te druckē ende leuendich voor oogen te stellen/so lanck als sy leefden op der eerden. Dese selfde Guderen en hebben oock niet ghesworen/ dan by den name des eenighen Godts Iehouah/ gelijck als dat gheboden is door de Wet Godts: by de welcke/ ghelijckerwijs het ons verboden is te sweren by de namen der vreemder Goden/ so en sweren wy ooc niet by de namen der Heilighen. Wy besluyten dan aldus/ als dat wy in alle dese dinghen verworpen alle leeringhe/ die den verstoruen Heyligen meer toeschrijft dan hen toecomt.

Wen moet niet dan alleenlick by den naeme Godts swe ren.

Het seste Capittel.

Van de voorsichticheyt Godts.

Alle dingē worden by de voorsichticheyt Godts gereciert.

a Psal. 113. 4.5.6.

b psa. 138.3

Wy ghelooue dat Godt die daer wijs/eewich/eñ almachtich is/bewaert ende regiert alles wat inden hemel/wat op der eerden/ ende in alle creaturen is/want Dauid getuycht eñ spreet: a De Heere is hooch ouer alle nacien/ sijn eere gaet bouen de Hemelen. Wie is als de Heere onse Godt/ die om hooghe woont/ ende hem nederbuyght om te sien door hemel ende eerde? Item/hy seyt op een ander plaetse/ b Alle mijne weghen hebt ghy voor-

voorsien: want eer dat het woort op mijn tonge is/ siet Heere/ghy weetet al. S. Pauwels die ghetuycht oock eñ spreeckt. [c] Wy leuen door hem/ende sweuē/ende zijn. Ende tot den Romeynen/ [d] Alle dinghen zijn wt hem/door hem/eñ om sijnēt wille. So heeft dan S. Augustijn een waerachtighe spreucke ghesproken/ende die na der schriftueren is/in het boeck van den strijt Christi/ in het achtste Cap. seggende: De Heere heeft gesept/ [e] Worden niet twee musschens om een penninckrē verrocht? nochtans daer en sal niet een van desen op der eerden vallen sonder de wille wes hemelschen Vaders. Ghemerckt dat hy dan also spreeckt/so heeft hi willen bewijsen dat het ghene dat het slechtste eñ verstnadelickste is by de menschē/ nochtans door de oneyndelicke macht Godts geregiert wort. Want die waercheyt spreeckt selfs oock/ [f] dat door hem de Voghelen des hemels ghenoet/ende die wilde Leelien becleet worden/ende alle die hayren ons hoofts ghetelt sijn.

[c] Ac.17.28
[d] Ro.11.36.
Augustijn.
[e] Matt.10. 29.
[f] Matt. 6. 26.28.

Epicurische menschen.

Wy verwerpē dan die Epicurische menschen/die daer verlochenen de voorsichticheyt Gods/eñ allen anderen die daer seghen ende lasteren/dat Godt hem houdt binnent begrijp der Hemelē/sonder dat hy onser gade slaet/eñ dat hy met onse saken niet te doen en heeft. Die Conincliche Pro-

pheet

Psal. 94. 3. 7. 8. 9. pheet Dauid verwoptse desghelijcx / wanneer hy spreect: Heere / hoe langhe sullen de godtlooosen / hoe langhe sullen de godtlooosen opspringhen van blijschappen? Sy seggen / de Heere en siet niet: de Godt Jacobs en sal niet bemercken. Ghy sotten des volcx mercket: en ghy dwasen / wanneer suit ghy wijs worden? Die de ooxe gheplant heeft / en sal hy niet hooren: die de ooge ghemaect heeft / en sal hy niet sien? Hier en tusschen en misprijsen wy die middelen niet / waer door dat de voorsichticheyt Godts werct / als oorsake van gheender weerde en waren: maer wy leeren / dat wy alleenlicken so verre ons daer na voegen mogen / als ons het woort Godts die selue aen prijst. Daeromme so verwoxpen wy met goet recht / tgene dat sommige ombedacht telicken spreken / die daer voorstaen / dat inden alle dinck gheschiet door de voorsichticheyt Gods / dat alles wat wy arbeyden ende beghinnen / niet en is: ende dattet ghenoech is / datmen alle dinc laet regieren door de voorsichticheyt Godts / sonder dat wy ons ergens mede moeyen / ofte de hant aen het werc slaen. Want S. Paulus genoech verseeckert was / dat hy onder de voorsichticheit Godts voere / die daer tot hem geseyt hadde / Ghy moet oock te Roomen van my getuyghenisse gheuen: en die hem noch meer belooft hadde ende ghesproken / dat niemant

Wy en behoren die middelen niet te misprijsen.

Act. 23. 11.

van

van die met hem te schepe waren/ door het onweder verghaen soude/ ende datter niet een hayrlen vã haerē hoofde vallen sonde: dies niet tegenstaende/ sienде dat de schippers sochten wt het schip te vlieden/ de selue S. Pauwels seyde tot den Hooftman ouer hondert/ ende tot de krijchslanechtē/ So dese in het schip niet en blijuen/ so en condt ghy niet behouden worden. Die redene is/ want Godt die alle dinck tot sijnen eynde gheeyghent heeft/ die heeft desgheliker verordent het beghinsel ẽ die middelen/ waer door darmen mede coemt tot dien eynde. De heydenen ende onghelouige menschen schijuen de regieringe aller dingen die blinde Fortuyne toe/ ende de onseckere wtganghen: Maer S. Jacob en wil niet dat wy seggen/ Heden of morghen sullen wy gaen in die stat/ eñ blijuen daer een iaer/ eñ coopmanschap doen/ ende wõninge doen: maer hy stelt daer by/ Ist dat de Heere wilt/ ende ist dat wy leuẽ/ so sullẽ wy dit ofte dat doen. Act. 27.24

Act. 27.30

Jac. 4.13.

Eñ S. Augustijn/ Alles wat die ydele menschen denckien dat in de werelt by auontuere gheschiet/ en gheschiet niet dan door het woort Godts/ om datter niet en gheschiet sonder sijn ghebodt. Also scheent oock dat Saul soeckende de Exellinnẽ sijns Vaders/ by gheual quam by dẽ Propheet Samuel: maer de Heere hadde te voren ghesproken

S. Augustijn in de wtleggingе des 148 Psalm.

1 Sam. 9.

tot

tot den Propheet / Ick sal morgē tot v sen-
den eenen man vanden gheslachte Bena-
min.

Het seuenste Capittel.

Van de scheppinghe aller dinghen / der Engh-
len / des Duyuels / ende des menschs.

Godt heeft alle dingen geschapen.

GOdt die goet eñ almachtich is / heeft
door sÿn macht / die met hem tsamē-
eewich is / alle dinghen gheschapen /
so wel die sienlick als die onsienlÿck zÿn: eñ
onderhoutse ock door sÿn heylÿgen gheest
diē met hem tsamen eewich is / gheliÿck als
dat Dauid betuycht / segghende / De Hemē-
len sÿn door het woort des Heerē gemaect /
eñ al haer heyr / door den geest sÿns monts.
Nu al wat de Heere gheschapen heeft / dat
was (gheliÿck de scrift seyt) gheheel goet /
ende is ghemaect den menschē ten profÿte
ende ten ghebruycke. Wy segghen ock dat
alle dinghen wt een beghinsel alleen voort-
ghecomen sÿn. Hieromme ist dat wy ver-
De Manichēē / Marcioniten. woppē die Manicheen ende Marcioniten /
die daer twee substancien ende naturē des
goets ende quaets ghesneet ende verdiert
hebben: item twee beghinselen / ende twee
Goden die verscheyden zÿn / deen teghen
dander strÿdende: te weten / eenen goeden
Godt ende den anderen quaet.

Onder

Onder alle creaturen zijn de Enghelen eñ de menschen die voornemelickste. So veel als den Engelen aengaet/ die heylighe scrifture seyt dat Godt van de gheestē zijn boden maect/ ende die vlamme des viers/ zijn dienaren. Item/ zijn sy niet alle dienstbarighe gheesten die tot dienst wtgheson-den worden/ om de ghene die erfghenamen der salicheyt sullē wesen? So veel den Duyuel belangt/ de Heere Jesus ghetuycht selfs dat hy vanden beghinne een doodtslagher geweest is/ eñ dat hy niet volherdich gebleyē en is in de waercheyt/ om dat de waercheit in hem niet en is: eñ so menichmael als hy liecht/ dat hy van zijn eyghen spreect/ om dat hy loghenachtich is/ ende eē vader des loghens. Wy leeren dan dat een deel der Enghelen ghebleuen is in de ghehoorsaemheyt Godts/ eñ gheeyghent is tot Godts ghetrouwen dienste eñ ooch der menschen: eñ dat het ander deel door zijn eyghē schult ghevallen zijnde/ hem selven ghevorpen heeft in een eewighe verderffenisse/ ende heeft hem selven viant ghemaect teghen al wat goet is/ ende teghen de gheloouigen. Van de Engelen/ eñ dē Duyuel. Ps. 104. 4 Heb. 4. 14

So veel als van den menschē is/ de scrifture seyt/ dat hy goet gheschapen is ghe-weest in den beghinne/ na het beelt eñ ghelickenisse Godts/ ende dat Godt hem ge-stelt heeft in den hof/ ende alle dinck hem Van den menschē.

onderwoppen. Dwelck Dauid cortelyck verhaelt in den achsten Psalm. Doorts hy ghaf hem een vrouwe tot een hulpe / eñ hy seghendese. Nu seggen wÿ / dat de menschē ghemaect is van twee verscheyden substantien / die nochtans in eenen persoon tsamen ghevoecht zÿn / als te weten / van een onsterffelycke siele / de welcke als sy wt den lichaem gescheyden is / en can noch slapen / noch verghaen: eñ van een sterffelyck lichaem / dat nochtans in het laetste doordeel vā den dooden verrysen sal / ten eynde dat daer na alle menschē gheheel wesende / eerwelyck int leuen oft in den doot bÿue. Ende daerom verwoppen wÿ alle spotters eñ subtyle disputeerders / die daer in twyfel stellen de onsterffelycheyt der sielen / oft die seggben / dat de siele slaept / oft dat sy een stuck van de Godtelycke substantie is. Corrtelyck / wÿ verwoppen alle opinien aller menschen / die een ander ghevoelen vande scheppinge der Enghelen / der Duyuelen / eñ der menschen hebben / dan ons die heylige Schrifture in de Apostolische Kercke Christi verwaudt.

Het achste Capittel.

Van den val der menschen / van de sonde / eñ die oorsake des sondts.

De

DE menschē heeft in dē beghinne vā God geschapē gewreest na het beelt eñ ghelijckenisse Gods/in gherechticheyt eñ warachtighe heylicheyt/goet/eñ oprecht: maer na dyen dat hy ouerwonnen was deur het ingeuē des serpens/eñ by zijn eygē schult/hemselfs afkeerende vā de goet heyt eñ volmaectheyt/so heeft hy hem seluē een slaue ō sonden eñ des doots gemaect/eñ so wel velen als verscheydē ellenden onderworpē. Eñ sodanich als hi geworde is deur synen val/soodanige zijn ooch alle de ghene die wt hem ghecomen zijn/dat is te weten/de sonde/den doot/mitsgaders verscheydē elenden onderworpen. Wy de Sonde/verstaen wij dese natuerlycke bedoeninghe des menschē/die wij vā onse veruaē erēhalen/eñ die deur hen in ōs voortgeloopē is: waer deur nademaet dat wij in hoose begherlicheden versoncken/ende van alle goet afgewendt zijn/bereyt tot alle quaet/vol vā alle ongerechticheyt/ongeloof/verachtinge eñ haet Gods so verre ist dat wij van ons selfuen yet goets mogen doen/dat wij dat oock niet dencken en connē. Dat meer is/na dat wij voorder in onse dagē tredē/so en houdē wij nochtās als verrotte boomē niet op vā vruchten die gheheel bedzuert zijn voort te brengen/ouermits dat wij de wet Gods ouertredē met gedachtē/metter daet/eñ met

Mā den val des mēschē

Eph. 4. 24

De sonde.

2. Cor. 3. 5

booſe woorden: ter oorſaken van dien / nademael dat wy ons ſelven door ons eygen verdienſte des toorne Godts ſchuldich maken/verbinden wy ons ſelven aen gheheel rechtueerdighe ſtraffinghen/ ſo dat wy alle te ſamen waren van Godt verworpen/ en hadde Jeſus Chriſtus / onſe Heere en verloſſer/ons niet weder tot hem ghebracht.

De doot. Voorts / by de doot verſtaen wy niet alleenlick de lichamelicke doot / die alle menſchen eens moeten lijden om der ſonde wille: maer oock die eewige tormenten/die onſe ſonden en onſe bedorventheit toecomen.

Epheſ. 2. 1 Want d'Apoſtel ſeyt/dat wy doot waren in onſe miſdaden ende ſonde/ende waren van weghen der naturen kinderen des toorns/ ghelijck de andere: maer Godt die rijck is in barmhertigheden/oock doe wy doot waren door de miſdaden / heeft ons t'ſamen leuendich ghemaect met Chriſto. Item/ghelijck de ſonde door eenen menſche in de werelt gecomen is/ en die doot door de ſonde: ſo is oock de doot ouer alle menſchen ghecomen/ om dat ſy alle ghеſondicht hebben.

Rom. 5. 12

De erfſonde. Wy bekennen dan in alle menſchen die Erfſonde / ende belijden dat alle andere ſonden/daer wy ſprayende/ ſonden ghenaemt worden: gelijckerwijs als ſy dat inder waerheyt oock zijn / het ſy wat naem datmenſe gheuen wilt/van doodlicke ſonden ofte van ver-

vergheuelicke ſonden / waer onder dat wy oock begrijpen de ſonde teghen den heyligen gheeſt / die nemmermeer vergheuen en wort. Deſgheliick belijden wy / dat alle ſonden niet gelijck en zijn / niet tegenſtaende dat ſy alle vloeyden wt eene fonteyne der bedoruentheyt ende des ongheloofs: maer wy ſeggen / dat de eene ſwaerder dan de ander zijn: na dat de Heere daer vā geſproken heeft / Dat Sodoma ſachtelicker ghehandelt ſal worden / dan die ſtadt die dat Euangelie ſal verworpen hebben. Wy verſaken dan alle de ghene die ons leeren willen tgene dat met deſe leeringhe ſtrijt / ende inden eerſten Pelagium met alle die Pelagianen ende Iouinianiſten: die allen ſonden (ghelijck de Stoiſche Philoſophen) gelijck ghemaect hebben. Ende wy comen hier inne gantſchelick met S. Auguſtijn ouer een / de welcke alles wat hy hier van gheſcreuen ende voorgeſtaen heeft / wt de heylige ſcrifturen gheput heeft. Hier beneuen verworpen wy Florinum ende Blaſtum (teghen den welcken dat Ireneus gheſcreuen heeft) mitſgaders alle de ghene die daer segghen dat Godt de ſake der ſonden is: aengeſien dat de ſcriftuere claerlick ſpreect / Ghy zijt de God die gheē ongerechtichcyt en wilt / ghy haet alle die daer boosheyt bedrijuē / eñ ſult wtroeyen alle de ghene die logheñſpreken.

De ſonden die metter daet volbracht worden. Mar. 3. 29. 1. Io. 5. 16.

mat. 10. 15.

Godt en is de ſake des ſonds niet: eñ op wat verſtāt dat Godt den menſch verherdt. Pſal. 5.

Joan. 8. Eñ wederom/wanneer die duyuel liecht/ so spreect hy van sÿn eygen: want hy is een loghenaer/ende een vader der loghenen. Daer is oock ghenoech quaets ende bedorventheyts in ons/sonder dat Godt in ons eenighe nieuwe ofte grooter quaetheyt steke. Daerom als wy in de scrifturen vinden dat Godt de menschen verhart/verblint/ eñ in eenen verkeerden sin ouer leuert/men moet verstaen dat hy sulcx doet door sÿn rechtueerdich oordeel/als een rechter ende rechtueerdighe straffer. Ten laetsten/wanneer daer in de scrifturen staet/ofte dat het schÿnt dat Godt enich quaet doet: dat en is niet te seggen/als of de mensche geen quaet en dede/maer om dat Godt door sÿn rechtueerdich oordeel ghedoocht dat het quaet ghedaen wort/ende en beletter niet/die dat schuldighe nochtans wel hadde connen beletten/so hy gewelt hadde: ofte daerom dat hy het quaet des menschē wel gebruychē can/ ghelÿckerwÿs hy gebruyct heeft de sonden van Iosephs broederen: ofte daerom oock/ dat hy de sonden der menschen regiert/op dat sy hen niet voorder en strechē/dant van noode is: tot desen propooste spreect S. Augustÿn in sÿn hantboecxken: Oock het selue dat daer gheschiet tegē de wille Godts/ en gheschiet nochtans niet sonder zÿnen wille/ende dat by een maniere die wonder-

Augustÿn in sÿn hant boecxken.

lick

lick is/ende dienen niet wtdrucken en can: want het en soude niet gheschieden / ten ware dat hy ghehengde dat sulcx ghedaen werde. sw en laet hy dat niet toe door bedwanck / maer met zijn eyghen wille. Ende de ghene die algoet is / en soude niet ghedoghen dat het quaet gheschiede / soo hy niet en coste wt quaet goet voortbrenghen/ghemerct dat hy almachtich is. Siet dit is dat de voorschreuen Augustinus daer van spreect.

Voorts aengaende andere questien / te weten / oft Godt wilde dat Adam sondichde: item of hy hem tot den val ende die ouertredinghe ghedreuen heeft: ofte waeromme dat hy zijnen val niet belet en heeft / ende dierghelijcke vraghen: die stellen wy int ghetal der curieuse vraghen / ten sy dat die ongheschicktheyt der Ketters ons daer toe dringhe / om sulcke dinghen mede wt te legghen/ soo veel het woort Godts daer van lijden mach / ghelijckerwijs de gheloouighe Leeraers der Kercken menich mael daer van ghehandelt hebben. Summa/wy weten dat Godt den mensche verbooden hadde te eten vanden verbooden vrucht / ende dat hy de ouertredinge ghestraft heeft: dat oock alle quaet datter ghe-schiet geen quaet en is / so men de voorsichticheit/wille ende de macht Godts aensiet. Curieuse vraghen.

Genes. 2.

maer alleenlicken alsmen den duyuel / ende onsen wille / die den wille Godts tegenstrijt ende wederspannich is / aenmerct.

Het neghende Capittel.

Van den vrijen wil / ende wat dat de mensche vermach.

Hoedanich de mensche veur synen val ghe-schapen is.

Wy leeren in dese materie / die altijts veel strijdens ende twijuels inder Kercken voortghebracht heeft / dat wy eene driedobbele conditie ofte staet des menschen aenmercken moeten.

Inden eersten / hoedanich hy ghescapen is voor zijn ouertredinghe / te weten / oprecht ende vry / vermoghende hem selven uit gene dat goet was te houden / ende oock tot het quaet hem selven te voeghen: de welcke hem tot het quaet ghegeuen hebbende / hem selven ende al dat menschelicke ghe-slachte met hem / de sonde ende den doot eyghen slaue ghemaect heeft / ghelijck als dat hier voor gheseyt ghescapen is. Daer na moeten wy overlegghen hoedanich de staet des menschen is / na dat hy ghevallen is. Ende voor al moeten wy aenmercken / dat het verstant den menschen niet ontnomē ghescapen is en heeft / noch oock de wille / ende dat hy niet ghelijck als in eenen steen ofte block houts verandert en is geworden: maer

Hoedanich de mensche is na synen val.

dat

dat dese eyghendommen/te weten/het verstant ende de wille/also inden menschе verandert ende verminderт zijn gheweest/ dat sy nu niet meer en vermoghen in hem/tgene dat sy voor den val vermochten. Want het verstant is verduystert/ende de wille die daer vrije was/is dienstbaer gheworden/ouermits dat de menschе een slaue der sonden is/niet door bedwanck ofte gheweltt/ maer door synen wil/want die wort wille ende niet onwille genaemt. De menschе dan/so vele het quaet ende de sonde belangt/doet het quaet met zijnen vollen wil/ sonder dat hy enichsins van Godt ofte den Duyuel daer toe ghedwonghen worde/ende daer inne heeft hy eenen gheheel vrijen wil. Voorts om dat wy dickmaels sien dat God verhindert de boose ghedachten ende raetslaghen der menschē/so dat sy niet volbracht en worden/so seggheu wy daer op/ dat daer mede die vrijheyt om tquaet te doen/den menschе niet benomē en is: maer dat Godt door zijnder macht het quade seyt dat de menschе van zijnen vrijen wille voorghenomen hadde te volbrenghen/te voren comt: ghelijck als die broeders van Joseph onder haer beslotē haddē met eenē vrijen wil Joseph om te brengē/maer sy en consten haer opset niet volbrenghen/na de mael dattet God anders verordent hadde.

De menschе doet tquaet met synen vrijen wil.

De mēſche en can van hem ſelucn niet goets doen.

Om nu te kennen wat onder waercheyt goet is/eñ welcke de deuchdē zÿn/des menſchens verſtant en can van hem ſelue gheen opzecht oozdeel geuen vā Godtlicke ſaken. Wāt d'Euangeliſche eñ Apoſtoliſche ſcriſture beyſcht dat ſo wie daer vā ons begeert ſalich te weſen/ dat hy wederbozen wozde: waer dooz oock geſchiet/ dat onſen eerſten

1 Coz.2.14 oozſpzonck/ die wy van Adam hebben/ ons totter ſalicheyt niet en helpt. Ho H. Pauwels ſeyt/ De natuerlicke menſche en be-

2.Coz.3.5. greÿpt niet dat des geeſts Godts is. Eñ op een ander plaetſe/ Dat wy vā ons ſelue niet bequaem en zÿn yet goets te denckē/ als wt ons ſelues. Nu ſo is het kennelic dat het gedenckē ofte het verſtant des menſchen/ een leytſman des wils is: aengeſē dan dat deſe leytſmā blint is/ ſo is het openbaer hoe veel eñ hoe verre dat de wille ōmach. Darom volchter na/ dat een onwedergebozen menſche geenen vzÿen wil met allen en heeft ſo vele het goet aengaet/ eñ dat hi noch cracht noch macht en heeft om het goet te doē. In

Joā.8.34. den Euangelie ſpzeect ooc de Heere tot deſen pzopooſte/ Voozwaer voozwaer ic ſegge v/ ſo wie ſonde doet/ die is der ſondē dienſt-

Rom.8.7. knecht. Eñ die Apoſtel H. Pauwels/ Het verſtant des vleeſchs/ is vyantſchap tegen Godt: want het en is der Wet Godts niet onderdanich/ want het en can ooc niet. Niet

te min/

te min/wy en seggē niet dat de mensch door zijnē val verlozen heeft alle verstant in eertsche saken. Maer Godt door zijn barmhertichcit heeft dē mensche het verstāt gelaten/ hoe wel datter grotelick verscheyden is vant gene dat hy voor de sonde hadde. Ock de Heere gebiet ons dat wy ons verstant oefsenen ende verclaren sullen/ ende hi gheeft daer gracien toe/en dē wasdom. Een yegelick mach ock lichtelick hoe dat wi in geender ley scientien/noch ambachten/ connen wat bedriuen sonder de seghenynghe Godts. De scriftuere die brengt ock alle consten ende scientien tot Godt als tot dē oorspronc: gelijckerwijs ooc de Heydenē hen lieten duncken/ dat haer Goden alle consten en scienclien gevonden hadden. Tē laetsten so moeten wy besien of ock de gene die wedergeborē zijn/ enigē vrijen wil hebben/ en hoe verre dat die street. Ons verstāt is in de wedergeboorte verlicht door den H. Geest/op dat het de heyrnelichedē en dē wille Godts verstaen ende kennen mach. Ende des wedergheborē menschens wille is door den H. Geest niet alleen verandert/maer is ooc begiftight met genoechsame crachtē om te willen en te mogē doen wat goet is. Daerom ist dat wy lochenē dat hi suiker vermach/ so sullen wy de Christelicke vryheyt moetē verlakē/en de slauernie des wets wedercom

Het verstant der consten.

wat crachten dat die wedergheborenē mogen hebbē/ en wat sy voor een vryen wil hebben.

voort

voort halen. Nu de Prophect die stelt God aldus sprekende veur ooghen: Ic wil myne Wet in haer herte grauen / eñ in haren sin
Jere. 31. 33 schryuen. De Heere seyt oock in den Euan
Joan. 8. 36 gelie: Indyen dat de Sone v vry maect / soo suit ghy warachtelyck vry wesen. Ende S.
Phil. 1. 29 Paulus tot den Philippensen: Het is v gheghcuen / spreeckt hy / in de sake Christi / niet alleenlyck in hem te ghelooue / maer oock veur hem te lydene. En wederom: Ic
Philip. 1. 6 ben verseeckert / dat de scluc die in v beghonnen heeft een goet werck / dat volbzenghen sal tot op den dach Iesu Christi. Item: Het
Philipp. 2 is God die in v werct het willen eñ het volbzenghen na [zyn] welbehagen.

Die weder gebozē zyn doen tgoet niet alleen by maniere van lyden / maer oock by maniere vā werckē.

Onder dies soo leeren wy / datmen hier twee saken wel moet gade slaen. Ten eersten / dat de ghene die wederghebozen zyn / wanneer sy het goet verkiesen eñ wtrechtē / en doen dat niet alleen by maniere van lyden / maer oock by maniere van werckē. Want sy worden van Godt ghedzeuen / eñ gestuert om selfs te doen tgene dat sy doen. Daerom soo heeft S. Augustin seer wel tot desen propoosite gesproken: dat Godt onse hulpe genaemt is. Nu die self niet en werct / die en can niet gholpen wesen. Maer de Manicheen beroofden den mensche vā alle werckinghe / ende maecten hem als eenen steen / oft eenen block houts.

Ten

Ten anderen/ſo moeten wij verſtaen/dat de cranckheyt eñ ſwackheyt inde wedergheborene overblijft. Want aengheſien dat de ſonde in ons woont/ende datter eenen eenwighen ſtrijt des vleeſchs tegen den gheeſt in de wedergeborene is tot den eynde onſes leuens toe: ſoo iſt ſeker/ dat ſy niet gheheel volbrengen en connen het ghene dat ſy aenghevanghen ende veurgheſtelt hadden. Rom. 7 Gala. 5
Ende deſe leeringhe is beveſtight by den Apoſtel. Hiercom is onſen vyen wil ſwack/ by oorſake der overblijfſelen onſes ouden Adams/ eñ der bedorvenheyt die wij van hem getrocken hebben tot den eynde onſes leuens. Maer na dyen dat de crachten des vleeſchs/ende de overblijfſelen des ouden menſchs/niet machtich genoech en zijn om de werckinghe des heyligen Gheeſts wt te blijffchen/ſoo ſeggen wij/dat de gelooviige vyy zijn/doch in ſulcker wyſe dat ſy altijts haere ſwackheyt bekennen moeten/ eñ hen nymmermeer beroemen van haren vyen wille. Want de gelooviige behoorden altijts veur haer voghen des verſtaens te ſtellene tghene dat S. Auguſtin ſo menichmael wt den Apoſtel verhaelt: Wat hebt ghy/ dat ghy niet ontfanghen en hebt? Ende iſt dat ghy het ontfanghen hebt/wat roemt ghy v als oft ghy het niet ontfanghen hadt? Hier beneven/ wij weten dat ons veurnemen en 1. Cor. 4. 7

treft

treft niet altijts: want de weghanghen aller dingen zijn in de hant Godts ghestelt. Ende daerom begheert S. Paulus/ dat de Heere hem eenen veurspoedigen woech ghunne om na Romen te reysen. Waer wt dat wij sien/ dat onsen vryen wil ooch in alsulcke sake cranck ende swach is.

Rom. 1. 10

wij hebben vryheit des wils in waerlycke saken.

Niemant en versaect dan/ dat beyde soo wel die wedergheborenen/ als die niet wedergheborenen zijn/ in wtwendige saken eenen vryen wil hebben. Want de mensche/ die niet minder en is dan die onredelycke creaturen/ herst dit met haer gheneyn/ te willen een dinck/ ende dat ander niet te willen. Hy can dan spreken/ oft stille swygen/ wt den huyse ghaen/ oft daer in blyuen. Hoewel datmen ooc nochtans hier in altijts behoeft te nemen moet de macht Godts/ de welcke belettede Balaam te comen waer toe dat hy begheerde/ en Zacharias wolden eenpel comende te spreken/ soo hy wel den wil hadde.

Num. 24
Luc. 1.

Ketteryen.

Wij verwerpen dan hier in dit stuck die Manicheen/ die daer loochenen dat den vryen wil den goeden menschen het beghinsel des quaets ghewerst is. Desghelycx wij verwerpen die Pelagianen/ die daer seggen/ dat de mensche die quaet is eenen vryen wil heeft die sterck ghenoech is om het goet ghebodt te vollyenghen. Ende de

Schrif-

Schrifture selfs die wederleyt ghenoech so wel deen als dander/waruteer dat sy spreect tot de eerste/ Godt heeft den mensche oprecht gheschapen: ende tot dese andere/ Ist dat sake dat de Sone v vry maect/ soo sult ghy warachtelycken vrye wesen.

Het tiende Capittel.

Van de veurbeschickinghe Godts/ende verkiesinghe der Heyligher.

Godt heeft ons tot ghenade veurcozen.

GOdt heeft van alle eeuwicheyt aen veurgheschict/ oft vryelyck eñ deur zijn enckele ghenade/sonder eenichsins de menschen aen te sien/ vercozen de Heyligen die hy in Jesu Christo salich maken wilt nae dat d'Apostel daer van spreect/ Godt heeft ons vvtvercozen in Jesu Christo/ eer des werelts gront gheleydt was. Ende wederom: Hy heeft ons salich ghemaect/ ende ghercopen deur syne heyligher vercopinghe: niet om onse wercken wille/ maer deur zijn veurnemen ende ghenade/ die ons ghegheuen is in Jesu Christo veur de tyden der eeuwen/ ende is nu ghecopenbaert deur de heerlicke verschyninge onses Salichmakers Jesu Christi.

Ephe. 1. 4. 1. Tim. 1. 9. 10

So

wij zijn wt vercoren of veurgheschict in Christo.

So heeft ons dan Godt vercoren niet sonder middel/hoe wel dat het niet en is by eenige verdienſten die in ons ſouden mogen weſen: maer in Chriſto/ende om Chriſti willen/op dat de ghene die in hem deur het gelooue gheintet zijn/ooch wtvercoren moghen weſen/ende dat de andere die buyten Chriſtum zijn/verworpen bliuen/ghelijckerwijs als d'Apoſtel ſeyt: Ondersoect v ſelues oft ghy in het gheloove ſijt: beproeft v ſelues. Ende bekent ghy v ſelues niet/te weten/dat Jeſus Chriſtus in v is: ſoo ghy niet eenichſins verworpelyck en ſijt. Ten laetſten/de Heyligheu zijn in Chriſto tot eenen ſekeren eynde vercoren/gelijck dat d'Apoſtel beduydt/wanneer hy ſeyt: Hy heeft ons in hem wtvercoren/om dat wij ſouden weſen heylich ende onſtraffelyck voor hem deur de lief de/de welcke ons doe veurgeſchict heeft om ons tot kinderen aen te nemen in hemſelue deur Jeſum Chriſtum/tot pryſe ſyner heerlyckher genaden. Ende niet tegenſtaende dat Godt weet wie de ſyne zijn/ende dat hy op ſommighe plaetſen vermaent van het cleyn ghetal der wtvercoren: ſo moeten wij nochtans goede hope van alle menſchen hebben/ende ons wachten van yemanden onbedachtelyck een onder den verdoemden te tellen. Dwelck ons S. Pauwels leert tot den Philippenſen: Ick danckte mynen Godt

2. Cor. 13. 5

Wy zijn tot eenen ſekeren eynde wtvercoren. Ephe. 1. 4.

Wy moeten goede hope van alle menſchen hebben.

Phil. 1. 3. 5 7. 8.

veur

veur v allen/ seyt hy/ (sprekende van de gheheele ghemeynte der Philippensen) om dat ghy ghecomen sijt inde ghemeynschap des Euangelaums: betrouwende dat hy die in v begonnen heeft dit goet werck/ dat volbrengen sal/ gelijck het billijck is dat te salich van v allen ghevoelt. De Heere oock/ als hy in S. Lucas ghesproken was/ Oft daer Luc. 13 weynich menschen salich souden worden/ en Oft daer antwoort niet dat daer weynige oft vele sa- weynighe lich oft verdoemt zijn soude: maer veel lie- verdoemt uer vermaent hy ons/ ydegelijck/ dat hy zijn. arbeyde dat de enghe poorte in te ghaen. Als oft hy hen ghesecyt hadde: Een coemt v niet toe/ sulcke vragen curieuselijck en tonderzoeckende/ maer het betaemt v veel beter/ dat ghy v benerstight om dese den engen weeg in den hemel te comen.

Daeromme soo verbidden wy dese boose en onbeleefde redenen der ghener die daer seggen: Daer en zijnder niet vele die verdoemt zijn: en ontgemaect dat ick niet en weete oft ick van dat cleyn ghetal ben oft niet/ ick wil mijn goede dagen nemen. Ghelijckerwijs oock der ghener die daer seggen: Ist dat salse dat ick van Godt verordineert oft verworpen ben/ wat dat ick doen sal/ ten sal my niet beletten te comen tot de salicheyt die my tot verordent is: ist oock anders/ so dat ick van het ghetal der verdoemden ben/ daer

en is ghcen gheloof noch voorvechtdicheyt die my baten can; ghemerct dat Godts beduytinge niet verandert en mach worden/ ende daerommc alle leeringen ende ondervyndinghen zijn niet noodich noch profytich. Wij vervolghen sulcke onheylige woorden/ want d'Apostel strijdt teghen dese lieden/ seggende: Dat een dienaer des Heeren en behoort niet te strijden/ maer in het vriendelyck zijn tot eenen yeghelyckien/ bequaem om andere te leeren/ ende quaet te verdraghen/ de ghene die teghen staen met alle sachtmoedicheyt onderwysende/ of hen Godt tot eenighen tyde ghave/ dat sy hen bekeerende/ de waerheyt bekennen/ ende quamen uyt de banden des Duyvels/ van den welcken dat sy ghevangben zijn tot synen wille. S. Augustijn oock in het vorcke vā het goet der volhardicheyt/ in het vertieuste capittel/ ende andere navolghende/ bewijst/ dat ment alle beyde moet praedestinatie weten/ soo wel de ghenade der uyt verkiesinghe ende voorbeschickinghe Godts/ als de vermaninghen ende salighe leeringen. Wij en volghen dan niet de ghene die daer buyten Jesum Christum ghaen soecken oft sy eenwichlyck verzoeken zijn/ ende wat het is dat Godt van hen verordent heeft van aller eenwicheyt aen. Want men moet die predikinghe des Euangeliums hooren/ en daer

2. Tit. 2. 24

Niet tegestaende dat onse salichz wt onse verkiesinghe comt/ soo en worden nochtās de vermaninghen niet te vergheefs ghedaen.

daer aen gelooven: ende veur ghewis houden/ dat ghy/ ist dat sake dat ghy ghelooft/ ende dat ghy in Christo sijt/ vorwercxen sijt. Want de Vader (ghelijck als wij dat hier een weynich bouen gheseen hebben uut de 2. tot Timoth. 1.) heeft ons zijn eenmighe wervnghe van syne veurbeschickinge openbychen verclaert in Christo. Men moet dan veur alle dinck leeren ende aenmercken/ hoedanighe ende hoe groot dat de liefde is/ die de Vader ons in Christo ghe openbaert heeft. Wij moeten ooch scherpelych gade slaen/ tghene dat de Heere ons alle daghe in den Euangelie predict/ eñ hoe dat hy ons tot hem roept/ als hy seyt: Matth. 11. 28. Coemt tot my alle die vermoeydt ende beladen sijt/ ende ick sal v verquicken. Item Joan. 3. 16. Alsoo lief heeft Godt de werelt ghehadt/ dat hy synen eenighen ghebozen Sone ghegheuen heeft: op dat een yeghelyck die in hem ghelooft/ niet en verghae/ maer het eenwighe leuen hebbe. Item: Het en is den wille wes Vaders/ die in de hemelen is/ niet/ dat een van dese cleyne verlozen ghae. Of wij vercozen zijn

Laet ons dan Christus eenen claren spieghel wesen/ waer inne dat wij onse veurbeschickinge aenschouwen mogen. Want wij hebben een ghetuychenisse/ dat claer ende seker ghenoech is/ dat wij uut boeck

des leuens geschreuen zijn/ so verre als wij met Christo ghemeynschap hebben/ en dat wy onse is deur een waarachtich geloof/ ende dat wij dese ghebeyr ooch hem toe behooren.

De tentatie vãde veurbeschickinghe.

Voorts/ waarneer dat wij ghetentreert worden met de veurbeschickinge (welcke verforchinge is de peerelooffte van allen) dat ons dit alles vertrooste/ dat de beloften Godts allen gelooungen toekomen/ na dat de Heere spreeckt: Begheert/ ende v sal ghegheuen worden: soo wie begheert/ die ontfanet: en dat wij met de alghemeyne Heere bidden/ Onse Vader die daer sijt in de Hemelen: ende dat wij in den Hoop ghenaet worden in het lichaem Jesu Christi/ en dickmaels in zijn Heerche ghespijst zijn met zijn lichaem ende bloet tot den eewighen leuen. En alsoo deur soo vele middelen verciereert wesende/ ende volghende de vermaninghe van S. Paulus/ soo wordt ons

Luc.11.9

Phil.2.12 ghebooden onse salicheyt met vreese ende beuen te woercken.

Het elffde Capittel.

Van Jesu Christo/ die een waarachtich Godt ende waarachtich mensche/ item die eenighe Salich maker des werelts is.

Daer

Daer en bouen wy ghelooven eñ leeren/dat de Sone Godts/ons Heere Jesus Christus heeft van der eeuwicheyt af tot eē Salichmaker des werelts van den Vader veurgeschict eñ veurghedent gheweest: wy ghelooven oock/dat hy niet alleenlyck voortgebracht gheweest is/ wanneer hy ons vleesch van de substantie der maghet Marie aennam/ia oock niet veur des werelts grontlegginge: maer dat hy oock van den Vader voortghebracht is gheweest voor alle eeuwicheyt/eñ deur een onwtsprekelyck middel/ende dat men niet wtdencken en can. Want S. Jan van hem sprekende in zijn Euangelie/seyt: Dat in de beghinne het Woort was/eñ t Woort was by Godt/eñ dat Woort was Godt. Daer om is de Sone Godts na zijnder godtcheyt den Vader ghelijck/eñ van eender substantie met hem/een warachtich Godt/niet by den naem alleen/oft dat hy daer toe aengenomen is gheweest/oft deur eenige gracie: maer uit wesen/ende van weghen zijnder tweyghen naturen/ghelijck als dApostel S. Jan wederom gesproken heeft: Dese is de warachtige Godt/ende het ewighe leuen. Desghelyex dApostel schryuende tot den Hebreen: Godt heeft synen Sone/seyt hy/ gheset tot eenen erfghenaem aller dinghen: deur den welcken hy oock de werelt gemaect

Christus is een warachtich Godt.

Phil. 2

1. Jo. 5. 20

Heb. 1. 3

heeft: de welcke Sone / na de maer dat hy het schijnsel zijnder heerlijckheyt / ende het wtgedruckte beeld zijns persoons is / draecht alle dinck met synen machtighen Woorde. De Heere spreeckt selfs oock in den Euangelie: Vader verclaert my nu by v selven / met de claerheyt die ick hadde eer dat de werelt was. Ende in den selven Euangelie is ooc beschreuen / dat de Joden onsen Heere Jesum Christum socchten te vermoorden / om dat hy seyde / dat God zijn Vader was / hem selven Godt ghelijck makende. Wij vervloecken dan de vileyne leeringhe ende vol van blasphemien reghen den Sone Godts van Arius ende van allen Arianen / en principalycken die blasphemien van Michiel Seruet Spaignaert / ende van alle Seruetisten / de welcke de Duyuel wt der hellen teghen den Sone Gods gepult / ende ouer de gheheele werelt deur eene wonderlijcke stoutheyt en godloosicheyt gestroyt heeft.

Joã. 17. 5

Joã. 5. 18

Christus / die een warachtich Godt is / heeft oock een warachtich vleesch aengenomē

Voorder / wij ghelooven en leeren teghen dogmie van Hebion / dat dese selue des eeuwighen Gods eeuwige Sone mensch ghewoorden is van den sade Abrahams en Dauids / sonder gheselschap oft des mans toedoen / ende dat hy in alle reynicheyt van de Heyligen Gheest ontfanghen gheweest is / ende ghebozen wt Maria altijts maghet / ghelijck als ons dat sozchvuldelyckē deur t'Eu-

dEuangelische hystorie verclaert is. Got sg seyt dApostel/ dat hy gheensins den Engelen/maer het saet Abrahams aengenomen heeft. Item/dApostel S. Ian seyt/Die daer niet en belijdt dat Jesus Christus int vleesch ghecomen is/die en is vut God niet. So en heeft dan het vleesch Christi niet een vleesch geweest dat in des menschen sin afgebeelt/ oft vut den hemel gebracht is/so dat Valentin en Marcio gedroomt hebbē. Dat meer is/dō Heer Jesus Christus en heeft niet gehadt eē sulcke siele die noch gevoelē noch redelijck en hadde/als Apollinaris meynde: noch oor sulcke vleesch dat sonder siele waer/ gelijck als dat Eunomius leerde: maer hy heeft een siele met haer redē/ en een vleesch met zijn ghevoelen gehadt: druc welc ghevoelen dat hi ooc opden tijt zijnd passien de warachtige pynē geleedē heeft: gelijc als hy getuycht heeft/seggende: mijn siel is droevich totter doot toe: en/mijn siele is nu bevoert.

Matt. 1
Heb. 2. 16
1. Ioā. 4. 3

Jesus Christus heeft recht ware siele ghehadt.

Matt. 26

Hieruis behoort vā dan/dat in een seluige en enige Jesu Christo onsen Heere twee suberste natuerē/ eē godlicke/en dandmenschelicke: en seggē/dat de seluige also te samē gevoecht en vereenicht zijn/datse niet vnietlicht/noch tsamē gegotē/noch gemēgt en zijn: maer dat de eygendomme dseluiger naturē in haer wesen inde persoonlicke vereenige blijnē: also dat vā eeren ens Chri-

Christus heeft twee naturen. Heb. 2.

Daer en is maer eenen Christus.

stum alleen die de Heere is / en aenbidden / ende gheen twee: een alleen / seggh ich / die waerachtich Godt en mensche is / de welcke na zyne Godtdeliche nature van eender seluigher substantie met den Vader is / ende desghelycx met ons van eender schuer substantie na zyn menschelicke nature / en ons in allen dinghen ghelyck / uytghenomen de sonde. Want ghelyck als wy verwerpen de Ketterye van Nestorius / die van eenen Christo twee maecte / seggende door sodanich middel die eenicheyt syns persoons: so verwerpen wy oock grotelick de uytvindinghe en onnatuerlicke Ketterye van Eutyches / der Monotheliten / ofte Monophysiten die daer gantschelick de eyghenschap der menschelicker naturen ons Heeren Jesu Christi te niet doen.

Heb. 4. 15.

Secten.

De Godtdeliche nature Christi en heeft niet gheleden / en die menschelicke en is niet al om ofte ouer al.

Wy en leeren dan in gheender manieren dat de Godtdeliche nature in Christo gheleden heeft / ofte dat Christus noch in de werelt is na zyn menschelicke nature / ende dat sy daer om ouer al is. Want wy en gheloouen noch en leeren niet dat de waerheyt des lichaems Christi te niet ghedaen is na dat hy ghegloxificeert is / ofte dat sy Godtdelick ghemaect gheweest is / ia also dat sy de eyghendommen / so wel het lichaem ende de siele aengaet / verloren heeft / wesende gheheelickē in eene Godtdelicke nature veranderd / ende

ende datter alſo allenthalen eene ſubſtantie in Chriſto ghevvonden ſoude vvoꝛden. Daꝛom en kennen vvy niet voꝛ goet / noch en ontfangen ghenſins die votte ſubtilicheden die daer ontlaet ende vonckel zijn / ende tegheu malcanderen ſtrijden / van Swenckfeldus ende der ghelijcken: ende en zijn in gheene ſake Swenckfeldianen. Wy ghelooven ooc dat onſe Heere Jeſus Chriſtus vvaerachtelicken ghelee̅ heeft / ende dat hy om onſent vville uyten vleeſſche ghevvoꝛden is / als S. Peter ſeyt. Wy houden ooch die vvetenicghe ende volle Godtvaſticheyt der Jacobiten / ende van alle Tyrche̅ vervloect te weſen / die daer het lijden onſes Heeren Jeſu Chriſti verloechen. Hier en tuſſchen wij en verſaken niet / achtervolghende de vvoo̅de̅ van S. Paulvvs / dat de Heere der glorien voꝛ ons niet ghevveyſt en is ghevveeſt. Ghemeret dat vvy Godtſalichlick ende met grooter reuerentien ontfanghen die ghemeenſchap der eyghendommen die vvt de Schrifturen ghenomen is / ende die alle oude Leeraers altijts ghebruyct hebben / om vvt te leggheu ende te vverrvvghen die plaetſen der Schrifturen / die anders tegen malcanderen ſchijnen te ſtrijden.

Secten.

Chriſtus heeft waerachtelic geleden. 1. Pet. 4. 1.

Daer is ee̅ ghemeenſchap der eygendom̅e̅ in Chriſto.

Wy ghelooven ende leeren / dat de ſelue Jeſus Chriſtus onſe Heere vanden dooden verreſen is in het waerachtich ende ſelfde

Jeſus Chriſtus is waerachtelick van

den doo-den opghe-staen.

vleesch/waer in dat hy na dat hy ghecruyst was/ghestoruē is: ende dat hy tuet en herst doen comen een ander vleesch voor het gene dat begrauen was/noch dat hy gheenen Gheest in de plaetse van zÿn vleesch ghenomē en heeft/maer dat hi altijts zÿn waer achtich vleesch behouden heeft. Daerom wanneer de discipulen meynden dat sy den Gheest des heerē sagen/ so toonde hy hen zÿn handen ende voeten/die met de treckenen der naghelen/eñ van syne wonden ghetrecken waren/hen seggende/ Siet mÿn handē/ mÿn voetē/want ic bent selue. Taft my/ende siet/want een gheest en heeft noch vleesch noch beenderen/ gelÿch ghy siet dat ich hebbe.

Christus is waerach tich inden hemel ghe-clommen.

Wÿ ghelooven oock/dat onse heere Iesus Christus in dit selsde zÿn vleesch op-ghenaren is/boven alle sienlicke hemelen/ in den oppersten hemel/ alwaer dat Godt met synen ghelucsaligen is/ aen de rechter-hant Godts des Vaders. Welcke rechter-hant/hoewel datse een gheestlicke ghemeen-schap der glorien eñ maiesteyt beteeckent/ so is het nochtans datse oock aenghemeert ende verstaen wordt van een seker plaetse: waer van dat de heere in den Euangelie spreckende/seyt/dat hy gaen sal/ende den sÿ-nen een plaetse bereyden. Ende S. Peter d'Apostel seyt oock/dat dē hemel moet Chri-

Ioh. 14. 3. Act. 1. 11.

stum

stum ontfanghen tot der tijt dat het al weder opgherecht werde. Voorts/hy sal selfs wt den hemel wedercomen om te oordelen/wanneer dat alle boosheyt in de wereldt overvloeyen sal/ ende dat Antichrist de waerachtighe Godtsalicheyt vernaelt hebbende/ salt al met Afgoderijen ende Godtloosicheyt vervult hebben/ende de Kercke met vier ende sweert wreedelick verwoest hebben. Dan.11.

Als dan sal onse Heere Jesus Christus wederomen/om de syne salich te maken/ om den Antichrist door synen toecomst neder te worpen ende te vernielen/ende om te oordelen de leuenden ende de dooden. Want de dooden sullen verrijsen/ende de ghene die tot dien daghe (die allen creaturen onbekent is/Marc. 13. 32.) noch leuendich ghevonden sullen worden/die sullen in een punct des tijts/ende in een oogenblick verandert worden: ende dan sullen alle die ghelooualghe opghenomen werden in de wolcken den Heere te ghemoete in de lucht/om eewichlicken met hem in de hemelsche plaetsen te leuen. Daer en teghen/die onghelooualghe ende boose menschen sullen met alle die Duyuelen nedergaen in der hellen/in het eeuwighe vier/sonder eenighe hope dat sy wt die grouwelycke pijnen/ende die tor- Act.17. 31. 1 thes.4.17 1 Cor.5.51 mat.25.46

tormenten/ verloost souden mogen worden.

Hecten. So verwerpen wy dan alle de ghene die daer de waerachtighe verrijsenisse des vleeschs verloochenen: ofte die daer met Jan van Jerusalem (teghen den welcke dat S. Hieronymus gheschreuen heeft) niet en ghelooue egene dat ons de Schrifture van de gheglorificeerde lichamen leert. Desghelijcx verwerpen wy ooch alle de ghene die daer ghelooven dat de Duyuelen ende die boose menschen eens salich gemaect sullen worden / ende dat daer eens een eynde van haer tormenten wesen sal: want de Heere heeft claerlick ghesproken / dat haer vier nemmermeer uytghebluscht en sal worden / en dat haren worm nemmermeer steruen en sal. Voorder verwerpen wy die droomē der Joden / te weten / dat daer gulde ende triumphantelijcke tijdē wesen sullen in de werelt voor den grootē ende laetsten dach des Heeren: ende dat alle de Godtvreesende / hebbende allen haren vyanden tot onderwerpinghe ghebracht / alle die Coninckrijcken des eertrijcx besitten sullen. Want die Euangelische waerheyt / Math. 24. en 25. Item Luce 18. ende die Apostolische leere 2. Thessal. 2. ende 2. Timoth. 3. en 4. Capit. die leert ons wel wat anders.

De vrucht des doots en der ver-

Hier beneuen heeft onse Heere Jesus Christus voor zijn steruen ende lyden (ghe-

lijck

lijck oock door alles dat hy voor ons ghedaen ende ghecleden heeft van synen menschwerdinghe af) allen ghelouighen met den hemelsche Vader versoent/ heeftse van haer sonden ghereynicht / heeft de Doot ontwapent / de helle vermorselt / ende alle verdoemenisse te niet ghebracht. Eyndelick/ door die opstandinghe vā de dooden / heeft hy ons het leuen/ ende de onsterffelicheyt weder ghebracht ende gheleuert. Want hy is oock onse gherechticheyt / ons leuen / ende onse opstandinghe: ende om ons te maken/ hy is de volheyt ēn volmaecticheyt / de salicheyt / ende die ouerwoedichste ghenoechsaemheyt alder menschen die in hem ghelooven: want d'Apostel seyt / Dat het een wel behaghen des Vaders gheweest is/ dat alle volheyt in hem woonde / ende dat wy in hem volmaect mochten wesen.

rūsenisse Christi. Rom. 4. 10

1. Cor. 1. Ioan. 11.

Col. 1. cap.

Wy leeren oock ende ghelooven dat de selfde Iesus Christus onse Heere / die eenighe ende eewighe salichmaker des menschelicken ghelachts is: inden welcken dat salich ghemaect zijn gheweest alle de ghene die voor de Wet / onder de Wet / ende onder de Euangelie salicheyt verkreghen hebben: ghelijckerwijs oock sullen doen alle de ghene die daer noch tot door weereits eynde toe salich worden sullen. Want de Heere heeft ons selue in den Euangelie ge-

Iesus Christus is die eenige salichmaker des werelts/ en de waerachtige Messias diemen verwachtede.

seyt/

seyt / De ghene die niet door de doze in en
Joan. 10. gaet in dē schaepstal / maer door ander we-
ghen daer in comt / die is een dief ende
moorder. Ick ben de doze der schapen. Ēn
op een ander plaetse inden selven Euange-
Joa. 9. 56. lie / Abraham heeft mijnen dach ghesien /
ende heeft hem verheucht. Ende d'Apostel
Act. 4. 10. S. Peter / Daer en is gheen salicheyt in nie-
15. mant anders / dan in Jesu Christo / ende
daer en is onder den hemel den menschen
gheen ander naem ghegheuen / waer door
dat wy salich moeten worden. Aldus ghe-
loouen wy dan / also welsalich te worden
door de ghenade onses Heren Jesu Chri-
sti / als ons Voorvaders ghedaen hebben.
1. Cor. 10. 3. Want S. Paulus seyt / dat alle onse Vā-
ders eene selfde gheestelicke spijse ghegh-
ten / ende van eenen gheestelicken dranck
ghedroncken hebben / ende dat sy gedron-
cken hebben uyt dē gheestelicke steen die hen
naevolchde: nu den steen was Christus.
Daerom so lesen wy ooch dat S. Jan sey-
Apoc. 13. 8. de / dat Christus het Lammeken was / dat
vanden beghinne des werelts aen hadde
gheslacht gheweest: oock so betuycht S.
Joa. 1. 29. Jan de Dooper / dat Christus het Lam-
meken Godts is / dwelck de sonden des we-
reits wechneemt. So hebben wy dan goet
recht daer toe / dat wy belijden ēn met vol-

len

len monde predicken/ dat Jesus Christus de eenighe verlosser ende Salichmaker des werelts is/ onse Coninck/ ende opperste Priester/ die waerachtighe Messias/ ende die ghesegghende heyligghe/ diemen soo langhe ende soo seer verwacht hadde: de welcke hebbende eenmaal voor ooghen ghestelt ende beloofft gheweest/ soo wel door de figuren der Wets/ als door alle die Propheten/ heeft ten laetsten tot ons van Godt ghesonden gheweest/ op dat wij niet meer yemant anders verwachten en souden. Darom en ghebuert ons nu anders niet meer/ dan dat wij alle te samen den Heere Jesu Christo de eere gheuen/ ende in hem ghelooven: te weten/ dat wy/ verachtende ende verwoppende alle ander middelen ende hulpen/ ons selven aen hem houden/ ende dat wy op hem alleen trusten. Want sulcke menschen zijn van de ghenade Godes afghevallen/ ende Christus en baet hen niet/ die haer salicheyt in eenighe ander dinghen/ dan in Jesu Christo alleen soecken. Gal. 5. 4.

Wij ontseghē de vier Symbolen der Concilien.

Eyndelyckē/ om in dese materie vele dinghen met weynighe woorden te vatten/ wij ghelooven van eenighen Heren/ en beliyden wyelyck met den monde ende ghe-

hert

heel openlyck/ alles wat by de heylighe Schrifturen verclaert staet/ aengaende het secreet der menschwerdinghe ons Heeren Jesu Christi/ en̄ wat begrepen is in de Symboleu en spreucken van die vier eerste ende excellenste Concilien/ ghehouden te Nicen/ Constantinopolen/ Epheseu/ ende te Chalcedonien/ mitsgaders dat ut Symbol van Athanasius/ ende andere dergelyche Symbolen verhaelt wort: ende verwerpen alles wat daer teghen strijdt. Om tot beter verghe te comen/ wy belijden het Christelyck/ waerachtich/ ende algheheel volcomen/ ongeschendt ende volcomen/ wesende wel verstaen/ dat in de voorseyde Symbolen niet en staet/ als het en comt wel met het woort Gods overeen/ en̄ oock profytich is tot eene suyvere verclaringe des gheloofs.

Het twelffde Capittel.

Van de wet Gods.

De wet Gods verclaert den wille Gods.

Wy leeren/ dat ons God syne wille deur de wet verclaert heeft/ en wat hy wil dat wy doen ende laten sullen/ wat dat goet en recht is/ ende wat dat quaet ende onrecht is. Wy lesen dan/ dat de wet goet ende heylich is. Ende dat sy eerstelyck met den vinger Gods in de herten

Rom. 2.

ten der menschen gheschreuen is gheweest/ ghenaemt zynde de Wet der naturen: ende dat sy na der hant deur den seluigen vinger inghegrauen in de twee tafelen vā Moses/ eñ noch breeder wtgeleyt geweest is in zyn boecken. Nu om wat claerheyts daer toe te brengen/ soo deelen wy die Wet ten eersten inde Wet der manieren/ die daer begrepen staet in de tien geboden/ die in twee tafelen te samen ghestelt zyn/ ende dese wordt in de boecken van Moses wtgeleyt: ten tweedē/ in de Wet der Ceremonien/ die daer spreect van de ceremonien ende den wtwendighen Godsdienst: ten derdē/ in de Wet der rechten/ die daer handelt vā tgene dat de stadtregeringe oft de huysregeringe aengaet.

De wet dā Moses is in twee tafelen begrepen.

Wy geloouen/ dat ons deur dese Wet dē gheheelen wille Gods volcomelyc verclaert is/ soo vele de geboden belangt die daer tot alle de deelen des leuens noodich zyn. Wāt anders en soude God niet verbodē hebben yet daer by oft van te doen: eñ en soude oock niet geboden hebben/ oprechtelycken daer in te wandelen/ sonder aen der slincker noch rechter hant te voycken.

De wet is gheheel volmaect.

Deut. 4. ende. 12

Wy leeren ooc/ dat dese Wet dē menschē niet gegeuē en is geweest/ op dat sy deur de onderhoudinge der selue gerechtveerdicht souden worden: maer veel meer/ dat sy ons onse swacheit/ sonden/ ende verdoemenisse/

waerō dat de wet gheschreuen is gheweest.

ontdecken/ eñ gelijck als met eenen vinger wysen soude: eñ dat wij alsdan ons geheel mistrouwende op alle onse crachtē/ ons selven deur tgeloouе tot Jesum Christum keeren souden. Want dApostel seyt claerlyck/ dat de Wet toornе werct/ ende dat deur de Wet de bekentenisse der sonden comt. Eñ tot den Galaten/ Dat indien de Wet ghegheven ware om leevendich te commē makē/ soo ware waerachtelyck de rechtveerdicheit deur de Wet: maer de Schrifture (te weten de Wet) heeft het al onder de sonde beslotē/ om dat de belofte allen den gelooвigē deur het gelooue Jesu Christi ghegheven soude worden. Deur suik heeft de Wet onsen leytsman gheweest om tot Christum te comen/ op dat wij deur tgeloouе gherechtveerdicht mochten wesen. Eñ het is in der waerheyt alsó/ dat gheen vleesch oyt de Wet Godts cost oft noch can vollbrenghen/ ouermits de swacheit die altijts aen onsen vleesch gebonden is/ eñ daer inne woonachtich is tot den laetsten aessem toe. Daerom so spreect dApostel wederō/ Tgene dat d Wet onmogelyck was/ want sy deur t vleesch cranck was/ dat heeft God gedaen/ gesonden hebbende synen Sone/ den sondigen vleesche gheliick gemaect. Hierom is Jesus Christus de vollbrenginge des Wets/ eñ onse vervullinge: de welcke gelijckerwijs dat hy de veroloe-

Rom.4.15
cñ.3.20
Gal.3.21

Het vleesch can de wet niet vollbrengē.

Rom.8.3

Rm.10.4

kinge des wets te niet gedaē heeft/ hebbeñ hemseluen veur ons een vervloeckinge ghe maect: also ooc na dyen dat hyse volbracht heeft/so maect hy ons syne vervullinge ghe meyn/ wanneer dat ons syne gerechticheyt eñ ghehoorsaemheyt toe gherekent woordt. Gal.3.13

So is ons dan de Wet Gods afgenomen so veel als dit punct belangt/so datse ōs nu niet meer verdoemē/noch dē toorne Gods in ons voortbrengē en can/want wij en zijn niet meer onder de wet/maer onder de ghe nade. Dat meer is/ Jesus Christus heeft alle de figurē des wets volbracht. Daerō so zijn de schaduwen deur de comste des lichaems ūdwenen/op dat wij nu de waerheit eñ alle volheyt in Christo besittē mogen. Des niet te min/so en verwerpen noch en verontwer digen wij de wet niet. Want wij moetē des Heerē woordē gedachtich wesen/die tot ōs seyt/ Dat hi niet gecomē en is om de wet eñ de Propheten te niet te doen/maer om die te volbrengē. Desgelyck wij wetē/dat deur de wet alle sorten van deuchdē eñ gebreken ōs claerlyc veurgestelt zijn. Wij wetē ooc/dat de schrifture des wets ō Kercken nut is/als sy deur het Euangelie wtgeleyt woordt: om welcker oorsaken wille men en behoort die niet wt ō Kerckē te dryuen/om niet gelesen te woordē. Want hoewel dat Moses aengesicht met een deesel bedeet was/so verclaert hoe verre des wet Gods ons afghebracht is. Rom.6.14 Mat.5 2.cor.3.14

ons nochtans dApostel/dat tselue dercsel ōs deur Christum wechgenomē eñ te niet ghemaect is. Wij verwoppen dan alles wat sa wel de nieuwe als de oude Ketters teghen de Wet Godts geleert hebben.

Het dertienste Capittel.

Van het Euangelie Jesu Christi: item van die beloften des Gheests/eñ van de Letter.

De veurvaders hebben de beloften des Euangeliūs gehadt

Joan.1.17

DAt Euangelie wordt tegen de Wet gestelt: want de Wet weert toorne/ eñ verrondicht de verdoeckinghe: maer dat Euangelie predict ons genade eñ seghininge. Eñ oock soo seyt ons S. Jan/ dat de Wet deur Mosen ghegheuen is ghewees/maer dat de ghenade ende die waerheyt verschenen is deur Jesum Christum. Niet te min/het is geheel seker/ dat de ghene die veur eñ onder de Wet ghewerst hebben/niet gheheel vanden Euangelie afghestooten ghewerst en zijn/want sy hebben clare eñ merckelycke Euangelische belofte gehadt: gelijck als dese zijn/ Der vrouwen saet sal dē serpente het hooft verbreken. Eñ/ In v saet sullen alle volcken ghesegent worden. Item: Dē scepter en sal van Juda niet ghenomen worden tot dat Silo come. Item: Ick sal eenen Prophet wt het middel uwer broederen verwecken.

Genes.3.15

Gen.22.18

Gen.49.9

Dobbele beloften.

Nu bekennen wij/ dat de oude Vaders twee soorten van beloften ghehadt hebben/ ghe-

ghelijck als wij oock noch hebben. Want de eene waren van tegenwoordige oft eertsche dingen/gelijck de beloften van het lant van Chanaan/en vã victorien/en (die noch hedensdaechs blyuen) van het daghelyck broot. Die ander beloften waren op die tijt/ gelijcse nu noch zijn/van hemelsche en eeuwighe dinghen/te weten/van de godlycke ghenade/van de vergheuinge der sonden/ en van het eewige leuen deur het gheloouе in Jesum Christum. Voorts/de oude Vaders en hebben niet alleen die wtwendighe oft eertsche beloften gehadt/maer oock die geestelycke en hemelsche in Christo. Want S. Peter seyt/dat de Propheten die gheprapheteert hebben van de toecomende ghenade/onderzaecht ende nerstelyck onderzocht hebben van de salicheyt die ons deur Jesum Christum beloeft was. Waerõ dat d'Apostel S. Pauwels seyt/dat het Euangelie Gods te vozen deur de Propheten in de heylige schrift beloeft was. Hier wt blijcket/dat de Oude Vaders niet geheel vande ganschen Euangelie afgeweert en waren.

Oude Vaders en hebben niet alleē vleesche lycke/maer ooc geestelicke beloften gehadt. 1. Pet. 1. 10

Rom. 1. 2

Eñ niet te min/hoewel dat onse Vaders op sulcker voegen het Euãgelie in de schriften der Propheten ghehadt hebben/waer deur dat sy in Jesu Christo salicheyt deur het gelooue verkreghen hebben: soo is het nochtans alsa/dat dit woort Euangelie eygent-

wat woort Euangelie eygentlyck beteeckent.

gentlyc deſe blyde eñ gelucſalige bootſchap
beteeckent/waer deur dat inden eerſten vã
S. Jan den Dooper/ende daer na van Jeſu
Chriſto/ten derden van dApoſtelen eñ haer
navolgers/dwerelt ghepredict is geweeſt/
dat God de belofte/die daer vã dē beginne
des werelts gedaen was/volbracht/eñ den
menſchē geſonden hadde: oft om tſelue be-
ter wt te ſpreken/ ſynen eenighen Sone/eñ
in hem die verſoeninge met den Vader/ die
vergheuinge der ſondē/alle volheyt/eñ het
eewige leuen geſchonckē hadde. Alſo dan/
de Hiſtorie die by de vier Euangeliſten be-
ſchreuen is/ de welcke ons verclaert eñ wt-
leyt/ op wat maniere dat deſe dinghen van
Chriſto gedaen eñ volbracht geweeſt zijn:
item/wat Chriſtus geleert eñ gedaen heeft/
ende dat alle die in hem gheloouen/alle vol-
maectheyt ende volheyt in hem vinden/die
wort om goede redenē Euãgelie genaemt.
Item/die predikinge eñ Apoſtoliſche ſchrif-
ten/ waer deur dat dApoſtolen ons verecla-
ren/hoe dat de Sone ōs vanden Vader ghe
gheuē is geweeſt/eñ in hem alles wat onſe
ſalicheyt eñ het eewighe leuen aengaet/ die
mogen eygentlicken Euangeliſche leeringē
genoemt worde: ia alſo dat indyē dat ſy wa-
rachtich eñ ſuyuer is/ſulckē heerlickē naem
ooc heden daechs niet en behoort te vlieſen.
De ſelue predikinge des Euangelys wort

ooc

doe van dē Apostel Gheest/ eñ Gedieninge des geests genaemt: om datse vol vā crachten is/ eñ deur tgelooue in onsen oozen/ oft lieuer in de herten der geloouingen deur de verlichtinge des heyligē Geests leuendich eñ crachtich gemaect wozt. Want de Letter die tegen den heyligen Geest somtijts ghestelt wozt/ die beteeckent wel alles wat wtwendich is/ maer in sonderheit de leere des wets: de welcke sonder Geest eñ tgelooue rooome werct/ eñ de sonde ontsteect inde herten der ghener die niet en geloouen met een warachtich eñ leuendich gheloof. Daerom isse oock vanden Apostel Gedieninghe des doots ghenaemt. Want hier op moetmen bybzengē dat dApostel seyt/ De Letter slaet doot/ maer de Geest maect leuēdich. Beurwaer de valsche Apostelen hebbē een bedozuen Euangelie gepzedict/ vermengende de Wet daer mede onder/ recht oft ons Iesus Chzistus niet en conde sonder de wet salich maken. Gelijck die Hebioniten deden/ die haer afcomst vā Hebion hebben: eñ die Nazareen/ diemen eertijts plach te noemē Minneiten: welcke Ketters alle te samē dat wij verwozpen/ eñ pzedicken het Euangelie suyuerlyck/ leerende dat de geloouige deur den Gheest alleen/ eñ niet deur de wet gerechtverdicht wozdē: dweic wij haest int tractaet der rechtvermakinge bzeedt wtleggē sullen.

Van den Geest/ende vā de letter

Secten.

Die leere des Euangelys en is gheen nieuwe / maer die alderoutste leere

Voorts / hoe wel dat die leeringhe des Euangelys te rekenen by de leeringhe des Wets / gheliickse van de Pharizeen gehandelt was / scheen een nieuwe leeringe te wesen / soo die van Christo gheprædict weerde / tghene dat Jeremias oock van het nieuwe Testamẽt gheprophetseert heeft: niet te min / sy was ónder waercheyt niet alleenlick een oude leere / maer die alderoutste bouen alle leeringen des wereits / ende ist noch op desen dach / hoe wel datse dé ghene die den Paus aenhanghen nieuwe noemen / ist dat men die wil by de hare gheliicken. Want Godt heeft van alle eewicheyt aen voorgenomen ende voorgheschict de wereit door Christum salich te maken / ende heeft dese syne voorbeschickinghe / eñ eewighen raet / der wereit door het Euangelie verclaert.

1. Tim. 1. 9 Waer wt dat claerlicken blijct / dat die sieligie ende de leere des Euangeliums / onder alle die ghewerst hebben / zijn / ende sullen wesen / de alderoutste is. So ist dan dat wij seggen / dat die menschen al te vilen nichlicken dwalen / eñ propooster voortbrenghen die den eewighen raet Godts niet en betamen / die daer de sieligie ende Euangelische leere / een nieu ghevonden leere noemen / eñ een gheloof ten minsten van dertich iaren. Teghen den welcken datmen wel te passe mach brengen tghene dat Jesaias spreet /

Wee

Wee den ghenen die het booſe goet / ende het goede booſ heeten: die van duyſternisſe licht / ende van licht duyſternisſe maken: die van tſuere ſoet / ende van t ſoete ſuer maecken. Iesa. 5.20

Het veertienſte Capittel.

Vande boete ende bekeeringhe des menſchen.

HEt Euangelie brengt altijts de leere vander boeten mede. Want de Heere ſeyt inden Euangelie / men moet allen volcken in mijnen naem boete ende vergheuinghe der ſonden predijken. Nv ſo wort by de Boete verſtaen / een beteringhe des ſins / ende vernieuwinghe des herten des ſondaers / die in hem door den heyligben Gheeſt / by tmiddel des woorts Godts gheſchapen wort / ende is van hem door een waerachtich gheloof ontfanghen: door welcke beteringe des ſins ofte bekeeringhe / de ſondaer bekennende ſijn erffelicke bedorventheyt / mitſgaders alle ſyne ſonden / waer van dat het woort Godts hem overwinnen hout / ende ſchuldich maeckt / in zijn herte een groote droefheyt gheuoelt / ende heeft daer een mißhagen in van ernſte ende moet / ende daerom en ſucht hy niet alleenlick voor Godt / ende belijdtſe oprijcklick Luc. 24. 47

wat penitencie ofte bekeeringe te seggē is.

met ſchaemte / maer comt oock ende verbloectſe met een groot leetweſen / denckende ende arbeydende om hem te beteren / eñ hem ſelven met oprechte meyninghe / tot een eewighe onnoſelheyt eñ duechde te begheven / om hem daer in allen den overblijuenden tijt zijns leuens te oeffenen. Dit is dan de waerachtighe penitentie ofte boete / te weten / een oprechte ende ſuyuere bekeeringhe tot Godt / eñ tot alles wat dat goet is / waer mede datmen hem ſelven ſorchſuldelicken van dē Duyuel eñ alle quaet afkeert. Maer wy ſeggen wtdruckelickē / dat deſe penitencie een enckel gaue Godts is / ende niet een werck dat wt onſe crachten voortcomt. Want d'Apoſtel gebiet / dat een ghetrouwe dienaer den ghenē die de waerheyt wederſtaen / neerſtelick onderwijſen ſal / om te beſoecken of Godt teenigher tijde hen boete gaue de waerheit te bekennē.

Penitencie is een bekeeringhe tot Godt.

De penitētie is eē gaue Godts.

2. tim. 2. 25.

Die beroutwe der ſonden heeft / die is in hē ſelven droeuich om dat hy gheſondicht heeft.

Voorts / die Euangeliſſche ſonderſſe / die met hare tranen de voeten des Heeren afwiſch / ende S. Peter bitterlick beſchreyende dat hy ſynē Meeſter verlochent hadde / die geuen ons openlick te kennen / hoedanich dat het herte des boetueerdigē menſche weſen moet / die daer bitterlic beweent eñ met ernſte eñ moet de ſonden die hy bedreuen heeft veruloeckt. Daer beneuen / de verlozen Sone / eñ de Tollenaer die in den

Euan-

Euangelie vermaent staen/wanneer dat sy met den Pharizeen in gheliickenisse ghestelt worden/die wysen ons een gheheel bequame forme eñ maniere/ om Godt onse sonden te beliidē. De verlozen Sone sprac/ Mijn vader/ ick hebbe gheſondicht inden hemel eñ teghens v: ende en ben niet weerdich/dat ick meer v sone ghenaemt werde/ maect my gelijck een van uwe huerlingen. Die Tollenaer niet dozuende de oogē tē hemelwaert opheffē/ eñ op zijn borſte claēde/ riep/ O Godt weeſt mijn arm ſondaer genadich. Nv en twijfelen wy niet of Godt en heeftſe in ſyner genaden ontfangen. Want d'Apoſtel S. Jā ſeit ons/ dat hy ſo verre als wy onſe ſondē beiydē/getrou eñ rechtueerdich is om ons onſe ſondē te vgeuen/ eñ vā alle ongerechticheit te ſuyuerē: maer iſt dat wy ſeggē dat wy geē ſonde en hebbē/ſo beliegē wy hē/ eñ zijn woozt en is in ons niet.

Luc. 7.37.

Hy beliidt ſyne ſondē.

1. Joan. 1.

Nij gelooven/dat de vzye eñ wettelijcke beliidenisſe die vooz Godt alleen ghedaen wert/ het ſy int heymelick tuſſchē Godt eñ die ſondaer/ het ſy int openbaer inden tempel/ alwaer die ghemeyne beiydenisſe der ſonden gheſchiet/ ghenoech is: ende dat het niet noodich en is/ om vergeuinge der ſonden te verecrijghen/ datmen hem aen eenen Paepe biecht/ mompelende in ſijn ooze/ op dat men alſo dooz de oplegghinge zijnder

Van der biechte/ eñ Prieſterlicke abſolutie.

handen

handen absolucie verweruе. Want daer en
woꝛt in de heylige Schꝛifturen eenich noch
ghebodt noch exempel sulcker belÿdinghe
gheuondē. Dauid betuycht dat hy zÿn son-
Psal. 31. de Godt te kennen ghegheuen heeft / ende
dat hy zÿn ongherechticheyt voꝛ hem niet
verbozgen en heeft. Maer / seyt hy / ick heb-
be gespꝛoken / Ic sal mÿn ongherechticheyt
teghen my seluen den Heere belÿden: ende
ghy hebt mi haestelic de schult mÿns sonts
vergheuen. Wanneer ooc dat ons de Hee-
re leerde bidden / ende onse sonden te belÿ-
den / so seyde hy / Ghy suit also bidden / On-
Math. 6. se Vader die in de Hemelen zÿt / vergheeft
ons onse schulden / ghelÿck wy ooch onse
schuldenaren vergeuen. So is het dan noo-
dich dat wy onse sonden voꝛ Godt onsen
Vader belÿden / eñ dat wÿ ons verdꝛaghen
met onsen naesten / indien wy teghens hem
misdaen hebben. Van dese maniere der be-
lÿdenisse spꝛeect S. Iacob in synen alghe-
Iac. 5. 16. meynen bꝛief / segghende / Belÿdt malcan-
deren uwe misdadē. Voozder / wy en beun-
dent niet dan seer goet te wesen / is dat sake
dat yemant dooꝛ het pack zÿnder sonden /
ende met groote ende periculose aenuech-
tinghen verdꝛuct zÿnde / raet vꝛaecht / on-
derwÿsinghe ende bysondere vertroostin-
ghe soect / het sy van den dienaer der Ghe-
meenten / ofte van eenich ander bꝛoeder die

hem

hem in de Wet Godts verstaet. Ghelijckerwijs dat wy oock grootelick voor goet houden die ghemeyne ende openbare belijdenisse der sonden/ diemen inden tempel in de heyligher vergaderinghē doet/ waer van dat wy te voren vermaent hebbē/ want die comt met de heylige Schrifturen ouer een.

So veel als de slotelen des Coninckrijcks Godts aengaet/ die den Apostelen vanden Heere ghegheuen zijn: daer zijn vele menschen die na haere beliefte vremde dinghen daer van clappen/ ia comen oock so verre/ dat sy van dese slotelen/ sweerden/ lancen/ eñ sceptren smeden: item croonen met eenen vollen macht/ niet alleenlicken ouer groote Coninckrijckē/ maer dat meer is/ ouer siel ende lichaem. Maer wy gheuen slechtelick van sulcke dinghen een oordeel na het woort des Heeren/ ende seggen/ dat alle dienaers die wettelicken geroepē zijn/ hebben ende oeffenen die slotelen ofte haer ghebruyck/ als sy het Euangelie verrondighen: dat is te seggen/ so dick eñ menichmael als sy haer volck/ dwelck hen belast is/ leeren/ vermanen/ vertroosten/ straffen/ ende eyndelick onder die Kerckelicke straffe behouden. Want also openen sy den gehoorsamen het Coninckrijck der Hemelen/ eñ sluyten den wederspannigen. Nv heeft de Heere dese slotelē den Apostelen belooft/

Van die slotelen des Coninckrijcx Godts.

Het Coninckrijcke Godts opē eñ toe doē.

Math.

Joan. 20. Marc. 16. Luc. 24. Math. 16. eñ heeftse hen gegeuē / als hy die sendt eñ gebiet het Euāgelie de gātsche werelt dooz te predikē / eñ de sondē te ōgeuen. Die Apostel seyt ooc / dat de Heere den Dienarē eē bedieninge der versoeninge gegeuē heeft: eñ terstōt daer na beduit hi hoedanich sy is / noemende haer het wooz oft die leere der ōsoeninge. Eñ noch claerder wtleggēs zÿn seggē / stelt hy daer by / dat de dienaers Chzisti / ambassa deurs wt dē naem Chzisti zÿn / gelÿc of Godt selfs dooz zÿn dienaers de menschen ōmaende om haer met Godt te versoenē / namelic / dooz de gehoorsaēheit des geloofs. De dienaers gebzuyckē dan de slotelen / wanneer sy ons tot geloof eñ boete ōmanē: dit is ooc het middel waer dooz si de sondaers met Godt versoenē / de sondē vergeuē / eñ het Conincrÿc der hemelē openē / om de gelouigē daer in te bzenghē. Eñ hierūme so zÿn sy grotelic verscheidē van de gene / daer de Heer in d Euangelie vā spzeert / Wee v ghi Schziftgheleerdē / die den slotel der wetenschap wech genomē hebt: ghi en zÿt daer selue niet in gegaē / eñ dat meer is / ghi hebt verhindert dē genē die daer ingaē wildē. Daerom so ghebzuyckē de dienaers dē absolucie gelÿc alst behoort / wāneer si het Euangelie Iesu Chzisti / mitsgaders de vergeuinge der sondē in synē naem predikē / de welcke allen gelouigē ooc belooft is / gelÿck sy ooc

Die bedieninghe der versoeninghe.

Die dienaers vergheuen de sonden.

Hoe de dienaers dabsolucie ghebē.

sy oock in hē gedoopt zyn: eñ so volcht daer na/dat de vgeuinge der sondē eenen yegelic kē bysonderlic toecomt. Hierom en meynē wy niet/dat dese absolucie meer crachts eñ machts heeft/ wāneerse in het ooz gemompelt wozt/eñ de hant den genē die hē biecht op het hooft gheleyt wozt. Niet te min/ wy seggē dat de vergeuinge der sondē/ die ons dooz het bloet Iesu Christi gegeuē is/neerstelickē vercōdicht moet wesen/ eñ eenē yegelicken behoozt te vermanen/dat hem die vergeuinge der sondē toecomt. Voozts/die Euāgelische exempelē leerē ons /wat neerstigheit eñ vlytigheit die boetueerdige menschē in de oeffeninge des nieuwē leuēs/vernielinge des oudē/ eñ scheppinge des nieuwē menschs behoozē te gebruyckē. Wāt de Heere sprac tot dē gichtigen die hi genesen hadde/ Gaet/eñ en sondicht niet meer. By welcke woozdē hi niet en ūstaet dat de mensche sonē te sondigē wesen cā/so lange hi in desen vleesche leeft: maer hi beueelt ons een wachterheit eñ sonderinge sozchuuldicheyt om dooz alle middelē/eñ namelic/met gebedē dooz Godt te arbeydē/om niet weder te vallē in de sondē/ waer wt hi ōs bi maniere vā sprekē/als vandē dodē verwect/eñ opgheuē heeft/ maer onoverwinlic het vleesch/ de werelt/ eñ den duyuel weder te staē. De tollenaer Zacheus alo hy in genade vandē Heere ontfangē was/ roept indē Euāgelie/

Hoe sozchuuldich mē behoozt te wesen om ons leuē te beteren.

Jan. 5. 4.

Luc. 19. 8.

Siet Heere/ick gheue de helft vā mÿn goet den armen: ende ist dat ick yemant bedzoghen oft verongelÿct hebbe/ick gheuet vier dobbel weder. Volgende zÿn exempel/ soo pzedicken wÿ/ dat wedercuinghe/ bermhertigheyt/ ende aelmoessen/ den warachtigen boetveerdigen nöodich zÿn: ende vermenē alle menschen int gheineyn/ volghende die woozden des Apostels/ ende seggben/ Dat
Rom. 6. 12. 13. de sonde in v sterffelyck lichaem niet en regniere/ om haer in syne lusten gehoorsaem te syne: noch en begheeft ooc uwe ledē niet om wapenen der ongerechtigheyt tot sonde te zÿn: maer begheeft v seluē Gode/ als die vt den dooden leuendich ghemaect sÿt/ eñ uwe leden om Gode wapenen der ghereetigheyt te zÿn.

Dwalingē Daeromme soo verwozpen wÿ alle de vleyne redenen der ghener die de pzedikinge des Euangeliums mis bruyckende/ seggen/ Het is licht hem tot Godt te bekeeren/ Iesus Christus heeft ghenoech ghedaen ende be'aelt veur alle de sondē/ De vergheuinge der sonden is licht/ Waerin soudē dan ons de sonden commen letten/ ende wat hebben wÿ met de boete te doen? Hier en tusschen leeren wÿ altÿts/ dat den ghanck om tot Godt te comen veur allen sondaren open staet/ ende dat by/ vtgenomen de sonde te-
Mar. 3. 29 ghen den Heyligē Gheest/ den gheloouigē

alle

alle sonden vergheest. Ter goeder ooxsaken so verwoxpen wij dan die Nouatianen ende Catharisten/ so wel de oude als de nieuwe. Secten.

Maer veur al verwoxpē wij de Papistische Penitentie/die den Paus so veel in de boxse brengt: eñ gebruychen soo wel teghen syne Simonie/als teghen syne Simoniasche aflatē/het ooxdeel weic S. Peter gaf: U gheit sy met u tot verderffenisse/om dat ghy ghemeynt hebt/dat de ghaue Gods deur gheit vercregē woxt: ghy en hebt noch deel noch lot in dese sake/ want u hert en is niet recht veur Godt. Wij en houden ooch niet veur beter de ghene die hen wij smakē/datse met hare voldoeningē haer sondē betalen connē. Want wij leeren/ dat Christus alleen deur synen doot oft lyden die voldoeninge eñ verzoeninge veur allen sonden gheweest is: eñ des niet tegenstaende en houdē wij niet op/ gelijch wij hier veur geseyt hebbē/ van eenē yegelycken de doodinge des vleesches te pzedihen: nochtās altyts daer by stellende/ dat wij God dese betcringhe des leuens niet en behoozen hoogherdichlickē tot een betalinge onser sondē veur te stellen/ maer hem die op te offerē/ in alle ootmoedicheyt hem onderdanich wesende/ gruē het dē ynderē Gods betaelnt: ia wij zijn schuldich hē die als een nieuwe gehoorsaemheyt te presenteren/ eñ dat met danckbaerheyt/ veur de verlossinge

Papistische aflaten.

Act. 8. 20

Voldoeningen.

Iesa. 53

F ende

ende volle betalinge/ die wÿ deur den doot des Soons Gods verkregen hebben.

Het vÿftienste Capittel.

Van de warachtighe recht verdichmakinghe der ghelooghighen.

wat twoort rechtveerdichmaken beteeckent.

REchtverdichmakē/ in de disputacie die dApostel daer van maect/ woort ghenomen veur quÿtlaten/ende de sonden vergheuen/van de sonde ende schult losmaken/in ghenade ontfangen/ eñ rechtverdich noemen. Want dApostel seyt totte Romeynen: Godt is die daer rechtverdich maect/ wie ist die verdoemen sal? Siet hoe Rechtverdich maken eñ verdoemen tegen malcanderen gestelt woordē. Eñ in de Acten der Apostolen seyt dApostel/ Deur Christū is ons de vergeuinge ō sondē verkondicht: eñ vā alles daer vā ghy niet en condet deur de Wet Mosis gerechtverdicht worden/ so wie ghelooft/ die woort deur desen gherechtverdicht. Wÿ lesen oock inde Wet eñ inde Propheten: Wanneer daer twist tusschen eenige is/ende sy veur tgerichte comen/ soo sullen de Rechters hen vonnis gheuē/ rechtverdichmakende den rechtverdigen/ eñ den quaden verdoemende. Eñ Iesaias seyt tot desen proposte: Wee den ghenen die om

Rom. 8. 33

Act. 13. 38

Deut. 25. 1

Iesa. 5. 23

ghe-

geschencken wille den boosen rechtveerdich maken. Nu het is gheheel gheweis/ dat wij alle te samen van weghen der naturen sondaers zijn/ eñ veur den rechterstoel Godts van godloosicheyt ouerwonnen staen/ ende deur dyen des doots ooc schuldich gemaect worden: maer dat wij ooc rechtveerdich ghemaect zijn/ dat is te seggen/ van de sonden/ eñ van den doot deur Godt onsen Rechter vry gemaect: ia deur de ghenade eens Jesu Christi alleen/ eñ niet by eenige verdienste/ oft eenich aensien van onsent wegen. Want wat soudemen claerder connen seggen/ dan dat S. Pauwels seyt/ Sij hebben alle ghesondicht/ eñ zijn verhindert te comen tot de heerlicheyt Godts: maer worden om niet gherechtveerdicht wt zünder genaden/ deur de vlossinge die in Jesu Christo geschiet is.

Wij worden deur Jesum Christum rechtveerdich ghemaect.

Rom. 3. 23

Want Jesus Christus heeft die sondē des weereits op synen hals geladen/ eñ der godlycher gherechticheyt genoech gedaen. So is dan Godt onser sonden ghenadich/ om Jesu Christi wille/ die daer geleden heeft eñ weder opgheweet is: eñ hy en rekentse ons niet toe/ maer hy rekent de gherechticheyt Jesu Christi veur de onse/ by maniere dat wij nu niet alleenlycken van onsen sonden afgewasschē/ gereynicht/ oft heylich en zijn/ maer ooch beghiftight ende verciert met de gherechticheyt Christi/ eñ loosgemaect van

De gerechticheyt wort ons toegherekent.

2. Cor. 5 Rom. 4

de sonden/den doot/ oft verdoemenisse/ en̄ om een sloteden te maken/ rechtveerdich/ en̄ erfgenamen des eewigen leuens gestelt. Soo dan/om eygentlick te spreken/seggen wij/dat ons God alleē rechtveerdich maect/ ia rechtveerdich maect om Jesu Christi willen alleenlyck/wanneer hy ons onse sonden niet toe en rekent/maer zijn eyghen gerechticheyt toe schrijft.

Wij worden deur tgheloove alleen gherechtverdicht. Rom.3.28

Voorts/om dat wij dese rechtveerdichmakinge niet deur eenige wercken ontfangen/ maer deur tgeloove/dweit wij op de barmhertticheyt Gods/ende in Jesum Christum hebben/soo leeren wij en̄ gelooven met den Apostel/dat de sondaer deur het geloove in Christum alleen/en̄ niet deur de Wet/noch deur enige wercken/gerechtveerdicht woort. Want d'Apostel seyt: Wij besluytē dan/dat de mensche gherechtveerdicht woort deur het geloove/sonder de wercken des wets. Item/ So Abraham gherechtveerdicht is geweest deur de wercken/so mach hy hem roemen/ maer niet veur Godt: want wat seyt de schrift? Abraham geloofde Godt/ ende het wert hem gherekent tot rechtveerdicheyt. Rom.4.2

Genes.15 Ephes.2.8

En̄ wederom: Wt ghenade sijt ghy salich ghewoorden deur tgeloove/en̄ dat niet wt v: het is Gods ghaue/niet wt de wercken/op dat hem niemant en beroeme. Ja de maet dan dat het gheloove Jesum Christum/ die

onse

onſe gherechticheyt is/ ontfangt ende aenneemt/ ende ſchryuet oock al der ghenaden Godts toe/ die in Chriſto is: ſoo wordt de rechtverdichmakinge tgeloove toegeſchreuen/ eñ veurneme lichē om Chriſti wille/ eñ niet om dat het ons werc is: wāt het is een ghaue Gods. ſu betoont ōs de Heere wūt ende vreet in S. Jan/ cap. 6. dat wij Jeſum Chriſtum deur tgheloove ontfanghen. op welcke plaetſe hy het woort Eten veur ghelooven/ eñ Gheloouen veur eten gebruyct. Wāt gelijckerwijs als wij al etende de ſpyſe ontfangē/ alſo ooc wanneer wij gelooue/ ſo hebben wij ghemeynſchap met Chriſto. Dit is de oorſake waerōme dat wij de weldaet der rechtverdichmakinge niet en deelen/ om het een deel der ghenadē Gods eñ Jeſu Chriſto toe te ſchryuen/ eñ het andere veur onſe liefde/ wercken/ oft verdienſten te houden: maer wij toeghevent eñ toerekenent al (ſonder yet beſydē te ſtellen) der ghenaden Godts in Chriſto deur het gelooue. Dat meer is/ onſe liefde noch onſe wercken en ſouden Gode niet comen behagen/ ſoo ſy van ons noch onrechtveerdich weſende/ ghedaen waren: daerom is het van noode/ dat wij rechtverdich zijn/ eer wij lief hebbē/ oft rechtverdighe wercken doen connen. ſu zijn wij waerachtelycken rechtverdich ghemaect/ gelijck wij geſeyt hebben/ deur

wij ontfangen Chriſtum deur tgeloove.

wij en mogen de rechtverdichmakinge eenſdeels Chriſto/ oft den geloove/ eñ eēsdeels ōs ſelven niet toeſchryuē.

het gelooue in Christum: ende dat deur de enchele ghenade Godts/ die ons niet onse sonden/ maer de ghereechticheyt Christi toe reknt/ ende namelyeken het gheloouе in Christum voor onse ghereechticheyt achter. Hier beneuen/ d'Apostel doet openbyeken de liefde wt het gelooue vloeden/ seggende:

1. Tim. 1. 5 Het eynde des gebods is liefde wt reynder herten/ ende goeder conscientien/ ende ongheveynsden gheloouе.

Om des willen spreken wij in dese materie niet van een gelooue dweit geveynst/ ydel/ ledich/ oft doot is: maer dat leeft ende leuendich maeckt: het welcke/ ghemerckt dat het Christum/ die het leuen is/ ende leuendichmaeckt/ omhelst/ selfs ooch leuendich is/ ende worde soodanich deur leuendighe

Een tsame stellinghe S. Pauwels met S. Jacob. Jaco. 2. 24 werckен betoont ende bevonden. Aldus en strijdt S. Jacob niet teghen dese onse leere/ wanneer hy van een ydel en doot gheloouе spreeckt/ waer van hem sommige beroemde/ die nochtans deur het gheloouе den leuendighen Christum binnen haer niet en ghevoelden. Die selue seyt/ dat de werckен rechtveerdich maken/ sonder teghens den Apostel te strijden (want anders soudemen hem moeten verwerpen) want hy bewijst dat Abraham deur de werckен zijn leuendich ende rechtveerdichmakende gheloouе verclaert heeft. Dwelck alle gheloovighe

ende

ende Godtvreesende menschen doen/ die nochtans op gheene van hare wercken/ maer op Jesum Christum alleen betrouwen. Want wederom soo seyt d'Apostel: Ick leue/ niet ick nu/ maer Christus leeft in my: ende het leuen dat ick nu in desen vleesche leue/ dat leue ick deur het ghelooue des Soons Gods/ die my lief ghehadt heeft/ ende hem seluen veur my ouerghegheuen heeft. Ick en make de ghenade Gods niet te niete: want ist dat de rechtveerdicheyt deur de Wet comt: soo is dan Christus te vergheefs ghestoruen. Gal. 2. 20

Het sestienste Capittel.

Van het gheloone/ van de goede wercken/ ende haren loon/ ende verdienste der menschen.

HEt Christelick geloone en is gheen vermoeden/ oft een wijsmaken der menschē: maer een vast betrouwē/ een ōgetwijffelt eñ stantvastich medestemmen d'heeren: oetelyck/ een seker aenveerden der waerheyt Godts/ die in de heylige Schrifturen eñ den Symbol der Apostelen veurghestelt is: een aenveerden van Godt selue/ die het hoochste goet is/ eñ bysonderlyckē van de Goddelycke beloste/ eñ van Christo/ die de vervullinge aller beloftē is. wat ghelooof is.

Het geloof is een gaue Godts.

Dit geloof is een enckel gaue Gods/ dwelck Godt zijn wtuercoren uit louter ghenaden schenckt na de mate/ wanneer/ waer/ en hoe dat hem beliest: ende schenckt het door synen heyligen Gheest/ door den middel der predikinge des Euangelys/ geuoecht by een getrou ghebedt. Dit gheloof heeft ooch synen

Het geloof wast.

wasdom/ die ons desgelijcx van God ghegheuen wort. Want anders en souden die Apostelen niet gheseyt hebben/ Heere vermeerdert ons het gheloue.

Voorts/ alles wat wy tot noch toe vā het ghelooue ghesproken hebben/ dat hebben die Apostelen also voor ons geleert. Want

a Hch. 11.1 d'Apostel seyt/ a dat het ghelooue een verseckerheyt is der dinghen diemen hoopt/ en een seker bewijs der dinghen diemen niet en siet. Ende wederom spreeckt d'Apostel/

b 2.Co.1.20 b dat alle de beloften Godts door Christum Ja/ ende door Christum Amen zijn: Ende tot dē Philippensen seyt hy/

c Phi.1.29 c In de saecke Christi is het v ghegeuen te gelooue: Item/

d rom.12.3 d Godt heeft eenē yegelicken seckere mate des ghelooffs uytghedeelt. Ēn wederom/

e 1.thes.3.2 e Het gelooue en is niet aller menschē: ende/

f ro.10.16 f Sy en hebben niet alle den Euangelie ghehoorsaem gheweest. Ende S. Lucas

g ac.13.48 ghetuycht/ g dat alle die ten ewighen leuen gheordineert waren/ ghelooffden. Daeromme noemt d'Apostel tot Tit. h het gheloof

h Tit.1.1. dat

dat Godt gheeft/ het gheloof der wtuerco-
ren Godts. Noch wederom seyt hy/ dat i Ro.10.17
het gheloof daer ghehoort is/ ende tgehoor
doer het woort Godts. Eñ elders menich-
mael ghebiedt hy om tgheloue te bidden.
De selue Apostel k noemt het gheloof vol k Gal.5.6.
van crachten/ende dat door de liefde werct. Het geloof
Dit gheloof maect de conscientie gherust/ is crachtich
ende opent ons eenen vrijen toegancli tot ende werc-
Godt/ op dat wy synder maiesteyt ghena- achtich.
ken moghen/ende also van hem verecrijgen
alles wat ons nut eñ noodich is. Het hout
ons om ons seluen niet te buyten te gaen/
maer suiker te volghen als wy schuldich zijn
te doen/namelick/ waer toe wy so wel voor
Godt/als voor onsen naesten verbodē zijn:
Daer beneuē/het versteret ons in lōdtsaem
heyt als wy teghenspoet hebben/ eñ maect
dat wy waerachtelych den Heere belyden:
eyndelich/ op dat icht al met een woort be-
grijpe/ het brenget in ons alle soorten van
goede vruchten eñ goede wercken voort. Alā de goe
Wāt wy leerē/dat de goede wercke/die in- de wercke.
der waerheit goet zijn/ vt een leuendich ge-
loouc/door den heyligen Gheest comen/eñ
vanden gheloouigen na den wille ofte den
reghel des Woorts Godts ghedaen wor-
dē. Want S. Peter vermaent ons/ dat wy 2 Pet. 1. 5.
alle neerstichcyt doende/in onsen gheloue
deucht bewijsen sullen/ eñ in de deucht wet-

tenschap/en in de wetenschap matichheit/&c. Ende wy hebbē te voren geseyt/dat ons de Wet Godts (die ooch die wille Godts is) een voorbeelt van alle goede wercken voorschrijft. Achtervolghende tselue/so seyt dē apostel/Dit is de wille Godts/te wetē/uwe heylichmakinge/dat ghi v vā hoererije onthout/dat niemant synē broeder verdrucke/noch in eenige sake bedriege. Wāt noch onse wercke/noch de eere en Godtsdienste die wy de Maiestept Godts/na onsē goetdunckē willē doen/ en behagen Godt niet/ waer vā ooch de Heere indē Euangelie het vonnis gewesen heeft/seggende/Sy eeren mi te vergeefs/ lerende voor lerīngē/ geboden der menschē. So en houdē wi dā alsulcke werckē geenssins voor goet: maer wi bekennē dese goet te wesen/ die na dē wille en het gebot des Heerē gedaē zijn/ en alsulcke wercken moeten wy voe doen/niet om het ewige leuen/dat een gaue Godts is/ ghelijck d'Apostel seyt/ daer door te verdienen: noch om hem selues te roemen/ want dat verwoept de Heere/Math.6: noch om winste en bate te genietē/dwelck de Heere ooch geenssins en behaecht/ Math.23: maer tot de eere Godts/onse beroepinge eerbaerlickē daer mede vercierende/en ons den Heere danckbaer tonende/ mitsgaders om des naestē profijts wille. Wāt de Heere spreeckt we-

1. Theff. 4. 3. 6.

De menschē en connen gheen goede wercken verlieren.

Coloss. 3. 23

Mat. 15. 9

Het eynde van de goede werckē.

Rom. 6. 23

wederom inden Euangelie / Laet uwe licht alſo ſchijnen voor de menſchen / dat ſy uwe goede werckē ſien / eñ den Vader die in de Hemelen is / louen mogē. Oock ſo vermaent ons dApoſtel S. Pauwels / dat wy ſo ſullē wandelē / als het onſe beroepinge / waer mede wy geroepen zijn / betaemt. Item / Alles wat ghy doet / met woorden ofte met wercken / doet het al inden naem des Heeren Jeſu / danckende Godt eñ den Vader door hē. De ſelue ſcyt ons oock / een yegelick en ſiet niet op het ſyne: maer ooc op dat des anderen is. Item / Laet oock de onſe leerē / goede wercken voor te ſtaē / tot noodſakelickē gebruycke / op dat ſy niet ōvruchtbaer en zijn. Mat. 5.16 Epheſ. 4.1 Coloſ. 3.17 Phil. 1.4. Tit. 3.14.

Aldus dan niet tegenſtaende dat wy met den Apoſtel leeren / de menſche wt onuerdiende ghenade / door het gheloof in Chriſtum / eñ niet door eenige goede werckē / gerechtueerdicht te worde: ſo iſt nochtans dat wi de goede werckē niet en vachtē / eñ noch veel mīn verworpen: aengeſien wy wel gewiſſelicken weten / dat de menſche noch geſchapē / noch door het gelooue wederboren en is / om ledich te weſen / maer veel lieuer om ſonder ophoudē al wat goet eñ nuttich is / te doen. Want inden Euangelie ſpreect de Heere / een goeden boom brengt goede vrucht voort. Ende wederom / die in my blijft / die brengt veel vruchts voort. Noch ſo be- Wien moet die goede werckē niet verworpē. Matth. 12. Joan. 15.5

Eph. 2. 20. so betuycht dApostel seggēde/dat wi Godts scheppinge zÿn/ geschapen in Jesu Chriſto tot goede werckē/die Godt van te vorē bereit heeft/op dat wy daer in wandelē soudē.

Tit. 2. 14. Ende wederom/ Jesus Chriſtus/ seyt hy/ heeft hem selven voor ons ghegheven/ op dat hy ons van alle ongherechticheyt verlossen soude/ eñ voor hem selven een eygen volck reynigē mochte/ dat vierich tot goede wercken waer. Daeromme verwerpen wy alle de ghene die de goede wercken versmaden/ ende die daer clappen datse ghen profijt en brengen/ende daerom niet te achten en zÿn. Hier en tusschen/ so wy te vorē gheseyt hebben/ wy en meynen ghenins door de goede wercken salich te worden/ noch wy en houdense niet alsa tot der salicheyt noodich te wesen/ dat niemant sonder haer oyt salich ghewordē en sy. Want wt ghenade/ende door den weldaet Jesu Chriſti/zÿn wy salich ghemaect. Nv isset ymmers waer/ dat de wercken nootsakelicken door het gheloove voortghebracht worden/ende daerom so wort de salicheyt haer oneygentlicken toe geschreuen/ na dien datse eygentlicken de ghenade toecomt/ na dese wel bekende spreucke des Apostels/ Is het wt genade/so en is het nv niet wt de werckē: anders en is de ghenade nv ghen ghenade meer: ofis het wt de werckē/so en is het nv ghen

wy en worden door de goede wercken niet salich.

Rom. 11. 6

gheen ghenade: anders en is nv het werck/ gheen werck meer.

Maer de goede wercken die door het geloouе ghedaen zijn/ die zijn Gode aenghenaem/ en worden vā hem voor goet bekent: ouermits dat de ghene dese doē/ hem door het gheloouе/ dwelck sy in Iesum Christum hebben/ behaghen/ ende om dat sy die door den heyligē Gheest eñ de ghenade Godts doen. Want S. Peter verseкert ons/ die daer seyt/ dat in allen volcke so wie Godt vreest/ ende ghercchticheit weret/ hem aenghenaem is. Ende S. Pauwels seyt tot die van Colossen/ wy en houden niet op voor v te bidden ende beghceren/ dat ghy den Here weerdichlick wandelē meucht/ in alle behagelicheyt/ in alle goet werck vruchtbaer. Darom so leeren wy den menschen sorchvuldichlicken/ niet de Philosophische ende valsche/ maer die waerachtighe deuchden/ ende in der waercheyt goede wercken/ mitsgaders wat een oprecht Christen menschе schuldich is te volbrenghen/ ende drucken=se haer in/ met wat vlytigheyt eñ vierricheyt wy connen eñ mogē: aen dander syde scheidende die traecheyt inde geueynsticheyt van allen/ die daer met den mont het Euangelie wel prysen/ ende gheuen hen voor Christenen wt/ maer onteeren met haer oneerbaer leuen: ende op sulcker voeghen stellen wy

De goede wercken/ zijn Gode aengenaem.

Act. 10. 35

Coloss. 1. 9

wy leeren die waerachtighe deuchden.

wy voort so wel de schickelicke dryghinghen Gods / als sijn groote beloften ende milde belooninghe / eenen yeghelicken vermanende / vertroost ende / ende straffende.

Godt geeft onsē goedē werckē eenen loon. Jer. 31. 16 Jes. 4.

WAnt wy leeren / dat God den ghenen die goede werckē doen / grootē loon geeft / volghende de spreucke des Prophetes / die daer seyt / Laet v schreyen eñ weenen / ende laet de tranen uwer oogen na / want uwen arbeyt sal beloont worden. De Heere heeft

Mat. 5. 12.

oock inden Euangelie ghesproken / verblijt v / eñ verheucht v / want uwen loon is groot

mat. 10. 42

in de hemelen. Item / Wie eenen van desen cleynē eenē beker kouts waters te drincken ghegheuen sal hebben / alleenlicken inden naem eens discipels / Voorwaer ick seggh e v / hy en sal synen loon niet verliesen. Doch dit loon dat de Heere gheeft / en schrijuen wy den verdienstē des menschs die dat ontfangt niet toe / maer alleenlicken der goetheyt / miltheyt / ende waerheyt Godts / diet belooft ende gheeft: de welcke / hoe wel hy niemants schuldenaer en is / nochtans belooninge allen den ghenen die hem getrouwelicken dienen / belooft heeft: ende gheeft hen oock bouen dien / dat sy hem dienen eñ eeren connen. Voorts / hoewel datter in de werckē der Heyligē veel gebreechs is / waerom sy niet weerdich en zijn God met recht voor gedragen te wesen: so is het nochtans

also / nademael Godt de werckliedē in ghenade ontfangt / ende om Jesu Christi willen omhelst / dat hi hen het beloofde loon betaelt. Anders so worden onse gherechticheden bi een onreyn cleedt der vrouwe gelicken die haer maenden heeft. Eñ die Heere spreect selfs inden Euangelie / Wanneer ghy alles wat v gheboden is / ghedaen sult hebben / segt / Wy zijn onnutte knechten / want wy hebben gedaen dat wy schuldich waren te doen. Isa.64.6. Luc.17.10

Of wy dan al schoon leerē / dat onsen goeden werckē een loon van Godt ghegeuen wort / so seggē wy nochtans niet S. Augustijn / Dat Godt in ons zijn gaben / eñ niet onse verdiensten croont. Ter oorsaken van dien seggen wy / dat al het loon dwelck wy ontfangen / niet anders dan ghenade en is / eñ veel eer ghenade dan loon: gemerct dat wat goet dat wy doen / enckelicken wt Godt / eñ niet wt ons seluen coemt / aengesiē dat S. Paulus oock seit / Wat hebt ghi dat ghy niet ontfangen en hebt? eñ ist also dat ghijt ontfangē hebt / waerom beroemt ghi v daer vā / als of ghijt niet ontfangē en hadt? Op welcke woordē vā S. Paulus wy wel bybringē mogē tgene dat de martelaer S. Cypriaē daer wt bemerct heeft / namelick / dat wy ons in gheen dingē beroemen en connen / want wy en hebben niet. De ydienst der mēschen zijn nietswerts 1 Cor.4.7. Cypriaen.

Met

Met recht verwoꝛpē wꝛ̄ dan de ghene die alſo de verdienſten der menſchē veurſtaen/ dat ſy de ghenade Gods te niet doen.

Het ſeuentienſte Capittel.

Van de heylige eñ alghemeyne Kercke Gods/ende van haer eenich hooft.

Daer is altꝛ̄ts eē kercke Gods geweeſt/eñ daer ſalder ock altꝛ̄ts een blyuen.

NAdemael Godt van den beghinne aen de menſchen wilde ſalich maken/eñ tot kennisſe der waerheyt brengen/ſo is het nootſakelyck datter van allen tydē een Kercke geweeſt is/ noch ſy/ eñ tot des werelts eynde duꝛen ſal: dat is te ſegghen/een vergaderinghe der gelouighen/die wt de gantſche werelt gheroepen eñ tſamen gebꝛocht is: namelyck een ghemeynſchap der heylighē/vergadert wt allen den ghenen die deuꝛ het wooꝛt eñ deuꝛ den Heyligen Geeſt eenen warachtigen Godt in Ieſu Chriſto den Salichmaker belyden eñ aenbidden/eñ deuꝛ het gelooue deel hebben aen alle de weldadē die ons onverdiendelyckē deuꝛ Ieſum Chriſtum veurgeſtelt wꝛ̄den. Eñ deſe alle te ſamen zyn bꝛoeders van eenē ſtadt/leuende onder eenen Heere/ onder de ſelue rechten/eñ in een ghemeynſchap van alle goet. Want op ſulcker voeghen heeft de Apoſtel medebꝛoeders ō heyligen/eñ huꝛſgenooten Godts ghenaemt/

Broeders van eender ſtadt.

Ephe.2.19

wan-

wanneer hy ooch alle gheloouighen heylighe noemt/ die niet teghenstaende/ dat sy in dese werelt noch leuen/ door het bloet des Soons Gods gheheylicht zyn. Dā alle den welckē men verstaen moet den artikel des Symbols der Apostelen/ Ick gheloue die heylige alghemeyne Christelycke Kercke/ die ghemeynschap der Heyligen. 1. Cor. 6. 11

wat eē heylighe te segghen is.

Eñ nademael datter maer een God/ eñ maer een middelaer tusschen God ende de menschen is/ namelyck Iesus de Messias: itē een herder ouer alle de schapē/ een hooft des lichaems: oock een Gheest/ een salicheyt/ een gheloof/ een testament oft verbont: soo volcht noodsakelycken daer uyt/ datter ooch maer een Kercke en is/ de welcke wōr die Alghemeyne noemen/ ghemerckt datse alghemeyn/ eñ ouer alle de deelen des werelts wt ghespreyt is/ eñ haer tot allen tyden wtstreckt/ niet commende in eenighe plaetsen oft tyden bellotē wesen. Hier ouer verworpen wōr de Donatisten/ die de Kercke/ ick en weet niet in wat hoecrtiens van Afrikken wilden beslupten: eñ al euen veel houden wōr van den Roomschē Clerecdom/ die den tittel van de algemeyne Kercke by cans alleenlyck der Roomscher Kercke toeschict.

Daer en is tallen tydē maer een Kercke Gods.

De alghemeyne heylighe.

Niet is wel waer/ dat wt de Kercke veel deelen oft soorten spruyten: alsoo nochtans

De deelen oft sorten ō Kercken.

niet oft sy in haer seluen ghedeylt oft verscheyden is/ na dyen in haer vele lidmaten zijn. Wāt daer is een kercke dienen noemt de strydende oft oorlogende kercke/ende een ander genoemt die triumpherende. Dese eerste strijdt noch in der eerden/ ende vecht teghen het vleesch/ de wereldt/ en̄ den Duyuel/ misgaders de sonde/ ende de doot. Maer dese ander/ die nu ouer alle haer vyanden ouerwinninge verkregen heeft/ en̄ om des willen sonder strijt is/ die triumpheert van allen die sy ouercomen heeft/ ende verheucht haer voor den Heere. Niet te min dese twee en laten niet ghemeynschap ende cruchtheyt met malcanderen te hebben.

Die strydende ende triumpherende kercke.

Die bysondere kercke

Nu dese strydende kercke heeft altijts vele bysondere kercken ghehadt/ die haer nochtans in een alghemeyne kercke te samen voeghen. Daer en boven/ heeft sy anders opghherecht ghweest onder den Patriarchen voor de Wet/ anders onder Mose voor de Wet/ ende anders onder Jesu Christo voor het Euangelie. Men teilt ooch ghewoonlyckē in der kercken twee volcken/ te weten/ die Israeliten/ en̄ die Heydenen/ oft die eensdeels tot de Joden/ eensdeels tot de Heydenē vergadert zijn. Men reckent ooch twee Testamenten/ het nieuwe/ende het oude. Doch van alle dese volcken

Daer zijn twee volcken in de Kercke.

ken en heeft noyt ghevveest / noch daer en sal oock niet meer dan een gheselschap ende een salicheyt in eenen Messia alleen zijn / in den welcken sy alle te samen ghevoecht zijn onder een hooft / ghelijck ledekens van eenen lichaemt / deur een schuighe ghelooue / ende hebben deel aen een gheestelycke spyse ende dranck. Hoewel wij hier en tusschen bekennen / datter verscheyden tyden / ende ander Sacramenten des beloofden / ander des vertoonden Messias ghevveest zijn: eñ dat ons nu / als die ceremonien weech ghenomen zijn / veel claerder licht schijnt / nu wij schoonder ghaue / ende een volmaecter vryheyt ontfangen hebben.

Het oude eñ het nieuwe boick maect maer een Kercke Godts.

Dese heylighe kercke wordt het huys des leuendigen Godts ghenaemt / dweicht van leuendighe ende gheestelycke steenen ghetimmert is / ende op eenen onbeweghelycken steen ende gront ghevesticht staet / waer buyten men oock gheen ander leggen en can; eñ is oock om des willen de pilaer ende vastichcyt der waerheyt ghenaemt. Dese en mach niet dwalen soo langhe sy op den steen / die Christus is / eñ op het fondament der Propheten ende Apostelen steunende blijft. Ende niemant en verwondere hem datse dwaelt / soo dickwils, ende menichmael als sy den ghenen die alleen de waerheyt is / verlaet. De Kercke is oock

De Kercke is het huys des leuendigen Godts.

1. Ti. 3. 15

In wat voeghen dat de kercke niet en dwaelt.

De Kercke is eē maget en eē vruyt Chriſti.

een Maghet/ēn de vruyt Jeſu Chriſti ghenaemt: ia dat meer is/ die eenighe ende wel gheliefde/ nademael dApoſtel aldus ſpreect:

2. Cor. 11. 3

Ick hebbe v by eenen man ghevoecht/ om v als een ſuyuere Maghet tot Chriſtum te brengen. Defgelycx woordt ſy de huddde der ſchapen ghehecten/ die onder eenen herder/

De Kercke woort decuid de ō ſchapē ghenaemt.

namelyck Jeſu Chriſto/ is/ namelick by Ezechiel cap. 34. ende in S. Jan cap. 10. Sy woordt oock Chriſti lichaem gheheeten/ want de geloouige zÿn de leuende ledekens Chriſti die haer hooft is.

De Kercke is eē lichaē.

Het hooft is het opperſte des ganſchen lichaems/ ende waer wt het lichaem zÿn leuen putter/ deur wyens gheeſt het ghere-geert woordt/ ēn waer wt dat het ſynen waſdom ontfangt. Item/ daer en is maer een hooft des lichaems/ het welcke daer oock bequamelyck en op ghefchict/ ēn gheveucht is. Daerom ſo en can de Kercke Gode anders ghen hooft hebben dan Chriſtum. Want ghelÿckerwys de Kercke een ghreſtelyck lichaem is/ ſoo moet ſy oock een bequaem/ te weten/ een gheeſtelick hooft hebben. Voorts/ en can ſy van niemant anders dan vā den Gheeſt Chriſti ghere-geert woorden. Want alſo betuycht ons S. Paulus/ ſegghende: Chriſtus is hooft des lichaems der Kercken/ ēn het beghinſel/ ēn die eerſt ghebozen wt den dooden/ op dat hy alleſins

Chriſtus is alleē hooft v Kercken.

Coloſ. 1. 18

de

de ouerste sy. Eñ de selue wederom: Chri-
stus is het hooft der Kercken/ eñ desgelyck
die salichmaker zyns lichaems. Noch in de Ephe. 5. 23
selue Epistel: Jesus Christus/ seyt hy/ is het
hooft d' Kercken/ de welcke zyn lichaem is/ Ephe. 1. 22
eñ de vervullinge des ghcens die alle dinck
in allen vervult. Item: Op dat wy allesins
opwassen in hem die het hooft is/ te weten/ Ephe. 4. 15
Christus/ wt den welckē het geheel lichaem
te samen gebonden eñ ghevoecht zynde op
wast. Hier om verwerpen wy de leeringe
des Roomschen Clercdoms/ die daer veur-
stelt dat haren Roomschen Paus een alge-
meyn herder van de algemeyne strydende
Kercke/ ende haer opperste hooft is/ dat hy
de plaetse Christi bewaert/ hebbende volle
macht/ so sy spreken/ ende de hoochste heer-
schappye. Want wy leerē/ dat Christus de
eenighe Heere is/ eñ de eenige alghemeyne Christus is
herder blyft: itē/ de opperste Bisschop veur de eenighe
God synen Vader is: die in de Kercke vol- herder der
comelyck het ampt eens warachtigen Bis- Kercken.
schops ende herders tot des werelts eynde
bedient/ niet behoeuende eenen plaetsbe-
waerder/ ghelyck de ghene die niet teghen- Plaetsbe-
woordich en zyn/ van doen hebben. Maer waerder.
Christus is altyts by synder Kercke/ eñ is
haer hooft/ welck haer het leuen gheeft. Hy
heeft oock met groote dreyghinghen synen
Apostolen met haren nacomelingen verbo-

In de kercke en is gheen heerschappye.

den/ gheen overheyt ende heerschappye te ghebruychen. Wie isser dan die niet en siet/ dat alle de ghene die tegen dese clare waerheyt opstaen ende strydē/ aerbeydende om een gheheel andere eñ contrarie regeringhe onder kercken te voeren/ niet en behoorē onder sulcke personagien gherekent te worde/ waer van dat d'Apostolen ende Jesus Christus/ 2. Pet. 2. ende S. Pauwels Act. 20. 2. Cor. 11. eñ. 2. Thess. 2. ende voorts op ander plaetsen ghepropheteert hebben.

In kerckē en moet gheen ongeregelthent wesen.

Doch wanneer wij wtō kerchē het Roomsche hooft werē/ so en is onse meyninge niet in de plaetse van dyen een ongheregelthey eñ ongheschiethey in te brengen: want wij leeren/ dat de regeringe der kercken op sulcker vueghen alsse ons die Apostelen achter gelaten hebben/ ons ghenoechsaem is om te mogē de kercke in goede ordeninge houden staende/ die van den beghinne niet ongheregelt noch ongheschict en was/ ende dat namelyc op dyen tijt als men noch niet eens en wiste vā dit Roomsche hooft te spreken/ datmen hedensdaechs segghen wil de kercke in goeden staet te behouden. Wij laten wel ghaerne toe/ dat het onderhoudt/ maer het is zōn tyrannie eñ bedorventheyt/ diet ingebracht heeft/ waer mede het oor de oprechte reformatie der kercken belet/ bevecht/ eñ met ganscher craehten wtroeyt.

Mo-

Middeler tijt so werptmē ōs veur/datter in ouse kercke vele twisten eñ tweedrachtē/ sichten datse haer van de Roomsche kercke afgescheydē hebben/ontsteken zijn/eñ daer om gheensins warachtige kercken en zijn. Siecht oft daer in de Roomsche kercke noyt gheen secten gheweest en hadden/gheene twisten oft tweedrachten/eñ namelyck ter cause van de religie: om de welcke sy ghevochten eñ gestreden hebben niet alleenlyc in hare scholen/maer ooc vā de heylige predicstoelen af midden indē ganschen volcke. So veel als ons aengaet/veurwaer wij bekennen wel sulex als dApostel ghesproken heeft: Dat God gheen God der tweedracticheyt/maer des vreden is. Eñ op een anō plaetse seyt hy: Nadyen onder ulieden haet ende nijt/twist eñ tweedracht is/en sijt ghy niet vleeschelyck? Nochtans en cannē niet missaken/dat Godt in dApostolische kercke niet gheweest en is/eñ dat dApostolische kercke de warachtige kercke Gods niet en was/die nochtans strijt ende oneenicheyt hadde. Want dApostel S. Peter wort van den Apostel S. Pauwels berispt: ende wederom dese hadde gheschil met Barnabas. Aen danō syde mogen wij in S. Lucas acnt 15. cap. der acten speurē/datter eenē grootē strijt in de kercke vā Antiochien/tusschē die eenē Jesu Christū predictē/opgheresen was.

Twisté eñ tweedracht en in de kercke.

1.cor.14.33

1.Cor.3.3

Gal.2.13

Act.15.39

Men heeft altÿts in de Kercke seer gepre-
den/ende die voornemelicste Leeraers heb-
ben in ghewichtighe saken van verstchey-
den gheuoelen gewerest/des niet te min/die
Kercke bleef dat sy was. Want het belieft
den Heere die kerckelicke twisten te ghe-
bruyckē/eensdeels tot die eere zÿns naems/
eensdeels om de waerheyt int licht te bren-
1.cor.11.19 gen/ende oock ten fine dat die oprecht zÿn/
gheopenbaert worden.

Voorts/ ghelÿck wy gheen ander hooft
der kercken/dan Jesum Christum en beli-
den: so en bekennē wy oock niet voor waer-
achtighe kercken/so menighe als haer daer
van roemen/ eñ daer voor ghehouden wil-
len wesen: maer wy leerē dese een waerach-
tighe kercke te wesen/ inde welcke die tee-
Die teecke nen ō waer achtigher Kercke Gods. kienen gheuonden worden. In sonderheyt/
die wetteliche ende reyne verconding des
woorts Godts/so ons dat in de boecke der
Propheten eñ Apostelen/ ouergheleuert
staet/die ons al te samen/ ghelÿck als met-
ter hant/tot Christum leyden/die tot ons
inden Euangelie ghesproken heeft: Mÿn
Jo. 10.17. schapen hooren mÿn stemme/ ick kense/ eñ
sy volghen my na/ ende ick gheue haer dat
eewighe leuen. Mÿn schapen en volghen
den heurling niet/maer sy vliedē van hem/
want sy en kennen de stemme des vreem-
den niet. Die haer in de kercke op sulcher

voe-

voeghen draghen / hebben een eenich gheloof/ende eenē gheest: ende daerom en aenbidden sy niet meer dan eenen Godt alleen/ hem inden gheest ende inder waerheyt dienende: sy hebben hem alleen van gantscher herten eñ wt al haer crachten lief: sy aenroepen hem oock alleen door den eenigen middelaer ende voorbidder Iesum Christum / buyten hem/ eñ buyten het gheloof in hem/ noch gherechticheyt/noch leuen soeckende: mits diē sy Christum voor het eenich hooft eñ fondament der kercken bekennen/ waer op sy nu ghebouwet staende/ dagelick haer leuen door boetueerdicheyt verbeteren / eñ door lijdtsaemheyt / het cruys dat hen opgheleyt wort/verdragen/ ende door een ongheueynsde liefde / wesende met alle die ledekens Iesu Christi te samen ghebonden / verclaren haer van zijn waerachtighe discipulen te wesen/ ende inden bandt der heyligher eenicheyt eñ vrede te volherden. Desghelicx dese comen tot de Sacramenten die Christus ingestelt / ende door sijn Apostelen overghegheuen heeft : welcke sy oock niet anders en ghebruycken dan sy vanden Heere ontfanghen/eñ gheleert hebben. Want de spreucke des Apostels is genen yeghelicken wel kennelick / Ick hebbe ontfanghen van den Heere / het welcke ick 1.cor. 11.23
v oock overghegheuen hebbe. Aldus ver-

wopen wy / als die van de waerachtighe kercke verzeemt zijn / alle de kercken die sodanighe niet en zijn / als wy gehoort hebben datse moeten wesen / wat sy haer beroemen van successie ofte nauolginge der Bisschoppen / eenicheyt / ende antiquiteyt / Ja dat meer is / het is ons vanden Apostelen 1. co. 10. 14 1. Io. 5. 21. Apoc. 18. 4 2. co. 6. 14 geboden / dAfgoderie / ende Babylon te vlieden / sonder yet gemeynschap met haer te houden / indien wy niet haer ons deel in de plaghen Godts niet hebben en willen.

Daer en is geen salicheyt buytē de kercke Godts. Aengaende nu die ghemeenschappe met die waerachtighe kercke Godts / daer houden wy so veel van / dat wij missaeckē sulcke lieden voor Godt te moghen leuen / die hen tot de waerachtighe kercke Godts niet en vughen / maer hen schuen daer van scheyden. Want ghelijckerwijs buyten de arcke van Noe geen salicheyt en was / wanneer de gantsche wereldt door het water verdruckt: also gelooue wy ooch buyten Christum geē seckere salicheyt te wesen / de welcke hem seluen zijn wtuercoren in der kercke ghemeyn maect / so dat sy zijnder ghenieten: ende daerom leerē wy / so wie het leuen soect / dat hy nemmermeer hem seluen van de waerachtighe kercke Christi afstrecken en moet.

De kercke en is niet aen die teec Hier en tusschen en besluyten wy de kercke Godts so nauwe in die voorseyde teecken

kenen

kenen niet / als oft wy buyten haer achten te wesen soo menighe tot de Sacramenten niet en comen / niet met haren wille / noch door verachtinghe / maer door eenen noot / diemen niet ontcomen en mochte / ghedwonghen zünde / ende diet hen anders wel wachten souden daer af te blijuen: ofte inden welcken het gelooue eenen tijt lanck niet gheuonden en wort / alsoo nochtans dat het niet gheheel wtgeblust / noch gantschelicken te niet ghedaen en is: ofte die gebreckelich zijn / en ouermits harer swackheyt noch wat dwalē. Want wy weten dat Godt sommighe lief ghehadt heeft / die nochtans van Israels bor gherschap / ende haer ghemeenten niet en waren. Wy weten oock wat den volcke Godts in die Babylonische gheuanckenisse ghebeurde / al waer sy tseuentich iaren lanck sonder sacrificien saten. Oock so weten wy wat S. Peter geschriet is / doē hi dē Heere Christum verloochent hadde / ende voorts wat den gheloouigen wtnercoren Godts gewoonlickē ouercoemt als sy dolen ende swack zijn. Houen dien wy weten wel hoedanich de Gemeenten der Galaten ende Corinthen ten tijde der Apostelen waren / welcke d'Apostel met verscheyden ende groote seyten beschuldicht / ende des niet te min heylighe Ghemeenten Christi naemt. Ja dat meer is / het

kenen ghebonden.

De Kercke Godts schijnt somtijts geheel vernielt te wesen.

het ghebeurt wel somtijts / dat Godt door zijn rechtueerdich oordeel de waerheyt zijns woorts / het alghemeyn gheloof / ende den Wettelicken Godtsdienst / also laet verdonckeren / ende soo te gronde gaen / dat de kercke byna gheheel vernielt schijnt te wesen / sonder yet meer daer vã te connen speuren: dwelck wy moghen sien ten tijden van

1. Con. 19. Helias / ende noch op andere stonden gheschiet te wesen. Hier en tusschen soo en laet Godt niet in dese werelt / ende midden in dese duysternisse / te hebben den ghenen die hem waerachtelicken aenbidden / ende dat

Apoc. 7. 9. niet van een cleyn ghetal / maer wel seuen duysent / ende noch meer. Want d'Apostel

2. tim. 2. 19 roept / dat het fondament Godts vast blijft / hebbende desen seghel / de Heere kent de syne. Ende op deser vuegen mach de kercke wel onsienlick genaemt worden / niet als of de menschē / waer wt sy te samen vergadert is / onsienlick waren: maer om dat sy voor onse ooghen verborghen / ende Godt alleen bekent wesende / menichmael niet en can van des menschens begrijp bemerct worden.

Alle menschen die in de Gemeente zijn / en zijn niet terstont vanō Gemeente.

Wederom aen dander syde / alle de ghene die in de kercke ghetelt worden / en zijn niet terstont ooch heylige lieden / noch haer leuende ende waerachtighe lidtmaten. Want daer zijnder veel gheueynsde onder / die

die nochtãs het wtwendige Woort Gods aenhoorẽ/ ende die Sacramentẽ openbaerlicken ontfangen/ ende schijnen Godt door Jesum Christum alleen aen te roepen/ ende belijden Jesum Christum alleen haer gherechticheyt te wesen: schijnende Godt te dienen/ de wercken der liefden te oeffenen/ item voor eenen tijt lanck de benautheden gheduldichlicken te draegen: maer van binnen en hebben sy noch de waerachtige verlichtinghe des geests/ noch gheloove/ noch oprechticheyt des herten/ noch volherdicheyt/ ende zijn ten laetsten ontdeckt/ ende voorden bevonden sulcx als sy zijn. Waerom. 1. Joh. 2. 19.
lick van sulcke soorte der menschen heeft dē Apostel S. Jan gheseyden/ seggghende/ Sy zijn wt ons gegaen/ maer sy en waren vanden onsen niet: want hadden sy vanden onsen gheweest/ sy souden met ons ghebleuen hebbē. Niet te min/ so lange als sy haer ghelaten Godt te vreesen ende lief te hebben/ soo voorden sy onder Ghemeente gherekent/ al en zijn sy niet van der Ghemeente: ghelijck verraders/ soo langhe als haer verraderie niet ontdeckt en is/ onder de burghers gherekent voorden: euen ghelijck het oncruyt ende het kaf onder het goet koorn ghemengt is: ende ghelijck aposthumen oste builen in een ghesont ende volmaect lichaem ghevonden voorden/ hoe wel datse in

der

der waerheyt lieuer misnaecthe den ende
gebreken/dan leuende lidtmatē zÿn. Daer-
Mat. 13. 47 om woet de kercke Godts met recht ende
om oorsaecke by een net gheleken / dat alle
manieren van visschen begrijpt: ende by ee-
nen acker/ in welcken het onckruyt met de
Laet ons niet onbedachtelickē voor den tijt yemant oordeelen. tarwe ghemengt opwast. Hier moeten wy
ons middelertijt scherpelicken wachtē van
ons oordel al te vroech ende voor den tijt
te strijckē / van vreese dat wy de sulcke niet
wt en stuyten/verworpen/ oft afsnÿden/die
de Heere niet en wil buyten gesloten / noch
verworpen hebben: ofte oock dienen son-
der schade vander Ghemeente niet scheyden en can. Wederom so moetmen wakē/
vā vreese dat de boose menschē altijts meer
ende meer voortgaende/ de kercke in ghe-
schade en brenghen/ ter wijlen die den Hee-
re vreesen/ vast slapen.

Hier en boven leeren wy / datmen neer-
stelicken gade moet slaen/ waer in de waer-
heyt/ende die eenicheyt der kercken in son-
derheyt gheleghen is / op dat wy ons niet
en vergrijpen aen scheuringhen in de kerc-
ke op te wecken/ ofte onderhouden. Nu so
Die eenicheyt der kerckē en is niet in Ceremonien ofte wtwendighe is dese eenicheyt niet gheleghen in Cere-
monien / ofte wtwendighe manieren van
doen / maer in de waerheyt ende eenicheyt
des alghemeynen gheloofs. Ende het al-
gemeyn geloof en is niet by eenige woetten

der

der menschen/ maer door de heylige Scrifture/ overghegheven/ waer van het Symbol der Apostelen een cort begrijp is. manieren van doen ghelegghen.

Hierom lesen wy/ datter op de oude tijden verscheyden Ceremonien waren/ te weten/ wye/ ende die in een yeghelicke Ghemeentens belieft stonden/ door welcke verscheydenheyt niemant oyt en dochte dat de hertelijcke eenicheyt ghebroken worde. Hierom seggen wy/ dat de waerachtighe eenicheyt der kercken gheleghen is in de articulen des ghelooffs/ item in die oprechte ende eendrachtighe vercondinghe des Euangelis/ eyndelick/ in sulcke manierē van doen als ons wtdruckelick van den Heere ghegheven zijn. Hier toe ghebruycken wy oock voornemelick de spreucke des Apostels/ So vele als onser volmaect zijn/ laet ons dit ghevoelen hebben/ ende ist dat ghy yet anders ghevoelt/ dat sal v Godt oock ontdecken. Maer int ghene waer toe wy ghecomen zijn/ laet ons na den selven regel voort gaen/ ende het selue ghevoelen hebben. Phil. 3. 15.

Het achtienste Capittel.

Van die Dienaers der Kercken/ haer instellinghe/ ende ampt.

Godt

Godt ghebruyct dienaers om een Kercke op te rechtē

GOdt heeft op alle tyden Dienaers ghebruyct/ ēn ghebruyctse noch hedendaechs/ ende salse/ soo lange als daer een Kercke op der eerdē wesen sal/ gebruycken/ op dat hy veur hem seluen een Kercke versamele/ beuestige/ regere/ ēn bescherme. Hierom moet den oorspronck ēn instellinge der Dienaers wel van gode herkomen/ want sy vā God selue gheordineert/ ende niet van den menschen ingheuoert is.

Oorspronc des diensts.

Godt soude wel deur zÿnē macht een Kercke wt den menschen verkiesen konnen sonder eenighe middelen daer toe te soecken: maer handelende met de menschē/ heeft hy lieuer der menschen dienst willen gebruycken. Dit is de oorsake waerō men de Dienaers niet simpelyckē als Dienaers/ maer als Dienaers Gods aenmerckē moet/ deur welckē hy de menschē totter salicheit brēgt.

Men moet de bedieninge niet verachten.

Om des willen vermanen wÿ de liedē/ om niet soo seer alles watter in onse beheeringe ende goede aenrechtinghe des leuens van noode is/ der heymelycke werckinghe des Heyligen Gheests toe te schryuen/ dat de kerckelycke bedieninge te niet gedaē wort. Want alleſins behoorden wÿ de woordē des Apostels tonthouden: Hoe sullen sy in hem gelooue/ vanden welcken sy niet ghehoort en hebben? ende hoe sullen sy sonder Predicant hooren? Soo is dan het gheloue deur

Ro. 10. 14

tghe-

tghehoor/ende het ghehoor deur het woort Godts. Mitsgaders tghene dat de Heere in den Euangelie spreect: Voorwaer/voorwaer/ick segghe v/wie ontfangt dyen ick senden sal/die ontfangt my: eñ wie my ontfangt/die ontfangt den ghenen die my ghesonden heeft. Item/tghene dat die Macedonische man S. Pauwels in een visioen vermaende/ende sprack: Comt ouer in Macedonien/ende comt ons te hulpe. Nadyen de selue Apostel elders oock seyt: Wij zijn Gods medewerckers/maer ghy sijt Gods acherwerck/ende Gods timmeringhe.

Joh. 13. 20

Act. 16. 9

1. Cor. 3. 9.

Doch wij moetē ons hier aen dander syde wel wachten/vā den Dienaers oft hare bedieninge te veel toe te gheuen/in ghelijcker wyse hier oock ghedenckende wat de Heere in den Euangelie gesproken heeft: Niemāt en can tot my comen/ten sy dat hem de Vader/die my ghesonden heeft/trecke. Item/wat d'Apostel geseyt heeft: Wie is dan Pauweis/ende wie is Apollo/anders dan Dienaers/deur welcke ghy ghelooft hebt/ende ghelijck de Heere eenen yeghelijcken ghegheuen heeft: Ick hebbe gheplant/Apollo heeft vochtgemaect: maer Godt heeft den wasdom ghegheuen. Soo en is dan noch die plant/noch die vochtmaecker yet/maer God die den wasdom gheeft. So laet ons nu dan ghelooven/dat Godt ons wel wil

Joh. 6. 44

1. Cor. 3. 5. 6. 7

wendichlyckē deur het woort by middel sÿ-
ner dienaers onderwÿst: maer van binnen
die herten zÿnder tovercozen tot het ghe-
loove deur synen heyligē Geest beweecht:
dwelck de redene is/waerom de eere van so-
danigen weldaet Gode alleen toegeschreuē
moet wesen. Maer hier van is ooch bouen
int eerste cap. deser wtleggynge gehandelt.

God bewaert de herten vā binnē.

wie eñ wat lieden God der wereldt deur Dienaers ghegeuen heeft

Soo heeft dan Godt van den beghinne
des werelts aen de veurnemelyckste mannē
des werelts daer toe ghebruyct/ te weten/
de Patriarchen/ dat slechte menschen in de
wereltsche wÿsheyt oft Philosophie waerē:
maer in de warachtige wetenschap Godts
bouen allen hemelsē: tot den welckē hy me-
nichmael deur zÿn Engelen gesprokē heeft.
Want de Patriarchen waren op haren tÿt
gheliÿck Prophecten oft Leeraers/die Godt
het leuen somwylen hondert iaren verleng-
de/ op dat sy als Vaders eñ lichten des we-
reltsouden wesen. Na dese mannē is Mo-
ses met de Prophecten ghevolcht/die de ghe
heele werelt ouer vermaert geweest hebbē.

Christus is de Leeraer.

Ten laetsten van al/ heeft ons de hemel-
sche Vader synen eenighen Sone tot eenen
alwolmaecten Leeraer gesonden: in dē welc
lken aengesien dat de Goddelycke wÿsheyt
verborgen leyt/ soo is die selue in ons deur
zÿn alderheylichste/alderecnvoudichste/eñ
aldervolmaeckste leeringe voortgevloeydt.

Want

Want hy heeft hem Discipulen vercoꝛē/eñ tot Apoſtelen/ oft Ambaſſaten/ ghemaect. Deſe zijn in de gheheele wereldt wtghegaen/ ende hebben alleſins deur de vercondinghe des Euangeliums gemeyntē te ſamen vergadert/waerin ſy na des Heeren beuel herders eñ leeraers geſtelt hebben/ deur welcker nacomelingē de Heere tot noch toe zijn Kercke geleert eñ ghoꝛegeert heeft. Aldus blijct het/dat de Heere den ouden volcke de Patriarchen/mitſgaders Moſen/ ende die Pꝛopheten ghegheuen heeft: maer dē volcke des nieuwen Teſtaments/ſynen eyghen Sone/mitſgaders dApoſtolen eñ Leeraers gheſonden heeft.

Aengaende de nauen der Dienaers des nieuwen volcx/die zijn verſcheyden. Want ſy woꝛden Apoſtelen/Pꝛopheten/Euangeliſten/Biſſchoppen/Ouderlingē/Herders/ eñ Leeraers ghenaemt. So vele dē Apoſtelen belangt/dyen en was gheē ſeker plaetſe om te pꝛediken toegheeyghent/maer ſy verſamelden verſcheyden ghemeynten ouer de gantſche wereldt. Wanneer nu die gheſtichte waren/hieldt dApoſtelſchap op/ eñ in haer ſtede zijn de herders in yegelycke gemeynte ghecomen. De Pꝛopheten wiſten eertijts toecomende ſaken te voꝛen te ſegghen/ende die Schꝛifturen wt te legghen/ſulcke alſſer noch heedensdaechs ghevonden woꝛdden.

Dienaers des nieuwē teſtaments 1. Cor. 12 Ephe. 4

Apoſtelen.

Pꝛopheten.

Euangelisten. Euangelisten noemdemen die de Euangelische historie beschreuen/ ende oock die der Apostolen medehulpers in het Euangelie Christi waren. Gheliick als S. Pauwels 2. Ti. 4. 5 gebiedt Timotheum het werck eens Euangelists te doen. De Bisschoppen zijn opsienders eñ wachters der ghemeyntē/ om spyse eñ anderen noodtdruft der ghemeyntē wt te reycken. De Ouderlingen zijn als vaetlieden eñ vaders der ghemeyntē/ om die met haren goeden eñ heyligē raet wel te regerē. De Herders bewaren de kudde des Heerē/ eñ veursiense met sulcr als haer oorbaerlyc eñ noodich is. Het ampt der Leeraers is het warachtich geloof/ ende die godsalicheyt te leerē. So salt ons nu dan gheoorloft wesen de Dienaers der kerckē Bisschoppen/ Ouderlingē/ Herders/ eñ Leeraers te noemen.

Bisschoppen.

Ouderlinghen.

Herders.

Leeraers.

De oordenē der Roomscher kercken. Maer naderhant ist gebeurt/ datter vele andere namen der Dienaers inder kercken inghebracht zijn. Want deene zijn tot Patriarchen gestelt gheweest/ dander tot Artzbisschoppē/ dander tot Suffragaens: item Metropolitenē/ Artzpriesteren/ Diaconē/ Onderdiaconen/ Acolythē/ Besweerders/ Sanghers/ Poorters/ ende tot noch ick en weete niet wat personagien/ gheliick Cardinalen/ Prepoosten/ Prieurs/ munder ende meerder Vaders. Itē/ die groote eñ cleyne oordenen. Maer soo veel als ons aengaet/

wij

wij en zijn daer niet seer mede beghaen/ wie ende wat sy veur lieden gheweest hebben/ ofte noch zijn moghen. Wij hebben ons al ghenoech met de leeringhe der Apostelen/ die ghenoech van de Dienaers handelt.

Aldus overmits wij wel veur seker weten/ dat de Monicken/ en in ghelijcker wijse die Gorderen ofte Secten der Monicken noch van Jesu Christo noch van den Apostolen ingestelt en zijn/ so leeren wij/ alsulcke secten niet alleenlyck den kercken Gods onnoodich/ maer dat meerder/ geheel schadelyck te zijn. Want hoe wel mense eertijts verdraghen mochte/ doe sy alleensaem en op haer selven waren/ leuende vanden aerbeyt haerder eyghen handen/ sonder yemants onceosten en lasten/ gelijck haren naem mede brengt/ ba nen dyen doe sy doen in alle plaetsen den herderen der kercken/ soo wel als de leecken/ on derwoypen waren nochtans siet nu de ghe herte wereld wel/ wat sy veur lieden zijn. Want onder het decksel/ ich en wete niet wat beloften/ leyden sy een soodanich leuen dat haren beloften ghanschelycken wederstrijdt: so dat de ghene die onder hen de beste zijn moghen wel met recht onder de sulcke ghetelt worden/ waer van d'Apostel gesproken heeft: Wij hooren datter onder vs zijn die onordentlyck wandelen/ niet werckende/ maer curieuselyck leuende. Daerom en willen wij

Wat de Monicken.

2. thes. 3. 11

sulcke menschen in onse Ghemeynten niet hebben/eñ leeren met eenen dat menschē de kercke Jesu Christi niet en behoort te duldē.

De Dienaers moeten gheroepen eñ verçoren zÿn.

Voorts/niemāt en behoort van deere der kercklicher bedieninghe zÿn eygendom te maken/dat is/de selue deur opcoopē ofte andere practiken tot hem treckē/noch hemselue in het ampt indringē. Maer men moet deur kercklycke eñ wettelicke verkiesinge daer toe gheroepen eñ verçoren wesen. Namelick/dat de ghemeynte haer verkiese/ofte de ghene die daer toe voordineert zÿn/met goede ordeninge/sonder beroerte/schenderinge/eñ oploop. Men behoort oock niet te beroepen dē allereerst en/God gheue wie eñ wat het veur een sy: maer maenen die daer toe bequaem zÿn/in de heylige Schrifturē ghenoechsaem bedreuen/die ghaue vā een Christelycke voorsichtigheyt/eenvoudige wÿsheit hebben/eyndelick/die merckelichē met heuchept eñ eerbaerheyt des leuēs versiert zÿn/na den regel vā dē Apostel gestelt indē.j.brief tot Timoth. cap.iij.eñ tot Titū cap.j. Die verçoren zÿn/die moetn ooc in haer ampt vā de Ouderlingen met gemeyne gebeden eñ oplegghinge d handen ghestelt worden. Mits desen verworpen wÿ dā alle die vanselfs wtlooperi/sonder vercrotē/ghesonden/eñ verordent te zÿn. Desgelyck die onwetende dienaers/hebbeñ gheen gauen die

Ordeninge d dienaers.

Ier.23

die een herder vā noots wegē hebbē noōt.
Hier en tusschen beuinde wij wel dat in de
oude Kercke die onschadelycke simplicheyt
eñ slechticheyt vā sommige herders ō ghe-
meynten oorbaerlicker ghevvest sy/ dan de
geleertheyt van anderen/ de welcke ōschey-
den wtgesocht/ eñ lecker/ maer cē weynich
te veel opgeblasen vvas. Ouer sulcx en ver-
vvoppē wij noch hedensdaechs niet de slech
ticheyt ō sommiger die goet van leuen zijn/
ymmers so verre die niet geheel onvercuarē
en is. Voorder/ so noeme ō dat apostelē ende alle
die in Jesum Christum gelooue/ Priesters:
doch niet om ō bedieninge wille/ maer om
dat alle gelooulge den Christū Coninge eñ
Priesters of offereers gemaect zijnde/ magē
ooc geestelicke sacrificie God opofferē. Het
zijn dā ij. geheel ōscheydē dinge/ het priester
schap eñ de bedieninge des vvoorts. wāt het
Priesterschap/ so wij terstont geseyt hebbē/
is allē gelouuigen gemeyn: die bedieninge/
en isset niet. Noch wij en hebben vot onse ghe
meyntē de bedieninge des vvoorts niet ghe
vvapen/ doe wij den Papistischen Priester
dom ter Kercken Christi vvtdreuen. Het is
kenbaer genoech/ dat int nieuve Testamēt
Christi gheen sulc priesterscap en is/ als oūd
doude vvas/ dwelc cē vvtnēdige saluinge/
heylige vvederē/ eñ veelerhande ceremo-
nien hadde/ die figuren op Christum waren/

Alle de ghe
looulge zijn
Priesters.
Exo. 19. 6
1. Pet. 2. 5
Apoc. 1. 6

Priesters
en Priē-
sterschap.

dieſe doch in de wereldt comende / ane te gaderen verruilt ende afgheschacht heeft. Maer ſo veel als hem belangt / hy blÿft onder eewighe Heb.6.20. cheyt alleen opperſte Priester / den welcken op dat wy niet en vercorten / en maken wy den naem des priesters aen gheen Dienaers gheemeyn. Want onſe Heere ſelfs en heeft onder hemelen geē Priesters des nieuwen Verbonts geſtelt / die hebbende macht van eenen Suffragaen ontfanghen / daghelijcx voorleurenden eñ dooden een sacrificie doen ſoudē / ende namelicken Chriſtus ſelfs met zÿn eyghen vleesch ende bloet opofferen: maer hy heeftſe ghecordineert om te leeren / ende die Sacramenten voor te vechten. Want S. Paulus ſlechtelick ende cortelick ſeggheude / wat gheuoelen wy van de Dienaers des nieuwen teſtaments / oftе der Chriſtelicker hemelen hebben ſullen / eñ waer voor hen wy gheuen moeten / ſeyt / Een 1.Cor.4.1. yeghelick menſche achte ons als Dienaers Chriſti / ende voorſienders der verborghentheden Gods. Hierdoor wilt hy voorſichtelick te verſtaen gheven / dattet de Dienaers voor Dienaers houden ſal: ende noemtſe met een Griecſch woort / welck toeverlaetenden betreckent / die haer voorghen ghheſtadich op den ſtiermanſtaen: ſoo lieden die haer ſelfs niet en zÿn / noch naer eyghen wille / maer na den wille des Heeſters leven /

een

aen wiens gheboden sy gantschelicken hantghen moeten. Want der Ghemeenten dienaer in alle die deelen zijns ampts en mort niet eyghenwich zijn / noch zijn goetduncken volghen: maer sulcx als hem sijn meester gheboden heeft / ter executien stellen.

Also so is Christus in desen deele de meester van allen verclaert / welcken de Dienaers in alle haer bedieninghe / alleens onderworpen zijn. Ende op dat ons Apostel claerder bedieden mochte / wat van dese bedieninghe is / so seit hy daer meer by / te weten / dat sy rordeelders der verborgentheden Godts zijn. Also comt de seere Apostel / ende noemt op vele plaetsen / ende wtnemelicken tot den Ephesen in het derde capittel / het Euangelie Christi die secreten Godts te wesen. De ouden plachten ooch die Sacramenten Christi / mysterien ofte secreten te noemen. So zijn dā der heeren Dienaers also ghenaemt / om dat sy den gheloouighen het Euangelie Jesu Christi vercondighen / ende die Sacramenten wtreyken souden. Ghemeerdt wy ooch in het Euangelie lesen / dat die ghetrouwe ende wijse knecht van synen Heere ouer den huysghesinne gestelt is / op dat hy hen ter bequamer tijt de ghesette spijse geue. Ende voorderom op een ander plaetse des Euangeliums sien wy / hoe een man buytens lants reysende /

De Dienaers zijn rordeelders der secreten Godts. Epheſ. 3. 4

Luc. 12. 42

mat. 25. 14. Luc. 19. 12

ende zijn huys latende / synen dienstlinnechten macht geest om dat te regierē / eñ eenen yeghelicken synen last toeschickt.

Van de macht der Kercken Dienaers.

So mogen wy nu dan wat handelen vā de macht ende het ampt der kercken Dienaers. Daer synder sommige die met groo-ter moeytē van dese macht ghedisputeert hebbē / der welcker sy alles wat groot ende hooch op eerden is / onderwoppen hebben: ende dat merchelick teghen des Heeren ge-

Luc. 22.25 26. bodt / die den synē alle heerschappie verbie-

Matth. 18. dende / by sonderlingen alle ootmoedicheyt beuolen heeft. Het is wel onder waercheyt also / datter een ander ongheuengde ende alderhoochste macht is / die men ooch de macht des rechts noemt: ende door desse macht is alle dinch dien onderwoppen / die de Heere van allen is / te weten / Jesus Christo: ghelijck hy selfs daer van ghetuy-

mat. 28.18 ghenisse gheeft / seggende / Dat alle macht hem ghegheuen is in den Hemel ende op aerden. Ende wederom / Ick ben de eer-

Apoc. 1. 7. ste / ende de laetste. Ick leue / ende hebbe doot gheweest / ende siet ick ben leuendich van eewicheyt tot eewicheyt / Amen. Ende ick hebbe die slotels der hellen / ende des doots. Item / Hy heeft die slotel Dauids / die opent / ende niemant en sluyt; eñ sluyt / ende niemant en opent. Maer dese macht

De Heere behout die waerachti-

behout de Heere eyghentlick voor hem sel-

uer

lien/noch en doet daer gheen transport van op yemanden/wie hy sy/soo dat hy selfs ledich staende/den arbeyt sonder Dienaren allenlicken aenlien soude. Want Jesaias sept/Ick wil de sloteren des huys Dauids op syne schouderen legghen: ende wederom/Wiens heerschappie is op synder schouder. Want hy en belast niet yemants anders schouderē met sünder macht: maer hy behoutse voor hem selven/ende gemerct hy alle dinghen regiert/soo ghebruyct hy die noch. ghe macht voor hem selue alleē. Jes.22.22. Jes.9.5.

Voorts is daer oock een ander macht des ampts ende der bedieninghe/die vanden ghenen die de hoochste macht heeft/afgheneten wort/die doch meer een dienstbaerheyt dan heerschappye gheliicht: exempel/Ghelijck een groot machtige Heere/synen ontfanger oft rentmeester macht ouer sünt huys gheeft/ende ter cause van dien de sloteren ouerleuert/om daer in te brengen/oft buyten te sluyten/die de Heere inghelaten ofte wtgheslotē hebben wilt. Na dese macht doet de Dienaer volgēde sün ampt/tghene dat hem de Heere gheboden heeft te doen: de Heere hout ooc van goeder weerden tghene dat hy ghedaen heeft/ende wil ooc datmen het werck sünes Dienaers achten sal/als oft hy dat sriuer ghedaen hadde. Ende hier toe moet men dese Macht des ampts ofte der bedieninghe.

spreu-

spreucke des Euangeliums ghebruyckt.
mat.16.18. Ick sal u die sloteren des Hemelrijcx ghe-
mat.18.18. uen: ende/Alles wat ghy binden oft ontbin-
den suit op der aerden/ dat sal gebonden of-
Jo. 20.22. te los wesen in den Hemel. Item/ voien ghy
de sonden vergheeft/ dien worden se vergha-
uen: ende voien ghy se houd/ dien zijnse ghe-
houden. Maer in gheualle de Dienaer alle
dinck so niet en bedient/ als hem van synen
Heere belast is/ maer gaet zijn beuel te buy-
tē/ voorwaer de Heere en past op sulck niet.
Hierom is de kerckelicke macht der Die-
naers der Gemeentē een ampt om de kerc-
ke Gods te regierē/ op sulcker vuegē noch-
tans/ als de Heere door zijn woort ghedi-
neert heeft. Dit dorende/ achten die gelooui-
ghe eñ beliennen het gene dat de Dienaers
gedaen hebben/ als oft van den Heere selfs
ghedaen ware/ belangende die sloteñ/ daer
is ooch hier bouen wat van ghesproken.

Alle de Dienaers der Gemeentē hebbē euen groot macht.

Nu voorts/ so is allen kerckendienaers
eene seluighe ende euen gestre macht ofte
bedieninghe ghegheuen. Ende voorwaer
vanden beghinne af hebben die Bisschop-
pen/ ofte Ouderlingen/ de kercke met ghe-
meener hant gheregiert/ niemant en hoeft
hem selven voor den anderen ghestelt/ nie-
mant en heeft noch macht/ noch heerschap-
pye ouer syne medebisschoppen ghebruyct.
Want sy waren des Heeren woort indach-

tich

tich/ De grootſte onder v/ ſy de minſte/ eñ dzoeghen haer in ootmoedicheyt/ heipende malcanderen met gelijcker gedienſticheyt/ om eendzachtelicken de kercke Godts te ſtieren ende voor te ſtaen. Des niet teghenſtaende/ op datmen goede ordeninge ſoude volghen/ ſo was daer altijts yemant onder de Dienaers die laſt hadde de vergaderinghe by een te roepen/ eñ die aldaer de ſaken daermen van handelen moſte/ voorſtelde/ item het auys van dē anderē by een bzacht: eyndelick/ die alle ongheſchicktheyt na zijn beſte vermoghen te vozen quam/ ende belettede. Wij leſen inde Acten der Apoſtelen dat S. Peter ſulcr ghedaen heeft/ die nochtans daerom den anderen niet voorghe-ſtelt en was/ noch bouen haer eenige dominacie/ noch grooter macht en hadde. Want Cypziaē de martelaer heeft ſeer wel geſpzokē in het boeck vā de ſimpelheyt der Clercken/ Voorwaer die ander Apoſtelen waren tſelfde dat S. Peter was/ te weten/ al euen groot eñ hooge/ ſo veel de eere ende macht aengaet: maer ſy hebben een beghinſel wt der eenicheyt/ op datmen daer wt verſtaen ſoude/ datter maer een eenige kercke en is. Van gelijckē doet S. Jeronymus/ comende met S. Cypziaen ouer een/ eñ ſpzeect in zijn wtleggingen op S. Pauwels bzief tot Titum: Eer dat doozt ingeuē des Duyuels

Luc. 22.26

Men moet ordenninghe houden.

Act. 6.

gonſte

ghonste ende afghonstichevt opghebracht waren / werden de Ghemeenten van den ghemeenen raet der Ouderlinghen ghe-regeert: maer achter dat een yeghelick hem beghonste te laten duncken / so wie hy ghedoopt hadde / dat die hem / ende niet Christo toe behoorde / als doen ghnicken-men insetten eenen wt den Ouderlinghen te verkiesen / die dē anderen als voorgaen / ende alle den last der Ghemeenten bysonderlyck draghen soude / op dat by middel van dyen gheen zaet der scheuringhen en bleue. Doch S. Ieronymus en comt niet voort met sulcken decreet / als oft van God ghegheuen waer / noch en wilt voor sulcks niet houden staende: Want terstont stelt hy daer by / Ghelijck de Ouderlinghen weten / dat sy (soo die ghewoonte der kercken wtwijst) dien onderworpen zijn / die bouen hen ghestelt is: alsoo moeten ock de Bisschoppen weten / dat sy bouen den Ouderlinghen zijn / meer by ghewoonte / dan door dinstellinghe ende ordineringhe der waerheyt des Heeren / ende dat sy int ghemeen de kercke regieren moeten. Dit seyt hy daer van. Hierom en can ons niemant verhinderen om weder tot de oude ghestaltenisse der Kercken Gods te keeren / ende die voor alle costumen der menschen te stellen.

Daer

Die officie der Dienaers.

Daer zijn verscheyden officien der Dienaers / daer nochtans de sommighe maer twee hooftstucken van en maken / waer onder sy alle die ander begrijpen: te weten / het ampt om die Euangelische leere te predicken / ende die Sacramenten wettelicken wt te rechten. Want het staet den Dienaers toe die heylighe Ghemeente te vergaderen / ende aldaer het Woort Godts wt te legghen / meesgaders alle die Leeringhe / na de gheleghentheyt ende het ghebruyck der Kercken also te volghen / dat het ghene dat daer geleert wort / den toehoorders profijtich / ende den gheloouighen stichtelick sy. Het staet / segghe ick / den Dienaers toe / den onwetenden tonderwijsen / die traeghe zijn te vermanen en̄ voortstieren / om in den wegh des Heeren cloeckelicken voort te gaen. Item den cleynmoedigen te vertroosten / ende te versterckē / en̄ tegens die aenrechtingen des Duyvels te wapenē / de sondaers te straffen / de ghene die afghedwaelt zijn / weder op den rechten wegh te brengē / die gheualle zijn op te rechten / die wederspreckers touerwinnen / de woluen wtter hoye des Heeren te drijuen / de boosheyt en̄ die boose menschen voorsichtelicken en̄ wijsselicken te straffen / en̄ niet door de vingher te sien. Het is hen ock belast de Sacramenten wt te reycken / het rechte ghe-

ghebruyck veur te houden/eenen yeghelyc-
ken deur de ghesonde leere te verzeyden om
die bequamelycken tontfangen/den gelou-
uigen in heyligher eendrachticheyt tonder-
houden/de scheuringen te beletten/ten laet-
sten oock den onverstandigen te catechize-
ren/ den noot der armē die ghemeente aen-
segghen/ de sieken/mitsgaders die op ver-
scheyden manieren aenghevochten ende be
proeft worden/ te besoecken/te leeren/ eñ in
den wech des leuens te behoudē: desgelyc
te besorgen datter in tijt vā noode gemeyne
ghebeden met vasten oft heyligher abstinen-
tie geschieden: eñ eyndelycken/veur de ghe
rusthеyt/vrede/ ende salicheyt der Kercken
sorghe te dragen. Maer op dat een Dienaer
dit alles te beter ende lichtelycker te wercke
stellē mach/isi veur al noodich dat hy God
vreese/ gestadichlyck bidde/hem gheheel tot
het lesen der heyligher schrifturen begheue/
altijts eñ allesins wake/eñ eenen yeghelyc-
ken met de reynicheyt zijns leuēs veurlich-
te. Daer en boven/ nadyen de Straffe gan-
schelyck in de ghemeynte noodich is/ eñ de
oude Kercke de Excommunicatie gebruyct
heeft/ itē datter onder het volc Gods here-
lijcke rechten geweest zijn/ die deur God-
vreesende eñ veursichtighe mannen wtghe-
voert werdē: so behoorden voor de Dienaers
tot stichtinghe der Kercken/ dese straffe na

De Chri-
stelicke straffe

de

de gelegenheit des tijts/ghemeene stanta/
ende tegenwoordigen noots te matighen.
Ende hier in moetmen altijt desen reghel volghen/ dat alle dinck stichtelijck gheschiede/
duegelijck/eerbaerlijck/sonder tyrannie ende
beroerte/sonder de ghebruiken te vooden ende
onderhoudē/oft sonder onderscheyt te ghebruycken. Want d'Apostel ghebruycht/ dat
God hem macht in de Kercke ghegheuen 2.cor.10.
heeft tot opbouwinghe/ende niet tot afbreckinghe. Als de Heere selfs verbiedt den Ende
ghelen tot zijn veld alle Cruyt tot te roeyen/ Mat.13
want daer perijckel is van de tarwe mede
tot te plucken.

Voorts/vervloecken wij de dolinge der Donatisten/die haer voornis strijcken ouer de cracht ende nuttichheyt/ so wel der leeringe/ als der Sacramenten bedieninghe/ nae het goet oft quaet leuen der Dienaers. Want wij weten/dat men de stemme Christi oock tot den mont der quaden Dienaren aenhooren moet/na de mael de Heere ghesproken heeft: Doet dat sy seggen/maer en doet niet Mat.23.
nae hare wercken. Wij weten oock/dat de Sacramenten den Godvreesenden deur de instellinge ende het woort des Heeren heylich ende crachtich zijn/ hoe wel sy hen vā onweerdighe Dienaers aengheeruht worden: waer op die heylige Dienaer Gods S. Augustijn veel tot de D. Schrifturen teghen de

Men moet ooc de Dienaers van quade leue aenhooren.

Donatisten ghedisputeert heeft. Middeler tÿt ist nootsakelyc datter eē goet ondersoec ē Dienaers/beyde in haer leeringe eñ leuē/ gedaen werde/eñ namelyc in de Synoden.

Die Synoden.

Die misdaen hebben/behoozen aldaer van den Ouderlingen gestraft/eñ weder op den goeden wech gebzacht te wozden/so sy ymmers gheneselyck zÿn/eñ verbeteringe ghedoogē: oft so niet/deur de warachtige Herders uÿ harē dienst afgesiet/eñ wt de hudde des Heerē als woluen wtgedzeuē te zÿn/ so sy hen niet en laten geseggē. Wāt indien sy valsche leeraers zÿn/so en behoozt mense gheensins te dulden noch te lyden. Wÿ en verwozpen ooc dalgemeyne Concilien niet/ wel verstaende/so verre die na het exempel der Apostelen tot der Kercken salicheyt/eñ niet tot haer verderuinge gehoudē wozdē.

De Leerckman is synē loon weerdich.

Houē alles wat nu veur gemelt is/zÿn ooc alle getrouwe Dienaers/als goede werckliden/haren loon wel weerdich/noch en misdoen niet/wanneer sy haren ghesetten soldt mitspaders wat hen met haren huysgheesten noodelyck is/ontfanghen. Want dApostel betoont/dat hen sulck met recht van de ghemeynte ghegheuen/eñ ingelyck met recht van dander ontfanghen wozt. 1. Cor. 19. eñ 1. Tim. 5. eñ voozts op ander plaetsen. Soo wozden dan de Wederdoopers met dApostolische leere ouerwonnen/wanneer sy de

Die-

Dienaers / die van haren dienst leuen / verwoppen ende lasteren.

Het negentienste Capittel.

Van de Sacramenten der Christelycke kercke.

GOdt heeft van den beghinne aen in zijn Kercke by de vercondinge des Woorts / Sacramenten / oft Sacramentelycke teeckenē ghevoecht. Wāt suiker betuycht ons ontwyfelyck de geheele schrift ture. Eñ die Sacramentē zijn symbolen oft teeckenen / die een verborghen bedieninsse hebben / oft zijn heylige ceremonien eñ heylige manieren van doen / die God selfs ingestelt heeft / gelegē zijnde in het woort Gods / teeckenē / eñ dingē die daer mede betoeckēt worden / waer deur hy ō kerckē syne groote weldāden aen den mensche beweesen / in der gedachtenisse houdt eñ verversicht: itē / waer deur hy zijn beloftē vsegelt / eñ ons wtwendichlyckē veur oogen stelt / tgene dat hy inwendichlyckē wtdeelt / by middel van dyen ons geloove versterckende eñ vmeerderende / om dat de H. Geest in onse hertē werckt. eyndelyc / waer deur hy ons van alle andere volcken eñ religien affondert / op dat hy ōs hem alleene heylige eñ verbinde / eñ wat hy van ons eyschet / te kennen gheue.

De Sacramenten zijn by twoort gevoecht / eñ wat een Sacramēt is.

Nu zijn daer Sacramenten des ouden

Waer zÿn ande Sacramenten des ouden/ ande des nieuwē Testamēts.

Testaments aen deen syde/ eñ des nieuwen Testaments aen dander. Die Sacramentē des ouden volcs waren de Besnydenisse eñ het Paeschlam/ welck opgheoffert werdt/ eñ daer onderdet de sacrificien die van den beghÿnne des werelts ghcoffert gheweest zÿn/ mede begrepen was. De Sacramentē des nieuwen volcs zÿn den Doop ende het Nachtmael des Heeren. Hommighe tellen seuen Sacramenten des nieuwen Testaments: onder de welcke wÿ bekennen wel de Boete/ de Instellinghe d' Dienaers (niet de Papistische/ maer de Apostolische) mitsgaders den houwelycken staet/ van Godt ingheset te wesen/ maer niet veur Sacramenten. Het Vormsel/ eñ het laetste Oÿsel/ houden wÿ veur gedichtselen der menschē/ eñ voorts so can haer de Kercke sonder die seer wel ende sonder schade passeren: noch wÿ en ghebruycken se in onse ghemeynten niet/ want daer veel in is dat ons ghemeyns en behaecht. Belanghende die Roomsche ghelteninghe/ die sy in de aendieninge der Sacramentē ghewoonlicken handelen/ die verwerpen wÿ toch in alle manieren. Nu voorder/ gheen mensch/ maer Godt alleen ende selfs heeft de Sacramenten ingesteit.

Hoe vele sacramenten des nieuwen Testamēts dattet zÿn.

Wie de Sacramenten ingheseit heeft.

De menschen en hebben gheen macht om sulcx te doen/ gheneert dat de Sacramentē aenhancselē des dienstis Gods zÿn. Het en be-

behoort ooch niet / dat de menschē eenigen Godtsdienst oprechten eñ faetsoenen sullen: maer sy moetē dyen die van Godt ghe ordineert is/ontfangen ende onderhouden. Hier beneuen/brengen die Symbolen soodanighe beloften mede/die het geloone vereyschen. Het gheloof steunt alleenlyck op het woort Godts: eñ het woort Godts wort by instrumenten oft brieuen vergeleken/de Sacramentē by haer seghelen/ die ooc niemant dan Godt daer aen hanghen en can. Eñ gelyckerwijs Godt der Sacramenten autheur is/ alsoo werct hy ooc deur haer in de Kercke/alwaer sy bequamelyck aenghedient worden: by maniere soo wanneer de gheloouige die Sacramenten wt des Dienaers hant ontfangen/soo bekennen sy dat God in zyn eyghen instellinghe zyn werck doet: daerom ontfanghen sy die als wt de hant Gods/sonder dat hen het gebrech des Dienaers (al waert ooc datter eenige kleyne kelycke fauten in hem warē) beletē mach/ na dyen sy wel weten dat de Sacramenten haer volle wesen eñ macht van Gods instellinge hebben. Hierō maken sy int wtdeelen ō Sacramentē claer onderscheyt tusschē de Heere/eñ dē Dienaer des Heerē/beyde dat de Heere selfs gheeft tghene dat deur de Sacramentē betreckt wort: maer de Dienaers/de symbolen/die sulcx betreckenen.

God gheeft den Sacramentē haer cracht.

Wen moet göet onderscheyt stellē tusschen dē autheur eñ den dienaer der Sacramenten.

Het principael wesen oft die substantie der sacramentē

Het veurnemelycste nu dat ons Godt in allen Sacramenten veurhoudt/ ende waer na alle Godtsalige menschen altijts sien/ eñ ghesien hebben/ (dwelck sommighe de substantie oft materie der Sacramenten ghenaemt hebben) dat is Christus die Salichmaker/ die eenighe offerhande/ dat eenich lammeken/ dwelck gheslachtet is gheweest van des werelts grontlegghinghe/ eñ den steen/ waer wt onse Vaders ghedroncken hebben/ deur den welcken alle wtverkoren besueden zijn/ met een besnydenisse die sonder handen gedaen wort/ te weten/ by middel des Heyligen Gheests/ eñ van alle hare sonden afghewasschen zijnde/ met dat waerachtich lichaem eñ bloet Christi tot het ewige leuen ghevoedt worden.

Waer in dat de Sacramenten des oudē eñ des nieuwē testaments ouereen comē oft verschillē.

Soo veel als dit punct belangt/ te weten/ het principael/ het eyghen/ eñ seluige wesen der Sacramenten/ so zijn de Sacramenten beyde des ouden eñ des nieuwē volcx euen gelijck: want Christus die eenighe middelaer eñ salichmaker der gelooutgen/ is ouer weder syden dat principael ende die seluige substantie der Sacramenten. Een seluighe Godt is dautheur van dyen ouer weder syden. Sy hebben oock den twee volcken veur teeckenen eñ verbuytselen der ghenaden eñ der beloften Godts ghegheuen gheweest/ hen in der ghedachtenisse vzenghende ende ver-

ververssende die groote weldade Godts: item/ om de gheloouighen tonderscheyden van alle andere religien des werelts: eerstelyck/ op dat sy van haer gheestelicken deur het ghelooue ontfanghen mochten worden/ ende diese ontfangen hadden/ aen der herckien verbinden/ en met eenen van alles wat hen te doen stont/ onderrechten souden. In dese en dergheliche dinghen comen de Sacramenten des ouden ende nieuwen Testaments seer veel ouer een/ al verschillen sy in de teeckenen.

Doch wij stellen noch een ander en groo ter onderscheyt / te weten / dat de onse veel vaster ende ghedueriger zijn/ want sy sullen tot den eynde des werelts toe blyuen. Wenenens dyen betuygen sy/ dat de belofte en de sake nu in Christo vervult ende vol bracht is/ waer van als doen die vervullinghe deur de oude Sacramenten te voor bediedet werde. De onse zijn ooch veel slechter/ hebbende min werckis/ costen/ ende ceremonien. Daer en bouen / sy comen een veel grooter voick toe / namelych / dat de alghemeyne wereit ouer ghestroyt is: eyndelych/ na dyen sy veel claerder ende lichter zijn / item by middel des Heyligen Geests het gheloouc in ons vermeerderen/ so ontfanghen wij by middel van dese een rijcker ouervloedicheyt des Heyligen Geests.

Onse Sacramenten zijn in de plaetse van dien die int oude Testamẽt waren inghesteit.

Voorwaer / nademael ons Christus die waerachtighe Messias ghegeuen is / ende met hem alle overvloet der ghenaden over het nieuwe volck wtghestort is / so zijn die Sacramenten des ouden volcks afgestelt / ende hebben haer eynde ghenomen / eñ in haer plaetse zijn die Symbolen ofte teeckenen des nieuwen Testaments ingheset: ghelijck in de stede van de Besnijdenisse / is dẽ Doop / ende in de stede des Paeschlams eñ van ander sacrificien / is het Nachtmael des Heeren gheset.

waer in dat de Sacramenten gelegen zijn.

Nu gelijckerwijs eertijts die Sacramenten in het Woort / de teeckenen / ende die beteeckende sake bestonden / niet min noch meer so doe de onse nu oock. Want het gene dat voor henẽ geen Sacrament en was / worter eẽ door het Woort Godts / om des willen dat het door het Woort Godts gheheylicht is / ende door den ghenen diet ingeset heeft / heylich verclaert wort. Het voordeken heyligen en beteeckent anders niet dan enich dinck Gode eñ ten heyligen ghebruycke toeschicken: dat is so veel te seggẽ / als vanden ghemeynen ende onheyligen gebruycke affonderen / ende tot eenen heyligen ghebruycke toeeyghenẽ. Want in de Sacramenten worden die teeckenẽ wt den ghemeynen ghebruycke ghenomen / want het zijn wtwendighe ende sienlicke dingen.

wat heyligen beteeckent.

Heylichmakinghe der Sacramenten.

In

In den Doop/ het element des waters/ eñ het sichtbaerlich afwasschē dat van dē Dienaer ghedaen wort/ is het teecken: maer die beteeckende saecke/ is die wederboorte ofte die suyueringhe van onse sonden. Op ghelijcker maniere int Nachtmael des Heeren/ het broot ende de wijn zijn de teeckenē/ die wt den ghemeynen ghebruycke van eten ende drincken ghenomen worden: maer de sake die daer door beteeckent wort/ is het lichaem ende het bloet des Heeren/ die voor ons ghegheuen ende wt ghestort zijn: ofte die ghemeynschap des lichaems ende des bloets des Heeren.

Het water dan/ het broot/ ende de wijn/ in haer eyghen wesen/ ende aengenomen zijnde buyten die instellinghe des Heeren/ ende dat heylich ghebruyck/ waer toe sy ghenomen worden/ en sijn anders niet dan men gemeenlichē water/ broot/ eñ wijn noemt/ die wy daghelicks ghebruycken. Maer so wanneer men het Woort Godts/ met die aenroepinghe zijns naems/ met de vernieuwinghe haerder eerster insettinghe/ eñ heylichmakinghe daer by voecht: als dan worden dese teeckenen geheylicht/ eñ verclaert door Christum heylich te zijn. Want de eerste insettinghe ende heylichmakinghe der Sacramenten die Christus ghedaen heeft/ behout altijt zijn cracht in de kercke gods/

so dat de gene die de Sacramentē gebruyckē gelijckse de Heere geordineert heeft/ heden daechs noch van die eerste heylichmakinghe (die de alderbeste is) gaenderen. Eñ dit is de redene waeromme men in den ghebruycke der Sacramenten de woorden onses Heeren Jesu Christi verhaelt. Voorts/ nadien wy uit het Woort Godts leerē/ dat dese uitwendighe teeckenen van den Heere verordent zijn tot eenē anderen eynde dan menschē gemeynlicken bruyct/ So leeren wy ook dat die Sacramenteeckenē inden heyligheu gebruycke de namen van die beteeckenende saken ontleenen/ ende nv niet meer alleenlickē water/ broot/ ende wijn genaemt en worden: maer ook Wederboorte/ ofte Afwasschinghe der vernieuwinge: item het lichaem eñ het bloet des Heerē/ ofte teeckenen eñ Sacramentē des lichaems ende des bloets des Heerē. Wel verstaende/ niet om des willen dat de teeckenē souden in die beteeckende dingen verandert zijn/ eñ nv niet meer wesen dat sy te voren in haerder naturen waren (want anders en souden die Sacramenten geen Sacramentē zijn/ hebbende alleenlick die beteeckende saken sonder teeckenen daer by:) Maer de teeckenē voeren den naem van tghene dat sy bedieden/ ouermits sy also die heylige dingen beteeckenen/ dat sy een verborgen verstant mede bren-

De teeckenen voeren den naem van die beteeckende saken.

brenghen / ende die teeckenen met die be-
teeckende saken Sacramentisscher wijse
by malcanderen gheuoecht zijn: geuoecht/
segghe ick / ende vereenicht / door eenen
verbondighen sin / ende oock by den wille ofte
door den raet des ghenen die de Sacramen
ten ingheſtelt heeft. Want het water / het
broot / ende de wijn / en zijn geen gemeyne /
maer heylighe teeckenen. Ende dier water
inden Doop ingheſtelt heeft / en heuet niet
op sulcker meyninghe ghedaen / als dat de
gheloouighen alleenlicken met water be-
sprengt soudē woordē. Noch die in het Nacht
mael broot te eten / ende wijn te drincken
gheboden heeft / en heeft niet ghewilt dat
die gheloouighen het broot ende de wijn
alleen / ende sonder een heymelick verstant /
ontfaighen souden / ghelijck of sy thuys
broot aten: maer dat sy oock een gheestelic-
ke ghemeenschap aen die beteeckende sa-
ken souden hebben / ende waerachtelijck
van haer sonden door het gheloouе gherey-
nicht / eoztelick / in Jesu Chriſto haer deel
hebben souden. Die Sacra mentische vereeninge

Hierom en houden wy in geender manie- Secten.
ren voor goet noch oprecht / tgene dat som-
mige doen / die de heylichmakinge der Sa-
cramenten / ick en weet niet wat tharacte-
ren oft formen / ende der verhalinge oft der
trachte der woordē toeschrijuē / die vā eenen

ghe-

gewÿden persoon/ hebbende alle zÿn meyninghe om te consacreren/ ofte te wÿden/ wtgesprokē woordē: ofte ander vreemde dingē toeschickē/ die ons noch Jesus Christus/ noch zÿn Apostelē noyt/ noch met woordē/ noch by exempel achter ghelaten hebben. Euen luttel achten wy die leere der sommigher/ die van de Sacramenten als van gemeyne teeckenen spreken/ die niet ghelyckt en zÿn/ noch cracht/ noch macht en hebben. Desghelÿcx wy en comē niet ouereen met de ghene/ die ter oorsake van sulcx als in de Sacramenten onsienlick is/ het gene dat daer sienlick is/ verwerpen/ en̄ laten haer dunckē dat sy gheen teeckenen en behoeuen/ van weghen sy meynen sulckes nu alreede te ghenieten/ als hen die teeckenen souden connen bedieden: dwelck men die Messalianen na geeft. Noch wy en houden niet voor beter die leere der ghener die daer leeren/ de ghenade Godts ende die betreckende saken soo vast aen die teeckenen ghebonden/ ende daer in ghesloten te zÿn/ dat so wie der teeckenen wtwendichlickē deelachtich is/ met eenen oock inwendichlicken ghemeenschap/ soo wel aen de ghenade/ als aen de betreckende saken heeft/ hoedanich hy oock zÿn mach.

De betreckende saken zÿn noch al de Sacramenten gebonden/ noch daer in besloten.

Hier en tusschen/ gelÿck wy niet en oordeelen van die oprechticheyt ofte van die weer-

weerdicheyt der Sacramentē wt die weerdicheyt oft onweerdicheyt der Dienarē: also en weerderen wy die oock niet wt des ontfanghers staet ende qualiteyt. Want wy bekennen die oprechticheit der Sacramenten aen het ghelooue / ofte die waercheyt eñ enckele goetheyt Godts te hangen. Want ghelijck het Woort Godts dat waerachtich Woort Godts blijft / waer door men niet alleen die naeckte woorden en verhaelt wanneer men predickt / maer oock de dinghen die door die woorden betreckent ende vercondicht zijn / ons aengeboden worden / hoewel de Godtloose eñ ongheloouighe de woorden aenhooren eñ oock verstaen / sonder yet van de dingen / diemen daer door te kennen gheeft / te ghenieten: mits dien sy die niet van een waerachtich geloof en ontfanghen: op ghelijcker maniere de Sacramenten / die in het Woort / de teeckenen / eñ die betreckende saken bestaen / blijue waerachtighe ende volcomen Sacramenten / niet alleenlick om des willen dat sy heylighe dinghen betreckenen / maer by reden dat Godt die betreckende dinghen aenbiet ende voorwent / al en ontfanghense die ongheloouighe niet. Dwelck by ghebreken der menschen gheschiet / die de Sacramenten onwettelicken ende sonder gheloof ontfanghen / ende niet met Godts schult / diese te vo-

te vozen gheest ende aenbiet: welcker lie-
den ongheloof en can nochtans die ghe-
trouwicheyt ende waerachticheyt Godts
Rom. 3. 3. niet vernietighen.

Maer ghemerct dat wy inden begÿne/ doe wy verclaerden wat eē Sacrament is/ corteliche vot gheseyt hebben/waer toe sy ingestelt zÿn/ so ist nu onnoodich met moeyelicheyt ende verdriet wat eens gheseyt is te verhalen. Soo sullen wy nu dan bysonderlicken van de Sacramenten des nieuwen volcks handelen.

Het twintichste Capittel.

Van den heyligben Doop.

Instellinghe des Doops.

DEn Doop is van Godt ingheset/ ende gheheylicht ghewoest: ende S. Jan was die eerste die Doopte/ welcke ooc onsen Heere Jesum Christum inden Jordaen ghedoopt heeft/ Joan. 1. Van daer is hy tot den Apostelen voort gecomen/ die selfs oock met water ghedoopt hebben. De Heere heeft hen wtdruckelicken beuolen dat Euangelie te predicken/ ende inden name des Vaders/ des Soons/ ende des heyligben Gheests te dooper.

Matth.

Matth. 18. Ende S. Peter die gaf oock den Joden voor antwoort/wanneer sy hem vraechden wat sy doen souden / als in de handelinghe der Apostelen int tweede capittel verhaelt staet/Dat een yeghelick van u ghedoopt worde in den naeme Jesu Christi/tot vergheuinghe der sonden/ende ghy suit die gauen des heyligben Gheests ontfanghen. Alsoo dat daerom sommighe den Doop een teecken ghenaemt hebben / waer door dat het volck Godts / te weten / zijn wtuercoren in de Ghemeynte ghebracht / ende Gode ghheylicht worden.

Voorts en is daer in de Kercke Godts maer eenen Doop / ende het is ghenoech datmen maer eenmael gedoopt / ofte inder Kercken ghebracht / ende Gode ghheylicht sy. Want dat wy eens ghedoopt zijn/ duert al onse leuen lanck / ende is een eewighe verseghelinghe dat wy tot kinderen Godts aenghenomen zijn. Want in den name Christi ghedoopt te zijn / is in het verbont ende huysghesin / iae in het erfdeel der kinderen Godts ingheschreuen/ingebracht / ende ontfanghen te wesen: ende van nu aen de naeme Godts te draghen / dat is/een kint Godts genaemt te worden/ ghesuyuert zijnde van die vuylicheden der son-

Daer en is niet meer dan eenen Doop.

wat het is gedoopt te wesen.

sonden/ ende met die verscheyden ghenade Godts beghiftight/ om een nieu en onnoosel leuen te leyden. So ververschet ons dan altijts de doop dese ghedachtenisse/ namelyck/ wat grooter weldaet Godt den menschelyckē ghedlachte bewesen heeft. Want wij worden alle te samen in onreynicheyt ō sonden geboren/ en zijn kinderē des toorns: maer Godt die ryck is in barmhertigheyt/ suyuert en reynight ons deur onverdiende ghenade van onse sonden/ deur t bloet zijns Soons/ in welcken hy ons tot syne kinderē aenneemt/ ende met hem in een heylich verbont te samen uecht/ ons met verscheyden ghauē tsticmakende/ ten syne wij een nieu leuen leyden mogen. Alle dese dinghen zijn ons deur den Doop verseghelt. Want van binnen worden wij daer herboren/ ghereynicht/ en deur den heyligen Geest vernieut/ wanneer wij van buyten een seghel ende een ghetuyghenisse van grooter ghiften in het water des Doops ontfangē: deur welck water ons ock die groote weldaden onses Godts aengeboden/ ende ghelijck als voor oogben ghestelt worden. Darrom worden wij ock ghedoopt/ dat is/ met sienlyck water besprengt ende afgewasschen: want het water suyschet die vuylichedē af/ vermaert wat oueruits groote bitticheyt verssmacht is/ en ververscht het lichaem: maer de ghenade

Ephes. 2
Ephes. 1

Wy worden met water ghedoopt.

nade Godts gheest der sielen alle dese dinghen onsienlyck oft gheestelyck.

Voorts comt de Heere/eñ deur dē Doop so scheydt hy ons af vā alle andere religiōn ende volcken/ende heylicht ons veur hem selven/gelyck zyn eyghen oost schat. Wanneer wy dan ghedoopt worden/soo belyden wy ons ghelooff/mitsgaders ons selven veur Godt verbindende tot gehoorsaemheyt/eñ doodinge ons vleesch/eñ eē nieuwicheyt des leuens: ia wy worden onder die heylige erfchlieden Christi opgheteeckent/om onder zyn vendel allen die daghen ons leuens lanck teghen de werelt/den duyuel/eñ ons eyghen vleesch te strydē. Desghelyck wy zyn in een lichaem der Kercken ghedoopt/op dat wy met alle die lidmaten der Kercken in eene seluige religie eñ gedienstichevt ouer beyde syden vruntschelycken eñ lieflycken ouer een comen moghen. De verbintenisse des Doops.

Wy gelooven/dat de maniere van doopen die Christus met zyn Apostelen ghebruyct heeft/gheheel volmaect endē perfect is. Daerom en latē wy ons niet veurstaen/dat de dinghen die de menschen versiert/eñ tot ghebruyck der Kercken ghebracht hebben/van noode zyn om dyen te volmaken: ghelyck dese zyn/de wtswerminge des Duyuels/een brandende kersse/olyf/sout/speechsel/eñ wat dergelyck is/als den doop ouermaet de maniere vā doopen.

maeckt tsiaers met vele ceremonien consacreren oft wyden. Want wy gelooven, datter maer eenen doop der Kercken in deerste instellinghe Gods ghcheylicht en is, die deur het woort eñ de eerste seghenisse Gods zijn cracht noch hedensdaechs behoudt.

De dienaer des doops. 1. Cor. 14 2. Tim. 2

Wy leeren oock, dat in de Kercke des Heeren den Doop niet en behoort by Vroevrouwen, noch deur andere vrouwen, bedient te worden: aengesien S. Pauwels de vrouwen tot ghenr Kerckelycke bedieninghen (waer onder men het ampt van den Doop wt te rechten, reheuen moet) toe ghelaten en heeft. In ghelycker wijse wy verwerpē die Wederdoopers, die daer loochenen dat men de ionge kinderkens der gheloouighen behoort te doopen. Want volgende de Euangelische leeringe, het Coninckrijck der hemelen behoort hen toe, nadyen sy int verbont Gods begrepē staen, om wat oorsake soude men haer dan het teeckē des verbonts weygheren? Waer om en souden sy niet den Heere deur dē doop toegheheylicht worden, nademael sy des Heerē eygendom eñ in de kercke Gods zijn? Aldus verwerpen wy dan de Wederdoopers, soo wel in dit artyckel, als in alle ander puncten, die sy teghen het woort Gods opstellen. Wy en zijn oock gheen Wederdoopers, noch en hebben niet ghemeyn met hen.

Wederdoopers.

Het

Het eenentwintichste Capittel.

Van het heylich Nachtmael des Heeren.

HEt Nachtmael des Heeren/ welck ooch de tafel des Heerē/ eñ Eucharistia/ dat is te seggen/ Danckseggunghe/ ghenaemt is/ wort ghemeynlyckē het Nachtmael geheeten/ by oorsake dat het Jesus Christus in zyn laetste nachtmael ingeset heeft/ eñ noch hedendaeghs also veur ooghen ghestelt woet/ dat de gheloouige daer deur gespyst eñ ghelaeft zyn. Want gheen mensch noch Enghel en heuet opgebracht/ maer de Sone Gods selfs/ namelyck/ onse Heere Jesus Christus/ heuet self eerst synen kercken toegeheylicht. De selunge heylichmakinge oft segenisse duert als noch onder hun ghenen die dat selughe Nachtmael/ eñ gheen ander en houden: verhalende aldaer die woorden die de Heere gebruycte in zyn Nachtmael/ ende allesins haer ooghen alleenlyckē op Jesum Christum met een waerachtich gheloof slaende/ van wyens handen sy nemen woat sy deur de aenrechtinghe der Dienaers ontfanghen. Voorts wilt de Heere deur dese heylighe ceremonie in onse gedachtenisse behouden ende vervoersschen de grootste weldaet die Godt den menschelyckē ghedaen heeft:

Het Nachtmael des Heeren.

wie tnachtmael ingesteit ende geheylicht heeft.

Gedachtenisse v̄ weldadē gods.

name'lyck/ dat hy zijn lichaem ghegheuen/ eñ zijn bloet wtgheſtort hebbende/ onſer alder ſonden vergheuen heeft/ eñ ons vā den eewigen doot/ mitſgaders vā de cracht des Duyuels verloſt heeft/ ſo dat hi ons nu met zijn vleeſch ſpijſt/ eñ met zijn bloet laeft: de welcke gheeſtelycken van ons ontfanghen zijnde/ ons tot den eeuwigen leuen voeden. Eñ ſulcke groote eñ wtnemelycke weldaet wordt vernieut ſoo dick eñ menichmael als het Nachtmael des Heeren gehoudē wort: want de Heere heeft gheſproken/ Doet dit tot mijnder ghedachtenisse. Deur dit ſeluighe Nachtmael wort ons verſekert/ dat het lichaem des Heeren waerachtelyck veur ōs tot den doot geleuert/ eñ zijn dierbaer bloet tot de vergheuinghe der ſonden wtgheſtort is/ alles tot de beveſtinghe onſes gheloofs. Corrtelyck/ de Dienaer comt ende doet ons wtwendichlyckē als met onſen ooghen in dit Sacrament aenſchouwen/ wat ons de Heylighe Gheeſt onſienlyckē van binnen eñ in de ſiele doet ghenieten. Want wtwendichlyckē wort het brood vanden Dienaer aengeboden/ ende van gelijcken hoort men die woorden des Heeren/ te weten/ Neemt/ eet/ dit is mijn lichaem: Neemt/ ende deelt onder ulieden: item/ Drincket alle wt deſen drinckbeker/ deſe is mijn bloet. So ontfanghen dan de gheloouighe in het Nachtmael

het teeckē/ eñ die beteekende ſake.

ſulcx

ſulex als de Dienaer des Heerē hen ghee-
ſy eten het broot des Heeren/ende dzincken
den beker des Heeren: maer hier en tuſſchē
weert daer Chriſtus deur ſynen Heylighen
Geeſt/ſo dat ſy inwendichlychē het vleeſch
eñ het bloet des Heeren ontfangen/eñ woz-
den daer mede tot het eeuwighe leuen ghe-
voeydt. Wāt het vleeſch eñ het bloet Chri-
ſti is de warachtighe ſpyſe ende dzanck des
eeuwigen leuens: eñ want Jeſus Chriſtus
ons ghegheuen is tot onſen Salichmaker/
ſoo is hy ſelfs dat veurneneyeſte dinck/eñ
het principael weſen des Nachtmaels: ende
wy̆ en ghedoogen gheenſins/datter yet an-
ders in zyn plaetſe gheſtelt werde.

Nu om beter eñ claerder te verſtaen/ op
wat maniere het vleeſch ende tbloet Chriſti
de warachtige ſpyſe eñ dzanck der gheloo-
uighen zyn/ende van hen veur ſulex tot het
eewige leuen ontfangen worden/ſullen wy̆
diet weynichſken hier by voeghen.

Daer zyn verſcheyden manieren van etē.
Want men eet lichamelycken/ſoo dat een
menſch de ſpyſe in ſynen mont ontfangt/
kouwetſe met ſyne tanden/eñ ſendtſe alſoo
na den buyck. Van deſe maniere van eten
verſtonden eertyts die Capharnaiten/wat
de Heere ſprack van het eten zyns vleeſchs:
maer ſy werden van dē Heere ſelfs geſtraft
int. 6. cap. van S. Jan. Want gelyckerwys

Een lichamelyc eten.

het vleesch Christi niet en can lichamelycke sonder wtnemelycke vileynicheyt eñ wreet heyt ghegheten worden: also en is het ooch gheen spyse des buycs: dwelc een yegelyck gedwongen wort te belyden. Darom verwerpen wÿ den Canon die inde Decretalen der Pausen staet/ *Ego Berengarius. de Consecrat. Distinct. 2.* Want de Ouden en hebben eertÿts niet gelooft/noch wÿ en gelouen hedensdaechs ooch niet/ dat men het vleesch Jesu Christi met den mont des lichaems lichamelycken oft wesentlycken eet.

De heere gheestelycke eten.

Daer is ooch een gheestelycke maniere van het vleesch Christi te eten/ de welcke nochtans sodanighe niet en is/ als oft men soude meynen het vleesch daer deur in eenē gheest verandert te worden: maer is alsulcke/ waer deur wÿ op een gheestelycke wÿse gemeynschap aen het lichaem eñ bloet des Heeren verkrygē/ de welcke doo niet te min in haer eyghen wesen ende eygenschappen blyuen: dat is te segghen/ niet op een lichamelycke/ maer gheestelycke maniere/ deur den heyligen Gheest/ die ons wel can toevoeghen alles wat wÿ deur des Heeren lichaem eñ bloet/ die om onsent wille totter doot gheleuert zÿn/ verkreghen hebben/ te weten/ die vergheuinghe der sonden/ onse verlossinge/ ende het eewighe leuen: ia weetse ons alsoo aen te eyghenen/ dat Jesus Christus in ons

leeft/

leeft/ ende wij in hem: ende maect dat wij hem selfs deur een oprecht gheloof ontfanghen/ om ons soodanige gheestelycke spyse eñ dranck/ dat is te seggghen/ het ewighe leuen te weten. Want gelijckerwijs de lichamelycke spysen eñ dranckē niet alleenlych onse lichamen vermaken ende verstercken/ maer ooch int leuen onderhouden: also het vleesch Jesu Christi/ welck deur ons gheleuert is/ mitsgaders zijn bloet dat deur ons verghoten is/ die en vermaken noch en verstercken niet alleenlych onse sielen/ maer behoudense ooch int leuen: gheensins om des willen dat wyse lichamelicken eten eñ dranckē/ maer om datse ons deur den Gheest Gods gheestelycken wtgheleyt worden/ want de Heere spreeckt: Het broot dat ick gheuen sal/ is mijn vleesch/ dat ick deur des werelts leuen gheuē sal. Item: Het vleesch (te weten/ waermeert lichamelych gheghheten wort) en is niet nuttich/ maer de gheest ist die daer leuendich maect. Die woorden die ich u spreke/ zijn Gheest ende leuen. Ende gheluck wij de spyse/ die wij eten/ in ons ontfangen moetē/ op datse haer werck ende cracht in ons betoone/ want sy ons niet helpen en sonder/ soo sy buyten ons bleue: op gheluckcher manieren moeten wij Jesum Christum deur tgheloove ontfangen/ sal hy ons toe behooren/ eñ sal hy in ons/ eñ

Christus is de spyse die ons int leuē onbhoudt.

Joan. 6. 51. 63.

Wen eet eñ onfangt Jesum

Chriſtum door het ge loove.

wy ín hem leuen. Wāt hy ſeyt/ Ick ben het broot des leuens / die tot my comt/ dien en ſal niet hongherē: eñ ſo wie daer in my ghelooft/ die en ſal inder ewicheyt niet dorſten. Item / Die my eet/ die ſal ooch door my leuen: die blÿft in my/ eñ ick in hem. Wt alle deſe ſaken iſt openbaer/ dat wy by de gheeſtelicke ſpÿſe niet en verſtaen / ick en weet niet wat koſt in des menſchens verſtant afghebeelt: maer het eyghen lichaem des Heeren / welck voor ons totter doot ghegeuen is/ ende de geloouigen niet lichamelicken/ maer gheeſtelicken door het gheloouе ontfanghen. Eñ in dit ſtuck volghen wy ghehcelicken eñ alleſins die leere ons Heeren eñ ſalichmakers Jeſu Chriſti/ die int 6. cap. van S. Jan verhaelt ſtaet. Ooch is deſe maniere van het vleeſch Chriſti te eten / ende zÿn bloet te drincken / ſoo grotelicken totter ſalicheyt noodich/ dat ſonder haer nie mant ſalich worde eñ can. Niet te min men can ooch wel buyten Nachtmael des Heeren gheeſtelicken eten ende drincken / ende dat geſchiet ſo dick eñ menichmael/ als een menſche in Chriſtum gelooft/ tot wat plaet ſe dat hy ooch ſy. Eñ miſſchien mot men hier toe gebruycken dat S. Auguſtÿn ſeyt/ Waerom bereydt ghy de tanden ende den buych? Ghelooft/ ende ghy hebt ghegeten.

Om ſalich te worden moetmen nootſakelick eten.

Behalue dit gheeſtelick eten / daer wy van

van ghesproken hebben / is daer noch een sacramentelick eten des Heeren lichaems: waer door een gheloouich mensche niet alleenlick van binnen eñ gheestelick des Heerē lichaems derlachtich wort: maer comende wtwendichlicken aen die heylighe tafel / het sienlick Sacrament zijns lichaems eñ bloets ontfangt. Daerom ist ghewis ende seker dat een gheloouige / na dat hy begonnen heeft te gheloouen / die leuendichmakende spijse door zijn gheloof ontfangt / eñ genietse noch daer na: doch wanneer hy dit Sacrament ontfangt / en ist niet geseyt dat hy niets meer en verecrijcht. Want hy blijft duerende in die ghemeenschappe des lichaems eñ bloets des Heeren / eñ het gheloof wort in hem so langes so meer ontsteken / eñ vermeerdert / wāt hy een gheestelick voetstel heeft. Want al ons leuen lanck heeft het gheloof synen wasdom van trappe tot trappe. Daer en bouen de gheene die het wtwendich Sacrament ontfangt / en is niet alleenlick des teerhens / maer oock des dings selues deelachtich / soo wy gheseyt hebben. Dat noch meer is / dese is de instellinge eñ dat ghebodt des Heeren onderdanich / hy danct hem voor syne / mitsgaders des gantschelicken menschen gheslachtes verlossinghe / hy ghedenct ghetrouwelicken aen den doot des Heeren / dwelc hy openbaerlicken

Den Heere Sacramentelick eten.

voor de Ghemeente / welcker hy een lidmaet is/betuycht. Noch hier benuës/wort in dontfanghen des Sacraments dit stuck verseghelt/dat niet alleenlicken int gemeyn voor allen menschen het lichaem des Heeren ghegheuen / ende zijn bloet wtghestort en is: maer voor een yder ghelooueh menschе in sonderheyt / die zijn deel daer van neemt: den welcken hy spijse ende dranck des eewighen leuens wort.

Het ongheloouighe menschen ontfangen dat Sacrament tot haer oordel

Aengaende nu sulcke menschе / die tot de heylige tafel des Heeren sonder gheloouе coët / die wort wel deelachtich des teeckens / maer gheensins der beteeckende saken des Sacraments / waer in onse salicheyt en leuen gheleghen is. En sodanighe lieden eten onweerdichlicken aen die tafel des Heeren. Nu soo veel alsser onweerdichlicken van het brood des Heeren eten / en onweerdichlicken wt synen beker drincken / die worden des Heeren lichaems en bloets schuldich / ende en drinckende tot haer eyghen verdoemenisse. Want sonder gheloouе comende / doen sy den doot Christi spijt ende smadelickheyt aen / daerom eten ende drincken sy hen seluen dat oordeel.

Hoe Christus in het Auōtmael teghēwoordich is.

Aldus en stellen wy het lichaem des Heeren ende zijn bloet / met het brood ende wijn niet so vaste te samen / of wy seggen wilden dat het brood soude het lichaem Christi / anders

ders dan by een Sacramentelicke maniere/wesen: ofte dat het lichaem Christi lichaemelijcken onder het broot soude schuylen/ende onder die ghedaente des broots aenghebeden moeten wesen: ofte soo wie het teecken aengrijpt/dat hy de betreckende saecke mede ontfangt/Want het lichaem Christi is in de hemelen aen de rechterhant des Vaders. Wy behoozen dan onse oogen ten Hemelwaert op te slaen/ende niet op het broot stijf ende vast te houden/noch den Heere in het broot aen te bidden. Nochtans wanneer de Kercke het Auontmael wtreecht/is de Heere by haer. Want ist saecke dat de Son in den Hemel weere van ons wesende/door zijn cracht by ons is: hoe veel te meer is ons Jesus Christus die Sonne der gherechticheyt tegenwoordich/hoe wel hy na den lichaem by ons niet en is: teghenwoordich/seggh ick/niet lichaemelick/maer geestelick/door zijn leuendichmackende werckinghe/ende op sulcker wijse als hy ons int laetste Auontmael verclaert heeft/Joan. 14. 15. 16. Daer wt volcht/dat wy het Auontmael niet en hebben sonder Christo/ende nochtans een Auontmael hebben/welck niet bloedich en is/maer een verborghen verstant begrijpt/ghelijck het alle die Ouders eertijts ghenaemt hebben.

Voorts

Noch ander saké waer toe dat het Auōtmael des Heeren strect.

Voorts wanneer wy het Auontmael des Heeren houden worden wy daermede oock vermaent/ van welcke lichaem wy lidtmaten ghemaeckt zijn: ende daerom ons selven in eendrachticheit met alle onsen broederen behoorn te voeghen/ leuende heylichlicke/ sonder ons selven met die ghebreken ende vuylnichedē des vleesch/ eñ vreemde religien te besmetten: maer veel lieuer volherdende in eē waerachtich gelooue tot het eynde onses leuens toe/ in die heylicheyt des leuens grootelicken toenemen. Het betaemt dan/ als wy tot het Auontmael gaen sullen/ dat wy ons selven beproeuen na het gebodt des Apostels/ bysonderlicken wat wy voor een gheloof hebbē/ of wy ock gelouē dat Christus ghecomen is/ om de sondaers salich te makē eñ tot boetuerdicheyt te roepen/ eñ oft eenyegelick betrouwe dat hy int getal is der gener die door Christum verlost zijnde/ salich sullen worden/ item of wy een vast voornemen hebben om ons boose leuen te beteren/ heylichlijcken te leuen/ ende door de ghenade des Heeren tot den eynde toe in de waerachtighe religie eñ broederlicke eenicheyt te volherdē/ den Heere voor onse verlossinge weerdichlijken danckende.

Bereydinghe tot het nachtmael.

De maniere om het nachtmael wt te rech-

So veel als nu die Ceremonie/ maniere/ ofte forme des nachtmaels belangt/ wy houdē die voor deemoudichste eñ beste te zijn/

die

die des Heeren inſtellinghe / eñ dApoſtoliſſche leere naeſt by coemt: welcke gelegen is inde vercondinge des Woorts Godts / met hertlighe gebeden / eñ verhalinge wat de Heere daer ghedaen heeft / ende wilt wat wy oock int eten zijns lichaems / ende drinckẽ zijns bloets doen ſullen: item in die ſaligghe ghedachteniſſe des doots des Heeren / eñ ghetrouwe danckſeggĩnge / ende eyndelick / in een heylighe t ſamenvoeghinghe by die eenicheyt des lichaems der kercken. Alſo en connen wy niet gheuoelen met den ghenen die de eene van de twee ſpecien den ghelooũgen ontnomen hebben / te weten / den Beker des Heeren. Want ſulcke lieden ſondighen ſwaerlicken tegen die inſtellinge des Heeren / die daer ſeyt / Drinckt alle vt deſen Beker: dwelck hy vant broot ſoo vtdruckelicken niet gheſproken en heeft.

ten / eñ van de twee ſpecien.

Aengaende die Miſſe / het en is ons voornemẽ op dit pas niet te gaen diſputerẽ / hoedanige ſy bydẽ Guders gheweeſt is / te weten / lũdelicke ofte niet lũdelicke: maer dit ſegghen wy vrĳelicken / dat de Miſſe die de gheheele Roomſche kercke / als noch hedendaechs ghebruyckt / in alle onſe Ghemeenten afgeſchacht is / om vele ende rechtueerdighe redenen / die wy elck bysonder nu niet en verhalen om des cortichеyts wille. Wanneer altĳt / ſo veel is daer van / dat wy

niet

niet en hebben connen goet vinden datmen van een heylighe ende Godtsalighe manere van doen / een ydel gaepspel ghemaeckt heeft: item datmen om winste en̄ om ghelt voortgheselt heeft / seggende dat de Priester het selfde lichaē des Heere daer maert / ende tot vergheuinghe der sonden voorleuenden ende dooden wesentlicken ende inder daet opoffert / ia dat meer is / tot de eere / lof / ende ghedachtenisse der Heylighen / die in de hemelen zÿn.

Het tweeent'wintichste Capittel.

Van de heylighe ende Kerckelicke vergaderinghen.

wat mē in die heylige vergaderingen der geloouighen doen moet.

Alst eenē yegelickē wel ghevoorloft de heylighe Schrifturen op zÿn selues in zÿn huys te lesen / ende malcanderen inder religien onderwÿsen ende opbouwē: des niet teghenstaende / ist van noode datter heylighe tsamencominghen der gheloouighen ende Kerckelicke vergaderinghen gheschieden / soo om den volcke het Woort Godts wettelicken te vercondighen ende die ghemeyne bedinghen te houden / als op dat de Sacramenten na behoorlicheyt wtgherecht worden: ende noch om wt de Ghemeente yet tot den behoef der aermen te ver-

vergaderen / mitsgaders der Ghemeenten oncosten te moghen doen ende onderhouden. Want het is gheheel seker / dat alsulcke by eencoemsten ende vergaderinghen der gheloouigen altijts in die Apostolische ende eerste kercke onderhouden werden.

Ende daerom alle de ghene dieſe verſmaden / eñ hen ſelven daer af trecken / die verſmaden de waerachtighe religie / ende het ſy de Heerders / het ſy die gheloouige Ouerheyt / behooren de deſe voort te drijuen / ia te dringhen om niet in hare hartneckicheyt voort te gaen / noch de Heylighe vergaderinghen te verachten. Voorts ſoo moeten die vergaderingen int openbaer ende dickmaels gheſchieden / ten ſy dat ſulcks door de veruolghers Ieſu Chriſti ende ſynder Ghemeente belet werde: want wy weten hoe eertijts de vergaderinghen der eerſter kercken / menichmael in verborghen plaetſen / ouermits die tyrannie der Roomſcher Keyſeren / gheſchieden. Item de plaetſen waer de gheloouige vergaderen ſullen / moeten eerbaerlic zijn / eñ die de kercke Godts wel betamen ende bequaem zijn. So moet men dā daer toe wyde eñ bereede huyſen oft tempelē verkieſen / die ooc gheſuyuert moetē zijn vā alles wat de kercke Godts miſtact / ende aen dander ſyde beſorcht ende toeghemaeckt van als watter dienſtich is tot de weer-

Wen moet die heylige vergaderingen niet verſmaden.

Die vergaderinghen moeten int openbaer gheſchiedē.

Het moetē eerbaerlicke plaetſen zijn daer de Ghemeente vergaderen ſal.

weerdicheyt/noot/eñ Godsalighe eerbaerheyt/sonder yet aen den dienst ende nootsakelycken gebruycke der Kercken te ghebruiken. Middelertijt/ghelijck wij ghelooven dat Godt niet en woont in tempelē die met menschen handen ghemaect zÿn/ so weten wij ooch dat de plaetsen die Gode eñ synen dienste toe gheeychent zÿn/ niet onheylige/ maer heylighe zÿn/ deur het woort Gods/ ende die heylighe dienstē/ waer toe sy ghebruyct worden/ soo dat de ghene diese hanteren/ met alle heuscheyt ende met de vreese Gods daer in verkeeren moeten/ ghedenckende sy zÿn in een heylige plaetse/ eñ staen veur de tegenwoordicheyt Gods ende zÿn heylige Engelen. Daerom moetmen verre van de Tempelen eñ Godthuysen der Christenen verwerpen alle pompery en/ mutsgaders allen ouerdaet der cleederen ende vercierselen/ alle hooueerdicheyt/ item alles wat der Christelycker ootmoedicheyt/ geregeldе matigheyt eñ heuscheyt niet en betaemt.

Men moet in de tempelen ende die heylige vergaderingen met heuscheyt eñ ootmoedicheyt verkeeren.

Het warachtich vercierſel en is ooch niet in elpen been/ noch costelick gesteente gelegē: maer in de ghematigheyt/ godtsalicheyt/ eñ alle deuchdē der ghener die den tempel hanteren. Alle dingen moeten ooch inde kercke by goede ordeninghe/ betamelycken/ eñ tot stichtinge geschieden. Dit ghemeret/ so behoorden alle vreemde talen wt de kercke ghe-

het warachtich vercierſel der tempelen.

Vreemde talen moeten ſimpelē in de vergaderinghen.

weert

woert te zijn/ op dat alle dinck vernegheſtelt
werde in ghemeyne ſpraeke/ die van den in-
woonders d' plaetſen verſtaen mach wesen.

Het drijent vintichſte Capittel.

Van de Kerckelycke ghebeden/ ghe-
ſanghen/ ende gheryden.

Die ghemeyne tale.

HEt is wel ghenoeghſaem dat een yeghelijck op zijn ſelven bidde in ſulcke tale als hem goet dunct oft believt/ ſoo verre hy die verſtaen can: maer de ghemeyne ghebeden behoozen in de Gemeynten in ſulcke ſpraeke te gheſchieden die ghemeyn is/ en van een yeghelijc verſtaen wort.

Ghebet.

Alle ghebet der ghelooviger moet geſchieden tot eenen God alleen/ met gelooue en liefde/ en dat deur die verdiendinge oft den naem Jeſu Chriſti alleen. Want het Prieſterſchap onſes Heeren Jeſu Chriſti/ mitsgaders die waerachtighe Heylige/ verbieden ons de Heyligen/ die in den hemel zijn/ aen te roepen/ oft tot voorſpraken te nemen. Voorts moeten wij deur de Ouecheyt bidden/ deur de Coninghen/ item deur alle die in hoocheyt ende macht gheſtelt zijn/ deur de Dienaers der kercken/ en allen behoefte der kercken. Maer in tijden/ namelycke/ wanneer de ghemeynte beſwaert is/ behoozen wij ſonder ophoudē int openbaer

cÿ int heymelyc te bidde. Item wÿ moetē ghewillichlyckē niet wt bedwanck/ noch om ghelts wille bidden. Noch wÿ en moeten ōs gebet niet aen de plactse superstitieuscheyden verbinden/ als oftmen niet elders dan inden tempel zÿn gebet stortē en mosie. Het en is ooc̄ ghecn noot dat de gemeyne gebeden in alle Ghemeynten gheliÿck zÿn/ ynnners soo vele de maniere eñ den tÿt belangt. Laet yeghelycke Kercke in dit stuck haer vryheyt ghebruycken/ gelÿck Socrates in zÿn historie seyt/ dat men in een landtschap oft gheele contreye gheen twee kercken en vint/ die volcomelyckē inde maniere van bidden ouer een comen. Ick late my dunckē/ dat sulcke oneenicheyt op ghecomen is deur de ghene die op verscheyden tyden de kercken gheregeert hebben. Indyen sy nochtans hier in eendrachtich zÿn/ het schÿnt dat sulcx seer te prysen staet/ ende yā dandere naghevolcht behoort te wesen.

Een vry ghebet.

Mate der gemeyner ghebeden.

Maer men behoort/ ghelÿck in alle dinghen/ ooc̄ inde ghemeyne ghebeden mate te houdē/ op datse niet al te lange eñ moeyelyck en vallen. So moetmē dan het merste deel des tÿts met de vercondinge der Euāgelischer leeringhe ouerbrengen/ van vreese dat het volck deur al te langhe ghebeden in de vergaderingen niet onlustich en worde/ ende also vermoeyt zÿnde/ als het tÿt ware

die

die vercondinge des Euangeliums te hoo-
ren/ter kercken wt ſtrijcke/oft wilde dat de
vergaderinge alreede gedaen ware. Want
wat anders wort ghenoech is/ dunct den ſo-
danigen al te langhe te zijn. Ooch iſt inder
waerheyt alſo/dat de Predicanten maete be-
hoozen te houden. Van ghelücken moet den
ſanck in de Ghemeynte ghematicht wozde Sanck.
ter plaetſen daer het ghebruyck alſoo is.
Maer inden ſanck diemen den Gregoriaen
noemt/daer zijn veel ſotte ende ongeſchicte
dinghen in/waerom hy ooch wt onſe ende
meer andere Gemeynten wel met recht wt
geweeren is. Nu/iſt by alſo datter ſommige
Ghemeynten zijn/die daer wettelychen de
ghebeden ō gheloouigen ſonder ſanck ghe-
bruycken/die en machmen ter oorſaken vā
dyen niet verwoipen. Want alle kerckē en
hebben gheen ghelegentheyt om te ſingen.
Het is ooc een ghewiſſelichte ſake/dewijle
als ōde Antiquiteyt betuycht/gelijckerwijs
het gebruyck des ſancs ſeer out in de Ooſter
ſche kercken ghewoeſt is/dat het ooch ſect
laet van de Weſtſche aenghenomen is.

De ghetyden/dat is te ſeggben/ de ghe- Getyden.
beden/die veur ſelicr uren des daechs ghe-
maect zijn/ende woorden in de Roomſche
Kercke gheſongen oft ghelesen/ en heeft de
Outheyt veur ons niet gelaet/ dwelc men
wt de ſchue leſſen ende met vele redenen wel

lichtelychen bewijsen can. Daer is oock te veel ongheschicktheyts in/ op dat ick nu niet swaerders en segghe. Daerom hebbense onse Ghemeenten met groot recht afghebracht/ en in haer plaetse wat anders ghestelt/ waer by de alghemeyne kercke profijt en stichtinghe halen can.

Het vierent wintichste Capittel.

Van de feestdaghen/ vastendaghen/ en het onderscheyt der spysen.

Wen heeft tijt vã doen om de kercke te oefenen.

HOe wel de kercke aen ghenen tijt verbonden en is/ soo ist nochtans datse noch geplant noch ghevoestent en can worden/ sonder goet onderscheyt oft bequame ordeninge des tijts. Daerõ comt een yeghelycke kercke/ en vermach haer eenen seker tijt/ om te ghemeyne gebeden/ ende de vercondinge des Euangeliums te doen/ uytsgaders de Sacramenten tot te rechten. Nu so en ist eenen yeghelycken niet ghevoeghlost alsulcke ordeninghe inde kercke eens broeder/ na sijn eygen goetdunckẽ te breken: en aen dander syde/ soomẽ ghenen bequame ende redelycke ledicheyt en stelt tot die wtwendige oeffeninge der religien/ weerwaer de lieden worden dacr af ghetrocken deur tgene dat sy te doen hebben. Niet om sien wijs/ dat in de oude Gemeentẽ niet

alle en

alleen seker uren/ om in de weke by een te comen/ gheset waren/ maer den Sondach oock/ ia van den tijt der Apostelen af/ tot alsulcken heyligen ruste eygentlyck gheheylicht was: dwelc noch ter tijt van onse Gemeenten tot de eere Godts ende lief de des naesten wel onderhoudē wort. Niet te min/ wij en volghen hier in gheensins dat de Ioden onderhouden/ noch eenige valsche godsdienſten. Want wij en gheloouen niet/ dat den eenen dach heyligher dan den anderen sy: noch wij en dencken niet/ dat Godt ghemoechte heeft in de ledicheyt/ sonder yet anders daer by te vereyschen. Den Sondach is oock onsen feestdach/ by een vrye eñ onbedwongen onderhoudinghe/ niet by maniere van eenen Sabbath.

Den Sondach.

Valsche godsdienſten.

Daer en bouen/ wij en mispryſent niet/ ist sake dat sommige Gemeenten na de Christelycke vryheyt godsalichlycken ende in de vreese Gods een gedachtenisse houden van de geboorte des Heerē/ vande besnydenisse/ van zijnder doot eñ verryseniſſe/ item van zijn Hemelvaert/ ende van de sendinge des heyligen Gheests op den Apostelen. Maer wij en pryſen in gheender manierē alsulcke feestdagen/ die ter eeren der menschen ende heyligen ingheset zijn. Het is seker/ dat de Feesten tot de eerste Tafel behoorē/ ende Gode alleen toecomē. Eyndelyck/ de vier-

Feestdagē Christi eñ der Heylighen.

dagen die ter eeren der Heyligher ingheset wesende/van onse ghemeynten af gebracht zÿn/ die hebben veel welck ongeschict / onnut/eñ niet duldelyck en is. Hier en tusschē bekennen wÿ wel/ datmen wel can de ghedachtenisse der Heyligher te synder tÿt ende plaetse in de ghemeyne ende heylighe predicatien met vrucht den volcke aenwysen/ ende de heylighe exempelen der Heyligher eenen yeghelyckē om na te volghen voorhouden.

Hoe de Christelycke kercke ons aen deen syde brasseryen / dronckenschap / ende alle wellust eñ dmatigheyt swaerlycker beschuldicht ; hoe sy ons aen dander syde voorschouldelycker een Christelyck vasten aenprÿst.

Vasten. Wāt het vasten is anders niet dan een onthoudinge eñ matigheyt der godsalige menschen/ item een gheregeltheyt/ bewaringe/ eñ castydinghe onses vleeschs/ wesende om den tegenwoordigen noot aenghenomen/ waer deur wÿ veur het aensÿn Godts vernedert worden/ eñ den vleesche zÿn verwerckende voetsel ontrecken/ om des te beter ende ghevilligher den Gheest onderdanich te wesen. Daerom/ die hier op niet en letten/ die en vasten niet : maer sy laten hen duncken te vasten/ soo sy maer eens daechs haren buyck opvullen / eñ haer eenen schoenen oft veurgheskelden tÿt lanck van schoene

spy-

spyse onthouden/ hen selven wijsmakende/ dat Godt suicr veur aenghenaem houde deur een ghewrocht woerck/ soo sijt noemē/ ende dat sy een goet eñ heylich woerc doen. Het vasten dan is een goede hulpe tot de ghebeden der heylighen/ eñ tot alle deuchden. Maer het vasten/ waer deur de Joden haer van spysen eñ niet van sonden ont hielden/ en behaechde den Heere niet/ het welck men in de boecken der Propheten wel sien mach.

Ghemeyn eñ bysonder vasten.

Oock is daer een ghemeyn vasten/ ende daer is een bysonder heymelyck vasten. Het ghemeyn vasten hieldemen eertijts op benaude tyden/ als de Ghemeente beancxt was. Eñ als doen en aten sy noch en dronken sy niet veur dat den auont quam. Sy brachten oock alle dyen tijt ouer met heylighe gebeden/ met den Godsdienst te doen/ eñ met boetwoerdicheyt. Ende dit en was bycans niet dan schreyen ende weenen: eñ die Propheten vermanē daer veel van/ voornemelycken Joel int. 2. cap. Dit schuighe vasten moet men noch heden onderhoudē/ wanneer de Ghemeente in swarichеyt ende noot gestelt is. Maer het bysonder vasten mach een yeghelyck van ons doen/ na dat sich ghevoelt synen Gheest ouerweldicht te worden/ want hier deur wort dē vleesche zijn wellustich voetsel ontnomen.

Hoedanich het vasten sÿ.

Alle vasten moet comen wt eenen vryen ende goetwilligher Gheest/ die oock onder waerheyt vernedert is/ niet om van dē mēschen eere te begaen/ eñ noch veel mīn om daer by rechtueerdicheyt voor Godt te verdienen. Maer laet een yegelyckē vasten tot desen eynde/ namelick om het vleesch sÿn wellustich voetsel toutrecken/ ende also den Heere vlÿtelÿcker te dienen.

Van de Vasten.

De vasten heeft wel ghetuygenisse van de outheyt/ maer niet wt die schrÿften der Apostelē: daerom en behoorense noch en connen de gheloouige daer mede niet beswaert werdē. Want het is geheel seker datter eertÿts vele verscheyden manieren eñ costumen van vasten warē. Waer door Ireneus een seer out schrÿuer gheoorsaeckt was om aldus te spreken: Daer sÿn sommighe/ seyt hy/ die meynen dat men maer eenen dach en behoort te vasten/ de ander twee/ de ander vele/ eñ sommige veertich dagē. Welcke verscheydenheyt der onderhoudinge en heeft niet nu eerst op onse tÿden/ maer al ouer lancks begonst/ door den ghenen/ als my dunct/ die niet eenuoudichlicken en behielden sulcx als hen vanden beginne ouerghegheuen was/ ende sÿn also naderhant door onachtsaemheyt ofte onwetenschap in een ander ghewoonte gheuallen. Het selue heeft oock Socrates willen te kennen gheuen/

uen/ segghende/ Ghemerckt men hier dan ghecn out gheschrift en vindt/ so dunct my/ dat sulcx van den Apostelen in eenpegelycx vrije macht ghelaten is/ om sonder vreese ende bedwanck/ wat goet is/ te wercken.

Nu soo veel het onderscheyt der spijsen aengaet/ wy geuoelē/ men moet in tijt van vasten ons vleesch ontnemen alle dinck waer doort verwildert wort/ ende waer na het bouen maten zijn luste heeft/ uuits dien dat het daer mede zijn wellustich voetsel stoffende is/ het sy wat het sy/ visch/ vleesch/ specerijen/ ander soorten vā leckerheyt/ ofte edele ende goede wijnen. Anders weten wy wel/ dat alle de creaturen Godts geschapen zijn den menschc tot ghebruych eñ dienste. Ondscheyt der spysen.

a Want wat de Heere geschapen heeft/ dat is goet: ende de mensch mach het al/ sonder yet wt te nemen/ in de vreese Godts eñ met matichcyt ghenieten. Want d'Apostel seyt/ b Alle dinghen zijn reyn den reynen. Item/ c Al wat int vleeschuys vercocht wort/ eet dat/ sonder yet tonderzoeghen om der conscientien wille. Ooch noemt de selue Apostel/ d de leere der ghener die leerden dat men hem moeste vā sekere spijsen onthoudē/ een duyuelsche leere: want Godt de spijsen ghcschapen heeft om van de ghelouighe eñ die den Heere bekennen/ met danckseggbinghe ghebruyct te worden; nadien al

a Genes. 2.

b Tit. 1. 15
c 1. Cor. 10 25.

d 1. Tim. 4. 1. 3.

wat hy gheschapen heeft/ goet is/ en dattet niet verwerpelick en is/ soo verre het met danckseggunghe ghenomen wort. Desghelijcx tot den Colossensen verwerpt hy den ghenen die door al te groote abstinentie arbeyden om een fame der heylicheyt te vercrijghen. So verwerpen wy dan ghelijcken die Tatianen en Eucratiten/ met alle de discipulen van Eustachius/ tegen den welcken de Synod van Gangreen vergadert gheweest is.

Colo. 2. 16

Secten.

Het vijfent vintichste Capittel.

Vanden Catechismo/ ende die besoecktinghe ofte vertroostinghe der sieckten.

Wien behoort de iónge kinders in de Christelijcke religie tó derwijsen.

DEt Heere beual het oude volck/ sy soudē met alle neerstichcyt de ionckheyt onderwijsen/ dat meer is/ hy ghebiedt tot duyckelichen/ sy soudense in zijn Wet leeren/ en haer de verborgentheyt der Sacramenten wt legghen. Nu ghemercken wy wt die Euangelische ende Apostolische Schriften verstaen comen/ dat Godt die kinderen des nieuwen volcks niet min gade en slaet/ want hy claerlichen ghesproken heeft/ Laet de cleyne kinderkens tot my comen/ want den sulcken coemt het Comenrijcke Gods toe. So ist dat de Heeders der Ghemeente en seer wel doen/ die daer goets

mar. 10. 14

tijts

tijts eñ oyrtelijcken de ionchheyt catechizeren / haer leggende die eerste fondamenten des geloofs/eñ die beginselē onser Religien haer ghetrouwelijcken teerrende/die haer de tien geboden Godts/dē Symbol der Apostelen/ het ghebet des Heerē/oft den Vader onse/die nature ō Sacramentē/mitsgaders diergelijckē anderē begintselē eñ hooftstucken onser Religien wtleggē eñ bedichē. Aen dander syde behoort ooc de Gemeente ghetrou eñ neerstich te wesen om haer kinderē tot de leere vandē Catechismo te brengē/als daer door begeerende eñ haer verblijdende/ dat haer kinderē wel onderrecht worden.

Nademael die menschen nemmermeer grooter noot oft periculen vā aenuechtingē te verwachtē en hebbē/dā als sy met cranchedē verseght worde /of sieck zijn/ wesende als gebrokē door de cranchedē des gheests eñ lichaems: geē tijt en vreysschet so seer dat de Herders der Kerckē wahē eñ hen benerstigē/ om sorge voor haer luidde te dragen/ als inder sterē ofte cranchedē. Laetse dan goets tijts de sieckē gaen besoechē/ eñ dat ooch die sieck zijn/ hen vroech ghenoech by haer roepē/int noodich is: dat sy die vertroosten/ eñ in het waerachtich gelooue beuestigen: item tegens het periculoos ingeuē des duyuels wapenē: ten luyste des sieckē s haer gebedē doende/eñ noch daer en bouē Godt voor

De besoecknghe der sieckē.

voor haer salicheyt in de gemeyne vergaderinge biddende/alleens arbeydende/op dat sy Godtsalichlicke wt deser werelt vscheyden moghen. De Papistische besoeckinghe met haer laetste olysel verwoepe wy gantschelick/ als wy oock te voren gheseyt hebben/want sy veel beuselingen heeft/ en dinghen die met de Canonische schriftueren niet ouer een en comen.

Het sesentwintichste Capittel.

Van de begrauinghe der gheloouighen/ en wat sorghe men voor de dooden draghen moet: Item vant Vaghenier/ ende van die verschijninghe der Gheesten.

De doode lichaemen begrauen.

DE heylighe Schriftuere gebiet ons/ dat wy de lichamen der geloouigen eerbaerlicken en sonder superstitien begrauen sullen/als die tempelen des heyligē Gheests zijn/en die wy seckerlicken gelooben/ sy sullen ten ioncksten dage weder opstaē: en dat wy der gener die heylichlicke in dē Heere ontslapē zijn/met alle eerbaerheyt ghedencken en haerder vermanen sullen: ende voor den ghenen die sy achterghelaten hebben/ gelijck als voor haer wreduwen en weesen/ sorge draghen/ oeffenende ouer haer alle manieren van Godtsalicheyt en goetdadicheyt. Dit is alle de sorge die wy leeren voor den verstoruen te draghen.

Soo

Soo verwerpen wy dan gheheelicken alle de Cymitē/ die de lichamē der doodē gheen gade en slaen/ ofte dese al te seer versmadelicken ēn verachtelicken in deerde slooten/ nemmermeer van den overleden yet goets vermanende/ noch na dē genē die hy achter gelaten heeft/ enichsins omsiende. Item ander syde en prysen wy ooch niet de gene die al te seer ēn vkeerdelichē sorchsuldich voor den verstoruen zyn/ die haer dooden op de maniere der heydenē beschrydē/ daer voor offerē/ ēn seltere gebedenis om gelt inmanieren/ meynēde door sulcke dienstē haer Ouders oft vrienden wt de pyne te verlossen/ waer in sy haer laten duncken dat sy terstont na den doot ghevvorpen zyn/ ēn haer met sodanige leurmeerkten daer wt helpen connen. Hier en tusschen als wy alsulcken abuysen verworpen/ en misprysen wy niet een matighe vroedtsaemheyt die ons dApostel 1. Thess. 4. tot ghelaten heeft/ ia wy achtent ren onmenschelickheyt te wesen/ gantschelicken niet druckich te zyn. Wāt wy betrouwen dat de gelouuige van desen lichaemelicken doot straer tot Christum passeren/ ēn ter oorsake vō dien noch hulpe der leuenden/ noch ghebeden voor dooden/ noch yet sulcx van noode en hebben. Item/ wy ghelooven dat de onghelouuighe sielen straer inde helle ghestooten worden/ waer wt de

Dē staet v sielē die wt het lichaem verscheydē

Godtlooſen door ghenen dienſt der leuenden vtralen en moghen.

Het Wagenier. Voorts/wat dat ſommige vãt Wagenier leeren/ſtrijdt alles met het Chriſtelick gheloof: Ic gelooue die vergeuinge der ſondẽ/ eñ dat ewighe leuẽ: item met die vollnaecte ſuyueringe die door Chriſtum geſchiet is/ mitſgaders met deſe ſpreucks des Heeren/

Joã. 5. 24. Voorwaer voorwaer ic ſegge v/ſo wie dare mijn woort hoort/eñ gelooft dem die mi geſondẽ heeft/die heeft het ewige leuen/eñ en comt niet in de verdoemenisſe/ maer is van

Joã. 13. 10 den doot ouergegaen in het leuen. Die Wie gewaſſchẽ is/en behoeft niet dã de voetẽ te waſſchẽ/maer hy is geheel reyn: eñ ghy zijt reyn. Aengaen de datmẽ ſeyt/dat de gerſten

Verſchijninghe der gheeſten. oft ſielẽ der verſtorue menſchẽ ſomtijts dẽ leuenden dſchijnen/ begerende enige dienſt gedaen te hebbẽ/om vã hare pijnen verloſt te worde/wy ſtellen alſulche verſchijninghen onder die guychelerije/ practijkẽ/ eñ illuſien

2 Cor. 11. 14 des duyuels: de welcke gelijcheraons hy bẽ ſelue in eẽ Engel des lichts verandere can/ ſo arbeyt hy oock met gantſcher macht het waerachtich gelooue om te keerẽ/oft in een

Deut. 18. 10 ſelachticheit te ſtellẽ. In het oude Teſtamẽt heeft ooc de Heere verbodẽ den doodẽ om raet te vragẽ/eñ met dẽ gheeſten enige gemeenſchap te hebbẽ. Hier beneuen/gelijck ons die Euangeliſche waerheyt verhaelt/

wan-

waneer de rücke weck in de ewige pynen lach/ eñ begeerde dat yemant vanden doo-dē tot ſyne broeders gaē mochte/ ſo waſt hē geweygert/ eñ ghende voor antwoort/ Sy hebben Moſen/ eñ die Prophetē/ dat ſy die hoorē. Indiē ſy Moſen eñ de Prophetē niet en hoorē/ ſo en ſoudē ſy oock niet gelouē/ al waert datter yemāt vandē doodē opſtōde. Luc. 16.31

Het ſeuenentwintichſte Capittel.

Van de Ceremonien/ eñ manieren van doen/ ende van die middelmatighe ſaken.

DE Ceremonien hebben eertijts het onde volc gegeuen geweeſt/ als een ſchere leydinge oft regieringhe voor den genē die als doen noch onder de Wet ghe-ſtelt onder eenē Leytſmā eñ moimbaer bewaert werden: maer na dat Chriſtus onſe verloſſer gecomē is/ eñ de Wet afgebracht heeft/ wy die daer gelouen/ en zijn nu niet meer onder de Wet/ eñ met eenē hebbē die Ceremonien opgehouden: welcke/ ſo verre iſt van daer datſe d'Apoſtelen hebben inder Kercken willen behouden ofte vernieuwē/ dat ſy ter contrarien hebben openlick ghe-tuycht/ ſy en wilden de Kercke geenſins be-laſten. Daerom ſoudē wy ſchūnen een Io-dendō wille weder voort te halē/ indiē wy begonſtē na de coſtume vā doude Kercke/ Ceremoniē eñ andermanierē vā doē ooc in de ceremonien ende ander manieren van doen. Gal. 3. eñ 4. Rom. 6. Act. 15. 28.

de Christelycke Kercke oure hoop te bren-
ghen. Alsus en ghevoelen wij ghensins
met den ghenen dient goet ghedocht heest/
de Christelycke Ghemeynte met vele ende
verscheyden ceremonien/ghelijck met een
regetinghe/ by een te houdrn. Want ist sa-
ke dat d'Apostelen niet en hebbē ghewilt de
Christenē met een ioch der ceremonien/ost
manieren van doen/die Godt selfs ernst in-
ghestelt hadde/beswaren: wat mensch van
verstande sal daer comen/ende teggen hare
ghedichtselen der menschen op den hals?
Wij sien oock ons oogen/hoenē den hoop
der ceremonien vermeerdert in de Kercke/
hoe men gestadelycker van de Christelycke
vryheyt/ia van Christo selfs en het ghelooue afsteert. Want het ghemeyn volck ghaet
in de ceremonien soecken/tgene dat het an-
ders alleendelijcken in de Sone Gods soecke
soude. Daeromme ist den godsalighen genoech
dat sy weynige ceremonien hebben/by ma-
te/die daer slecht ende eenvoudich zijn/ende
oock niet vreemt van het woort Gods.

Ongelijcke ceremoniē.

In ghevalle dattet nu in de Ghemeynte
ceremonien ghevonden worden die malcan-
deren niet ghelijck en zijn/niemant en den-
ke dat om des willen onenicheyt ond haet
sy. Want het is onnoodelijck seyt Socra-
tes in zijn kerckelicke historie/datmē soude
connen beschryuen alle die ceremonien der

Socrates.

kerc-

kercken die ouer alle steden ende lantschappen verstroyt zijn. Daer en is gheen religie die de selue ceremonie onderhoudt/hoewel sy een selue leere der ceremonien volcht. Want die van eenen ghelooue zijn/verschillen nochtans in de ceremonien. dit seyt hy. Ende wij selfs/hoewel wij int wtrechten des nachtmals des Heeren/en in sommighe andere dingen niet gheheelycken in alle onse Gemeenten ouer een en comen: so en is daer nochtans gheen oneenicheyt onder ons/noch in de leere/noch int gheloouc/noch daer en zijn om deswillen gheen scheuringen in onse Kercken. Want altijts hebbe de Ghemeenten in sulcke saken/als in middelmatighe dingen/haer vryheyt gebruyct: dwelck wij ooch hedendaeghs na doen.

Middelmatige dingen.

Maer hier en tusschen waerschouwe wij eenen yegelycken/dat hy onder de middelmatige saken noch de Misse/noch het ghebruych der beelden inden tempel/welcke in der waerheyt gheen middelmatige dingen en zijn/gheensins en stelle. Want een middelmatich dinck is sulcx (als S. Hieronymus tot S. Augustijn gesproken heeft) dat het noch goet noch quaet en is: also dat in dyen ghy het doet/noch rechtverdich/noch onrechtverdich daer deur en sijt. Daerom wanneer de middelmatige saken ghetrocken worden tot de beleydenisse des gheloofs/so verliesen

1. Cor. 8. ẽn. 10

sy haer vryheyt: ghelijck S. Paulus verclaert/ seggende/ dat het ons gheoorloft is vleesch te eten/ soo verre ons niemant en vermaent dat het den Afgoden opgheoffert ghewees is: want in sulcken ghevalle en ist ons niet gheoorloft daer vã te eten: om des willen dat de ghene die daer van eet/ schijnt met zijn etẽ dafgoderie veur goet te houdẽ.

Het achtenvintichste Capittel.

Van de kerckelycke goeden.

de kerckelycke goeden/ ende haer oprecht ghebruyck.

DE Christelycke Kercke heeft haer goeden deur de mildheyt der Princen/ende liberaelheyt der ghelouighen/ die haer goet der Ghemeynten ghe-schoncken hebben. Want sy heeft goet van doen/ende heuet van outs altijt gehadt/ om de oncosten der Ghemeenten te vervallen. Nu het warachtich ghebruyck der kerckelycke goeden heeft eertijts ghewees/ ghelijck het oock noch is/ de suyuere leere daer mede in de Scholen tonderhouden/ mitsgaders den dienst/ de ceremonien/ eñ den tempel: desgelyck oock de Leeraers/ de Discipulen/ eñ de Dienaers/ eñ voorts andere noodsakelycke dinghen tonderhouden/ eñ veurnemelyck den armen te besorgen ende te spysen. Daerom behoortmen oock Godtvresende personen te verkiesen/ die verstant

stant hebben/eñ in de huysregeringhe herwaren zijn/ op dat deur den sulcken die kerckelycke goeden bequamelyckē wtghedeelt moghen worden. Huysregeringhe.

Maer ist by alsoo/dat de kerckelycke goeden deur de boosheyt des tijts/ ende slouticheyt/sotheyt/ ost ghierichheyt der sommighen/tot misbruyckē verkeert zijn/so moetense van godtsalige eñ veursichtighe mannen tot eē heylich gebruyck wedergebracht worden. Want men en moet niet deur de vingher sien tot een abuys welck kerckroouinghe mede brengt. Hierom leeren wij/ men sal de Scholen eñ alle bedoruen Collegien in de leere/den Godsdienst/eñ in goede manieren reformeren: item godsalichlicken eñ in goeder constientien een ordeninge tot behulp der armen stellen. Misbruyck der rijckdommen.

Het negenent vintichste Capittel.

Van den onhouwelycken eñ houwelycken state: itē van de huysregeringe.

Die ghene die wt den heuel der ghaue des onhouwelycken staets ontfanghen hebben/connende haer selven van heeren eñ gedachten suyuer behouden/ sonder swaricheyt met dē braut ghequelt te worde: laet die den Heere in dese berocpinghe dienen/soo langhe als sy die hemelsche Van de onghehoude persoonen. 1. Cor. 7.

ghaue ghevoelen. Doch dat sy hen niet en verheffen bouen dandere/ maer den Heere ghestadichlycken in eenvoudicheyt en̄ ootmoedicheyt dienē. Het is wel waer/ dat de sulcke bequamer zijn om godlycke saken te bedienen/dan die met haer huysgesin becōmert zijn: maer wanneer hen die ghaue na der hant beghheest/en̄ sy eenen ghedueligen brant beghinnen te gevoelen/als dā moetē sy ooc de woorden des Apostels gedencken/ dat het beter is te trouwē/dan te branden.

Dē houwelyckē staet.

Want den houwelyckē staet (die een medeeyne der ōmatichcyt/is de matichcyt selue is) is van den Heere God selfs ingestelt geweest/ die den seluigen ooch grootelyckē ghesegent heeft/en̄ ghebodē/ man en̄ wijf onverschcydelycken by malcanderē te blyuen/om te samen in grooter lieffden en̄ eendrachtichcyt te leuen. Om welcker oorsakē wille weten wij dat ooch dApostel ghesproken heeft: Het houwelyt/en̄ het onbevlecte bedde/is onder allen eerbaerlych. Ende wederom: Ist dat een maghet trouwet/ sy en sondicht niet. Wij verwerpen dan soo wel de ghene die wel hare vrouwen te samē houden/als die verbieden een tweede huysvrouwe te nemen. En̄ leeren/men sal wettelych en̄ in de vreese des Heeren houwen/ en̄ niet tegen de wetten/ waer deur sommige graden verbodē zijn/om niet in onbehoorlycke

Matth.13

Heb.13.4

1.cor.7.28

Secten.

Hoe men houwen moet.

huyloften met de bloetvrienden te vallen. Men moet ooc houwen met bewillinge vã vader eñ moeder/ oft der gener die int stede van onse ouders zijn/ eñ namelyck/ tot dien eynde/ waer toe de Heere den houwelicken staet ingestelt heeft. Daer beneuen moetmẽ openbaerlicken in den tempel met bedinge ende segenisse in den selven staet bevesticht worden. Men moet daer oock heylichlickẽ in verheerẽ/ met een groote getrouwicheit/ godsalicheit/ liefde/ eñ reynicheyt ouer beyde syden/ schouwende alle huyngẽ/ twistẽ/ hoererye/ eñ ouerspel. Daer behooren ooc wettelycke rechten/ eñ heylige oordeelders inde kercke te zijn/ om de houwelycke veur te staen/ item alle oncuyscheyt eñ oneerbaerheyt te straffen/ eñ veur welcken de houwelycsche geschillen gelicht mogen worden. Houwelicksche rechtẽ.

Aengaende de kinderen/ die behoorẽ in de vreese des Heeren van haer ouders opghebracht te worden. De selue ouders moeten ooc sorge dragen veur de kinderen/ gedenkende aen de spreucke des Apostels: Ist dat yemant den synen/ eñ veurnemelyck synen huysgenooten niet en veursiet/ die heeft het gheloove verloochent/ eñ is erger dan een ongeloouige. Veur als/ moeten sy haer eerbare middelẽ leerẽ om daer by te leuẽ: item van de ledicheyt afstreckẽ/ eñ voorts haer in alle dese dingen vermanen/ om alle hope op Hoemen de kinderẽ opbrenghen moet. 1. Tim. 5. 8

God allecn te settē/op datse noch deur mis-
troostichcyt/ noch deur te groot betrouwē
op haer selues oft eygen vernuft/noch deur
stinckende gierichcyt haer scluē niet en ont-
gaen/sonder tot rype vruchtē te gheraken.

Ja het is een ghewisselycke sake/ dat de
wercken die wt een oprecht gelooue van de
Suders gedaen worden/gelijck dē houwe-
lycken staet eñ den last des huysgesins ver-
eyschet/onder waerheyt goede ende heylige
wercken veur Godt zijn/wesende hem niet
min aengenaem dan gebedē/vasten/eñ ael-
moesen. Want sulcx heeft ooc d'Apostel ons
geleert in zijn epistelen/veurnemelychē tot
Timoth. eñ Titum. Aldus stellen wij oock
Secten. onder de Duytsche articulen de leere der
ghener die den houwelychē staet verbiedē/
oft openbaerlyc schelden/oft al ouerdwaers
lasteren/als oft hy niet suyuer noch heylich
en ware. Wij vervloechen ooc aen dander
syde den oneynē onhouwelicken staet met
alle hoererye/so wel die bedectelyc als open
baerlyc bedreuen worden vande geveynsde
menschē/die hen veur suyuer maechdē wt-
geuen/ eñ nochtans doncerlicste zijn die mē
vinden mach. Want de Heere sal sodanige
Heb. 13. 4 hypocrytē oordeelen. Den rijcdom/noch de
Van den rijckdom. rijcke lieden/die godsalich zijn/eñ harē rijc-
dom wel gebruychē/ en verworpē wij niet.
Maer wij dwerpē de secte d'Apostolikē. ꝛc.

Het

Het dertichſte Capitel.

Van de Ouerheyt.

Alle Ouerheyt is van Godt ſelfs ingeſtelt geweeſt/tot vrede eñ gerustheyt des menſchelycke geſlachts/ſo dat sy den eerſtē graet/oft deerſte plaetſe heeft onder alle manierē vā eere die inde wereldt zijn. Hier om can sy veel beletten eñ in beroerte ſtellen/als sy der Kercken Godts vyant is: anders/ſoo sy niet alleen vriendelyck/maer ooch een lidtmaet van haer is/dan is sy een ſeer profytich eñ wtnemende lidt/welc haer veel baten eñ groote lyck helpen mach. De Ouerheyt is van Godt ingheſtelt.

Het veurnemelyckſte ampt der Ouerheyt is/den ghemeynen vrede eñ gherustheyt te beſorghen eñ beſchermen. Dwelc sy nyinmermeer met grooter veurſpoet wtrechten en sal/dan als sy God inder waerheyt vreesen/eñ de religie lief hebben ſal: item/wanneer sy na het exempel der heyliger Coninghen eñ Vrineen des volcx des Heeren/de verconduige der waerheyt/mitsgaders het suyuer ghelooue/veurstaen eñ verbreyden ſal/wtroeyende alle logenen/valſche Godsdienſten/godlooſicheyt/eñ afgoderie/eñ de Kercke Godts beſchermende. Wāt wij leeren/dat het ō heyliger ouercheit byſonderlic toecomt/ſorghe veur de religie te dragen. Het ampt ō Ouerheyt.

Laet sy dan het Woort Godts inde hant
nemē eñ lesen/cloeckelicken voorsiende dat-
ter niet den woorden Godts contrarie ghe-
predict en werde: item dat sy het volck van
God haer bevolē wesende/met goede wet-
tē/die het woort Gods gelijckformich zÿn/
regere/eñ in goet bedwang/ stāt/eñ gehoor
saemheyt onderhoude. Dat sy rechtveerdi-
ghe vonnissen gebruycke: de persoonē noch
ghiften niet aen en sie noch neme: de wedu-
wē/weesen/eñ verdruchte menschen voor-
stae: die onrechtveerdighe/die bedriegers/
eñ die gewelt doenders straffe/ia dat meer
is/wtroeye. Want sy en heeft het sweert te
Rom. 13. 4 vergeefs niet van Godt ontfangen. Dat sy
dan het sweert Godts wtreckte tegens alle
quaetdoenders/oproerige menschē/moor-
ders eñ doodtslaghers/verdruckers/lastē-
raers/meyneedighe: corrēlick/teghens alle
den ghenen die Godt gebodē heeft te straf-
fen eñ ter doot te brenghen: Dat sy oock pu-
nicie doe ouer de waerachtighe Ketters/te
weten/die onverbeterlick zÿn/eñ niet op en
houden van de Maiesteyt Godts te lastē-
ren/ende van de Kercke Godts in verroer-
te te stellen/eñ verderven. In gheualle haer
den noot dwingt om door krÿch eñ voorloch
de salicheyt des volcx te beschermen/dat sy
Oorloghe. inden naeme des Heerē den krÿch aengrÿ-
pe/so verre sy eerst by alle middelen dē vre-

de

de ghesocht heeft/eñ haer onderſatē anders niet dan wyden kryghshandel beſchutten en ran. Eñ wanneer d'Ouerheyt ſulcx van een opzecht geloouе doet/ ſo dient ſy Godt met ſulche wercken/ als die warachtelick goede wercken zyn/ eñ verecht ſeghenisſe van den Heere. So verwoppen wy dan de Wederdoopers/ die daer loochenē dat een Chriſten menſch het ampt der Ouerheyt bedienen can/ eñ als Ouerheyt yemant ter doot brengen/ofte oorloch voeren mach: eñ ſeghen/ men behoort haer ock ghenen eedt te doen.

Want ghelyck het Godt belieft/ de welvaert zyns volcx door middel der Ouerheit te wercken/ die hy der werelt als tot eenen Vader ghegheuen heeft: desgelyck iſt allen onderſaten geboden/ een ſodanich weldaet Godts in der Ouerheyt te bekennen. Laet ſy dā haer Ouerheyt als eē dienerſſe Gods eeren eñ vreſen/ liefde toe dragen/ gunſtich zyn/ voor haer als voor haren Vader biddē: item alle haer goede eñ billicke geboden onderdanich zyn: eyndelic/ dat ſy haer getrouwelicken eñ goetwillichlicken tol/ ſchattinghe/ eñ wat ſy haer meer van wegen gelyeker ſaken ſchuldich zyn/ betalen. Eñ wanneer het ghemeen weluarē des Vaderlants eñ die ghecrechticheyt alſo vereyſſchen ſal/ dat de Ouerheyt van noots weghen eenen

Het officie der Onderſaten.

krijch voeren moet/ laet sy ghewillich ende bereyt zijn haer eyghen leuen ende bloet te pande te stellen/ voor die beschermínge der ghemeyne weluaert ende der Ouerheyt/ eñ laet sy dat in den name des Heeren doen/ ghewillichlicken/ vromelicken/ eñ vlijtelicken. Want soo wie hem teghen d'Ouerheyt opstelt/ die haelt eenen grouwelickē toorne Godts op synen hals.

Secten eñ oprocr. Aldus verwoppen wy alle verachters der Ouerheyt/ wederspannighe/ vyanden der ghemeene weluaert/ oproerige ende boose menschen: ende eyndelick/ alle de ghene die daer/ het sy int heymelick/ het sy int openbaer/ der Ouerheyt suiten weygheren/ waer toe sy van Godts weghen verbonden zijn.

Wij bidden onsen goedertieren Hemelschen Vader/ dat hy de Prince des volcx/ ons/ ende synen gantschen volcke wil seghenen/ door Jesum Christum onsen eenighen Heere ende verlosser: den welcken sy lof/ glorie/ ende danckseggínghe van eewicheyt tot eewicheyt/ Amen.

Belijdenisse des gheloofs/ ghemaeckt met gheneyner eendrachticheyt van de Fransoysen/ die na de suyuerheyt des Euangeliums ons Heeren Jesu Christi begheren te leuen.

De Fransoysen die daer begheren te leuen na de suyuerheyt des Euangeliums onses Heeren Jesu Christi

Tot den Coninck.

HEere/ wy danckē Godt om dat hy ons/ die tot noch toe gheenen toegancke tot uwer M. ghehadt en hebben/ om haer te vertoonen wat strengher vervolginghen wy dus langhe gheleden hebben/ eñ noch daghelicx lijden/ ouermits wy de suyuerheyt des Euangeliums/ ende de ghesuftheyt onser conscientie begheren te volghen: nu dit groot gheluck gheeft/ namelick/ te moghen sien dat ghy kennisse van onse saecke begheert te nemē/ achtervolgende het mandaet ghegeuen tot Amboysen/ in de maent van Meerte op dit teghenwoordighe iaer 1559/ welck uwer M. belieft heeft wt te laten gaen.

Dwelck

Dwelck ooc de oorsake is / waerom wy nu den mont doruen open doen / die ons te voren door die onbillickheyt ende het ghewelt van sommigen uwen officieren gesloten is ghewerst / die daer toe verweckt zijn / meer om des willen dat sy ons benijden / dan een goet hert tot uwen dienste draghen. Eñ op dat wy Heere / V. M. volcomelick vā als wat onse sake belangt / onderrechten moghen / wy bidden v ootmoedichlicken / het believe v onse Belijdenisse des geloofs / die wy vertoonen / in te sien eñ te verstaen: verhopende dat sy ons een ghenoechsaeme beschermínghe wesen sal / tegens alle lasteringhen eñ versinadelickheyt / waer mede wy tot noch toe met groot onrecht beswaert ghewerst zijn / door den genen die voor een maniere hebben ons eer te verdoemē / dan sy kennisse van onse sake ghenomen hebbē. In de welcke / Heere / wy Godt wel voor ghetuyghe nemen mogen / dat niet in en is welck teghens het Woort Godts / ende die eere die wy V. M. schuldich zijn / strijdende is. Want alle de articulē onses geloofs / die wijt eñ breet ghenoech in onse Belijdenisse beschreuen staen / machmen tot dit hooftstuck brengē / Dat wy / gemeret ons Godt synē wil genoech door syn Propherē / Apostelen / eñ namelicken ooch door den mont zijns Soons onses Heerē Jesu Christi verclaert

claert heeft/ dese eere het Woort Gods toe
schrijuen moetē/ dat wy vanden onsen daer
niet by en doē: maer ons selue na den regel/
die ons daer voor gheſtelt wert/ gheheelijcken veughen ende schicken. Ende nademael de Roomsche Kercke het ghebruyck ende die gewoonte van der eerſter Kercke achter ghelaten hebbende/ nieuwe ghebooden uitsgaders een nieuwe maniere van Godt te dienen inghebracht heeft: so is ons gheuoelen in alle manieren billick eñ recht te weſen/ dat men de ghebooden Godts/ die de waerheyt selue is/ voor die ghebooden der menschen stelt/ als die wt der natueren tot loghen ende ydelheyt gheneyght zijn. Ende niet teghenstaende wat ons onse vyanden souden connen teghen worpen/ soo moghen wy nochtans voor Godt eñ voor de menschen wel segghen/ namelicken dat wy om gheen ander oorsacke en lijden/ dan door dien wy voor vast houden ende ghelooven dat onse Heere Jesus Christus die eenighe Salichmaker ende verlosser des werelts is/ ende daerom allen tijt zijn leeringe de leeringe des leuens eñ der salicheit is. Dit is oock/ Heere/ de saecke waerom de beulen so menichmael haer handen met het bloet uwer armer onderſaten besmetten: welcke mits dien sy haer leuē niet en sparen om dese Belijdenisse des ghelooſs voor te

staen/

staen / hebben wel moghen eenen yegelicken te kennen gheuen / dat sy niet gedreuen en waren met den gheest der menschen / die natuerlick meer op haer eyghen rust ende profijt / dan op die eere eñ glorie Gods passen. Eñ hierom / Heere / volghende die goedertierenheyt die ghy beloost aen uwe arme onderseten te bewysen / bidde wy uwer M. seer ootmoedichlicken om dese barmhertigheyt te vercrijghen / namelick / dat ghi onse saken aenneerden wilt: om doer welcke wy / die tot alle uren / ofte totter doot / ofte met ballingschap vervolcht worden / niet en vermoghen U. M. den ootmoedighen dienst / die wy haer schuldich zijn / te bewysen. So laet het dan U. M. believen in de plaetse van die vieren eñ sweerde die men te vozen ghebruyct heeft / nu van onse Beydenisse des gheloofs door het Woort Gods te statueren / eñ een eynde te make / daer toe bewilligende ende vryheyt / om te moghen doen / verlenende. Wy verhopen U. M. selfs sal eñ rechter onser ootmoedicheyt wesen / verstaende dat wy noch vechters / noch rebellige onderseten en zijn: maer allenlicken hier op toeleggen / dat wy in goeder consciencien leuen moghen / Godt na zijn heylighe gheboden dienende / ende oock uwer M. in alle ghehoorsaemheyt ende dienstbaerheyt eerende.

Nu

Nu aengheſien wy nootſakelick die verſondinghe des Woorts Godts behoeuen/ waer door wy wel gheregeert ende onderhouden moghen worden/ om ſulcx als wy Godt ende V. M. ſchuldich zijn/ te doen: ſo bidden wy ootmoedichlicken/ Heere/ het worde ons ghegunt ſomtijts by een te comẽ/ om tot de vreese Gods door zijn woort vermaent te worden/ item door de wtreyckinge der Sacramenten/ die onſe Heere Ieſus Chriſtus in zijn Kercke ingheſet heeft/ verſtercket ende beueſtight te worden. Ende ſoo het uwer M. belieft ons een plaetſe te verleenen/ daert eenẽ yegelijckẽ ghedoorloft ſy/ wat in onſe Vergaderinghen gheſchiet/ te aenſchouwen: Het ghelichte alleen ſal ons wel ontlaſten/ van de groote miſdaden ende feyten/ waer mede onſe Vergaderinghen hier voormaels beſchuldicht eñ befaemt gheweeſt zijn. Want men ſal daer niet dan alle heuſcheyt ende reynicheyt connen ſpeuren/ noch yet hooren/ dan onſen Heere Godt te louen ende te dancken/ vermaninghen tot ſynen dienſt/ ende ghebeden voor die beſcherminghe van V. M. ende van 't Coninckrijck. Maer indien het V. niet en belieft ons ſoo veel gracie te doen/ ten minſten dat het ons dan ghedoorloft ſy onder ons met ruſt eñ vrede de ordeninghe die daer geſtelt is/ te mogen onderhouden:

mits-

mitsgaders ootmoedichlyckẽ biddende/ Heere/ te gheloouen/ wanneer ghy dit oodmoedich versoeck/ welc v nu gepresenteert woort/ hoort lesen/ dat ghy het crysschen ende het suchten van een ontallycke menichte uwer armer ondersaten hoort/ die na uwe barmhertichcyt roepen/ op dat sy eens die vieren verblusschc/ die de wreetheyt vã uwe Rechters in v Coninckrijck ontsteken heeft: eñ ons toe gelaten worde/ U. M. dienende/ te mogen oock den ghenẽ die v in uwe eere eñ hoocheyt verheuen heeft/ dienen. Maer in ghenadle het v niet en believt/ Heere/ onse stemme te verhooren/ laet het v dan believẽ der stemmen des Soons Godts gehoor te gheuen: welcke/ al heeft hy v macht ouer ons goet/ ouer onse lichamẽ/ ende ouer ons eyghen leuen ghegheuen/ verreyschet nochtans vã v/ dat de macht ende de heerschappye ouer de sielen ende consciẽtien (die hy deur zijn eygen bloet verkregen heeft) veruhem alleen bewaert worde. Heere/ wij bidden hem dat hy v altijts met synen Ghest gheleyde/ vermeerderende soo wel uwe iaren als uwe hoocheyt ende macht/ dat hy v ouerwinninge ouer alle uwe vyanden gheue/ ende den throon uwer M. met billickheyt eñ ghereechtichcyt altijts beuestighe: veur den welcken hem oock believẽ sal ons ghenade doen te vinden/ om alsoo eenighe

vucht

vrucht vã ons ootmoedich versoeck te verstrygen / op dat wij als onse smerten eñ verdruckingen in rust ende vryheyt veranderd sullen zijn / moghen comen ende keeren ons schreyen eñ onse tranen in een eewige danc-seggh̃inghe Gods: bedanckende oock op ghelijcker maniere V. M. ouermits dat sy een soodanighe sake volbracht sal hebben / die Gode seer aengenaem / ende uwer goedertierenheyt eñ ghierechtigheyt wel weerdich / eñ daer beneuen tot die beschermingē van uwe ootmoedichste eñ gehoorsaemste onderseten eñ dienaren geheel noodich is.

a Deut. 4. 35. eñ. 39
1. Cor. 8. 4 eñ. 6
b Gen. 1. 3 Joã. 4. 24
2. Cor. 3. 17
c Exo. 3. 15 16. 18
d Ro. 1. 20 1. Ti. 1. 16
e Mal. 3. 6
f Ro. 11. 33 Act. 17. 24 eñ. 7. 48
g Jer. 10. 7 eñ. 10
Luc. 1. 37
h ro. 16. 27
i mat. 19. 17
k Jer. 12. 1
l Exod. 34. 6. eñ. 7

Beliydenisse des ghelooffs ghemaect met ghemeynder eendrachticheyt van de Fransoysen / die na de suyverheyt des Euangeliums onses Heeren Jesu Christi begheren te leuen.

Het eerste Artyckel.

Wy [a] ghelooven ende beliyden dat daer maer een God en is / die een eenich eñ eenwoudich [b] gheestelyck wesen is / dwelck [c] eewich / [d] onsienlyck / [e] onveranderlyck / [f] oneyndelyck / onbegrypelyck / onuytspreckelyck / [g] almachtich / [h] alwijs / [i] algoet / [k] alrechtweerdich / eñ [l] albermhertich is.

II.

Dese Godt verclaert hem den menschen soodanich te wesen/in den eersten deur syne
a Rō.1.19 a wercken/namelyck/so wel deur die schepp-inghe aller dinghen/ als deur haer onder-
b Heb.1.1 houdinghe eñ regeringhe. b Ten tweeden/ eñ noch claerder/ deur zyn Woort/ dat int
c Gen.15.1 beghinsel c deur den mont Gods gheopenbaert gheweest heeft/ maer na der hant by
d Exod.24 3.eñ.4 d gheschrift/ in de boecken die wy de c heylighe Schrifture noemen/ ghestelt is.

III.

Alle dese heylighe Schrifture staet in de Canonische boecken des ouden ende nieuwen Testaments begrepen/ welcker ghetal hier na volcht: De vyf boecken Mosis/ te weten/ Genesis/Exodus/Leuiticus/Numeri/Deuteronomium: item Iosue/tboeck der Rechteren/Ruth/het eerste ende tweede boeck Samuelis/het eerste eñ tweede boec der Coningen/ het eerste ende tweede boec der Chroniken/die anders Paralipomenō gheeten zyn: het eerste boeck Esdre: item Nehemias: het boeck van Hester/ Iob/ de Psalmen Dauids: de dry boeckē Salomonis/ namelyck/ het boeck der Spreuchen/ genaemt Prouerbia/het boec Ecclesiastes/ genaemt die Predikter/ het hooghe Liet/oft Canticum Salomonis: itē de boecken van Isaias/Ieremias/ de claechlicden van Ieremi-

remias/Ezechiel/Daniel/Hoseas/Joel/Amos/Abdias/Jonas/Micheas/Nahum/Habacuc/Sophonias/Haggeus/Zacharias/Malachias: item het heylich Euangelie na s. Mattheus/na s. Marcus/na s. Lucas/ende na s. Jan: itē het anderde boec van s. Lucas/ghenaemt de Acten der Apostelen: item/die epistelen van s. Pauwels/tot den Romeynē een/tot den Corinthen twee/tot den Galatē een/tot den Ephesien een/tot den Philippensen een/tot den Colossensen een/tot dē Thessalonicensen twee/tot Timotheum twee/tot Titum een/tot Philemon een: itē d'Epistel tot den Hebreen/d'Epistel van S. Jacob/den eersten ende tweeden brief van S. Peter: de eerste/tweede/ende derde Epistel van S. Jan/d'Epistel van S. Judas: item/die Apocalypsis/oft Openbaringe/van S. Jan. IIII.

Wij beliennen dese boecken voor Canonische/die a eenen sekeren reghel onses gheloofs begrypen/niet alleen by ghemeyner eendrachticheyt ende bewillinge der Kerckē/maer oock door het inwendich ghetuygen/ende die verseheringe des heyligen Gheests/diese ons doet vā de ander kerckelycke boecken onderscheyden: op welcken men/niet teghenstaende dat sy nuttich ende profytich zijn/gheen artyckel des gheloofs vestigen en can.

a Psal. 19 8. en. 9
Psal. 12. 7

V.

a 2. Tim. 3 15. eñ. 16 2. Pet. 1. 21 b Joã. 3. 31 34. eñ 5. 34 1. Ti. 1. 15 c Jã. 15. 11 Act. 20. 27 d Deut. 12 32. eñ. 4. 2 Gal. 1. 8 Apoc. 22. 18. 19 e mat. 15. 9 Act. 5. 28 eñ. 29

Wij gheloouen a het Woort dat in dese boecken vervatet is/ van Gode gheromen te zijn/ b van wyen alleen het zijn autoriteyt neemt/ ende niet van de menschen c. Ende want het eenē reghel aller waerheyt is/ die alles wat tot den dienst Godts/ eñ tot onse salicheit noodich is/ begrijpt/ so en ist d noch den menschen/ noch den Enghelen gheoorloft/ yet daer toe oft vā te doen/ oft oot daer in te veranderen. Daer wt volcht/ dat noch e antiquiteyt/ noch costumen/ noch de menichte ō menschen/ noch menschelicke wijsheyt/ noch vonnissen/ noch placaten/ noch geboden/ noch decreten/ noch cōcilien/ noch visioenen/ noch miraculen/ tegen de heylige Schrifture ghestelt behoozen te zijn: f maer ter contrarien/ alle dinck na haer wtwysen ondersocht/ gheregelt/ ende gherefozmeert moeten wozden. Eñ achtervolgende dyen/ latē wij de dry Symboln wel gheerne toe/ namelyck den Symbol der Apostelen/ den Symbol van Nicen/ ende den Symbol Athanasij/ want sy het woort Godts gheliefozmich zijn.

f 1. Coz. 11 1. 2. eñ. 13

VI.

g deu. 4. 12 mat. 28. 19 1. Joã. 5. 7

Dese heylighe Schrifture leert ons/ dat in het een eenich ende eenwoudich Wesen/ welc wij beledē hebben/ dry persoonen zijn/ de Vader/ de Sone/ eñ de heylige Gheest:

de

de Vader/ die de eerste sake/ het beghinsel/ eñ den oorspronck aller dingen is: [a] de Sone/ die zijn woort ende eewighe wijsheyt is: de Heylighe Gheest/ die zijn craeht/ macht/ eñ meugentheyt is: de Sone wesende veur alle eeuwicheyt van den Vader voortghebracht: de Heylighe Gheest veur alle eeuwicheyt wt alle beyde wtgaende: so dat die drij persoonen niet vermengt / maer verscheyden/ ende nochtans niet verscheydelicken ghedeelt/ maer van een selughe wesen/ ende van gelijcker eewicheyt eñ macht zijn. Eñ in dit stuck houden wij veur goet/ wat de oude Concilien beslotē hebben: verwoerpende alle secten ende heresyen/ die de Heylighe Leeraers/ als S. Hilarius/ S. Athanasius/ S. Ambrosius/ S. Cyrillus/ verworpen hebben.

[a] Joan. 1.1 eñ 17.5 Act. 17.25 Rom. 1.1

VII.

Wij gelooven dat [b] Godt in drij tsamenwerckende persoonen deur zijn onbegrepelycke macht/ wijsheyt/ eñ goetheyt/ alle dinck gheschapen heeft: niet alleenlyck den hemel/ het eertrijck/ mitsgaders wat daer in begrepen is/ maer oock die onsienlycke gheesten: [c] waer van het een deel in verderfenisse ghevallen ende nedergestort/ [d] maer het ander in de ghehoorsaemheyt volheerdich ghebleuen is. [e] Item/ dat die eerste/ want sy in alle boosheyt bedoruen zijn/ vy-

[b] Gen. 1.1 Joan. 1.3 Jud. 6 Colo. 1.16 Heb. 1.2 eñ. 14

[c] 2. Pe. 2.4 [d] Psal. 103 20.27

[e] Jo. 8.44

antschap teghens al wat goet is/ en̄ voorts
tegens de Heercke Gods draghen: maer de
tweede/ hebbende deur de ghenade Gods
a Hc.1.7.8 bewaert gheweest/ a dienaers zijn om den
naem Gods groot te maken/ ende haren
dienst totter salicheyt synen uytvercoren te
ghebruycken.

VIII.

b Psal.104 Wij ghelooven/ dat hy alle dingen b niet
alleenlyck gheschapen heeft/ maer oock re-
c Psa.16.4 geert ende stiert c/ beschickende al wat in de
mat.10.29 werelt gheschiet/ ende ordeninge daer in na
Rom.9.11 synen wil stellende. Niet oft hy een oorsa-
Act.17.24 ke oft schuldhebber des quaets ware/ c na-
en̄ 16.28 d 1 Jā.2.16 dyen den wille Gods den oppersten ende
Hos.13.9 1. Jan.3.8: selversten reghel aller gherechticheyt en̄ bil-
e Psal.5.5 lickheyt is: f maer hy heeft wonderlycke
ende.119 middelen/ om alsoo de Duyvelen/ uitsga-
Job.1.12. ders de boose menschen/ tot synen dienste
f Act.2.23 te ghebruycken/ dat hy het quaet/ welcke sy
24.29 doen/ ende waer van sy de schult draghen/
g Rō.9.19 wel weet tot goet te keerē. g Daerom wan-
20. en̄ 11.13 neer wij beydē/ datter niet sonder de veur-
sichticheyt Gods en ghescheit/ soo aenbid-
den wij met alle ootmoedicheyt de secreten
die ons verborghen zijn/ sonder ons verder
bouen onse mate tondersoragen. h Maer co-
men veel lieuer/ ende wat ons in de heylige
Schrifture bewesen wort/ dat brenghen wij
al tot onsen profyte veur onse seckere ruste

en̄

eñ vrede / [a] nadyen Godt / die hem alle dinghen onderworpen heeft / ende haer in zijnder macht behoudt / selfs veur ons met een vaderlycke sorchvuldicheyt waert: ia alsoo datter niet een hayr van ons hooft sonder synē wil vallen en sal. [b] Eñ hier en tusschen houdt hy de Duyvelen ende alle onse vyanden by dē toom / op dat sy ons / sonder eerst van hem oorlof te hebben / gheensins noch letten / noch hinderen en connen.

a Mat. 10 30 Luc. 21. 18.

b Job. 1. 1 Gen. 3. 15

IE.

Wij gelooven / [c] dat den mensch suyver ende volmaect geschapen / ende na het beelt Gods ghesormeert zijnde / deur zijn eygen schult wt de ghenade / die hy ontfanghen hadde / ghevallen is [d]. Ende daer deur hem selven van Godt / die een fonteyn der ghe rechtichevt / eñ van alle goet is / vervreemt heeft: ia alsoo seer / dat zijn nature ghanschelycken bedorvē is: ende in synen ghees verblint / ende in zijn hert verkeert zijnde / alle volmaectheyt verloren heeft / sonder yet daer van te behouden [e]. Ende al heeft hy noch eenighe discretie / oft onderscheyt / tusschen het goet ende quaet: [f] wij seggen / dat zijn licht / het welck hy heeft / hem in duysternisse verkeert / wanneer men spreken wil van Godt te soecken / ende daer comme deur zijn eyghen vernuft / cloeckheyt / ende redene / Gode niet ghenaken en

c Gen. 1. 26 Eccl. 7. 30

Rom. 5. 12 Eph. 2. 2. 3

d Gen. 6. 5 eñ. 8. 21

e Rom. 1. 21 eñ. 2. 18. 19. 20

f 1. Cor. 2. 14

a Joã. 1.4 5.eñ 8.36 rom.8. 6.7 een. a Ja hoe wel hy eenen wil heeft / waer door hi om dit oft dat te doē / verwect wort / niet te min die is een gheuangen slaue des sondts: waerom hy gheen vrye macht om wat goets te doen en heeft / ten sy dat Godt hem die gheue.

X.

b gen.8.21. Rom. 5. 12 Iob.14.4. Wij ghelooue / b het gheheele geslachte Adams met sodanighe onreyne bedoruenheyt besmet te zijn / die oock een erfsonde / ende een erffelick gebreck / eñ niet alleenlick een nadoen ofte nauolghinghe is / soo nochtans de Pelagianen eertijts wilden seggē; de welcke wy in hare dwalinghē veruloecken. Ons gheuoelen is oock / het en sy niet noodich veel tondersoecken / hoe eñ op wat manieren de sonde van den eenen mensche in den anderen voort comt / want het wel ghenoech is / dat sulcx als hem Godt gegeuen hadde / niet alleen voor hem / maer ooc voor alle syne nacomelinghen ghegheuen was: eñ wy alle te samen daer door in synē persoon van alle goet ghebloot ende naecht ghemaect / ende met eenen oock in alle armoede ende verdoecktinghe gevallen zijn.

XI.

Wij ghelooue ooc / dat dit ghebreck in

c Psa. 51. 7 Rom. 3. 9. 10. 11. 12. 13. eñ 5.12 der waerheit eē sonde sy / c die genoechsaem is om alle het menschelicke geslachte te verdoemen / ia oock de ionghe kinderkens van den

den buyck haers moeders af / eñ voor fulck by Godt gereeknt wort: item dat het oock [a] na den Doop altijts sonde blijft / soo veel de schult aengaet / al en wort het dē Kinderen Godts door zijn onverdiende ghenade tot verdoemenisse niet ghereeknt. [b] Daer en bouen / dat het een verkeerdelickheyt is / die altijts vruchten der boosheyt eñ weder-spannicheyt voortbrengt: [c] waerom ooc de heylichste menschen / hoe wel sy hen weren ende wederstant doen / altijts met cranckheden ende sonden / so langhe sy in dese werelt leuen / beuleert sijn.

a Rom. 7.
b Rom. 7.5
c Rom. 7. 18. 19. 2. cor. 12. 7.

XII.

Wij ghelooven dat Godt wt dese ghemeyne bedorventheyt ende verdoemenisse / waer in alle menschen versmoort ligghen / [d] wtneemt ende wtreckt alle de ghene die hy in synen eewighen eñ onveranderlicken raet / door zijn enckele goetheyt ende barmhertigheyt / in onsen Heere Jesu Christo wtverkoren heeft / sonder haer wercken aen te sien: [e] verlatende de ander in die seluighe bedorventheyt ende verdoemenisse / om in haer zijn strenghe rechtveerdicheyt te bewijsen / ghelijckerwijs hy in die eerste den rijckdom zijnder barmhertigheyt laet schijnē. Want de eene en zijn niet beter dā dander / tot dat Godt comt / ende onderscheyt-se na synen onveranderlijcken raet / die hy

d Ex. 9.16 Rom. 9.23
e Ro. 3.12. eñ 9.23. 2. tim. 2.20 Tit. 3.5.7. Eph. 1.4.5 2. Tim. 1.9

voor des werelts scheppinge in Jesu Christo beslotē heeft. Ende niemant en can hem selven door zÿn eyghen cracht tot deser salicheyt doen comen / [a] aengheßen wy van weghen onser naturen / noch goede bewegenisse / noch affectie / noch gedachten hebben: want God moet ons selfs voorcomē / ende daer toe bequaem maken.

a Je.10.23
Eph.1.4.5

XIII.

Wy gheloouen / dat ons in de selfde Jesu Christo alles wat tonser salicheyt noodich was / gheschoncken ende wtghedeelt is geweest: [b] de welcke ons om onser salicheyts willen ghegheuen wesende / ons met eenen wÿsheyt / rechtueerdicheyt / heylichmakinghe / ende verlossinghe ghewoorden is: soo datmen de barmhertigheyt des Vaders (waer toe wy nochtans onsen eenigen toevlucht hebben moeten) verwoopt / soo dick ende menichmael alsmen van Christo afwÿckt.

b 1.co.1.30
Eph.1.6.7
col.1.13.14
Tit.2.14

XIIII.

Wy gheloouen / dat Jesus Christus / die de wÿsheyt Godts / en̄ zÿn ewighen Soon is / [c] onsen vleesche aenghedaen ende aengenomen heeft / op dat hy beyde God ende mensche in eender persone ware: [d] ia menschе die ons ghelÿck was / die in lichaem en̄ siele lyden coste / alleenlick wtghenomen dat hy van alle besmettinghe vry was.

c Jo.1.14
Phil.2.6
d Heb.2.17
2 Cor.5.21

Ende

a Ende belanghende zijn menschelickheyt/ dat hy waerachtich zaet Abrahams eñ Dauids gheweest is/ b al heeft hy door de heymeliche cracht des heylighen Gheests ontfanghen gheweest. In welck punct wy alle Ketteryen verworpen/ die voormaels de Kercken in beroerte ghestelt hebben: ende merckelycken die Vuyuelsche ghedichtselē van Scruet/die dē Heere Jesu eē versierde Godheyt toeschrijft/mits dien hy staende houdt/dat hy een idea oft voorbeelt aller dinghen is: ende dat hy hem een personael oft eenen figuerschen Soon Godts noemt: eyndelick/hem een lichaem van drie onghe schapen elementen toedicht/by middel van dien de twee natueren vermenghende/ iae gantschelicken weeh nemende.

a Ac. 13.23 Ro.1.a eñ 8.3. eñ 9.5 2 Cor.5.21 Phil.2.7. Heb. 2.14. 15.eñ 5.a b mat. 1.18 Luc.1.§.5.

Cap. 19.

Wy ghelooven/dat in c een seluighe persone/te weten/in Jesu Christo/twee naturen waerachtelic eñ onuerscheydelic te samē gevoecht eñ vereenicht zijn: also nochtans dat eē yegeliche nature in zijn eygēschap blijft: namelick/ gelijck als in dese vereeninge de Godtheyt behoudende haer eyghenschap/ altijt ongeschapen/ oneyndelick/ eñ die alle dinck vervult/ghebleuen is: d so is ook de menschelickheyt/eyndelick/ hebbende haer ghestaltenisse/mate/ende eyghenschap/ gebleuen: eñ dat meer is/ al heeft Jesus Chri-

c Math.1 Luc.1 Joan.1.14. 1. Tim.2.5 eñ 3.16 Heb.5.8.

d Luc.24.38 Rom. 1.4 Phil.2.7

stus

stusvanden doodē opstaende / zijn lichaem een onsterffelicheyt ghegheuen/hy en heuet nochtās die waerheyt synder nature niet benomen. Hierom aenschouwen ēn aenmercken wy hem also na zijn Godtheyt/ dat wy hem middeler tijt van synder menschelicheyt niet en berooue.

XVI.

a Joā. 3.16 ēn 15.13. Wij gelooue/dat Godt a door het senden zijns Soons / ons heeft willen bewysen/wat grooter liefde/ ende hoochweerdigher goetheyt hy tot ons draecht/ want hy hem totter doot gheleuert/ ende weder opghewecht heeft / op dat hy alle gherechticheyt volbrachte/ ende ons het eewige leuen vercreghe.

XVII.

Wy gelooue/ dat wy met Godt door de eenighe offerhande / die de Heere Iesus b 1.co.5.19 Heb. 5.7.8 9.ēn 9. aent cruyce ghedaen heeft/ b also versoent zijn/ dat wy voor hem c rechtueerdich ghehouden ende gherekent worden: want wy c 1. Pet. 1. 24.25. noch hem aenghenaem wesen / noch in der kinderen aennemínghe deel hebben en comē / oft hy en moet ons onse sonden vergheuen/ende begrauē d. Aldus protesteren d heb. 9.14 Eph. 5.26. 1. Pet. 1.18 19. wy/ende nemen Godt ten ghetuyghe / dat Iesus Christus onse volmaechte afwasschinghe is / daer oock niet aen en feylt / hebbende in synen doot een volcomen vol-

doe-

doeninghe / om van onse misdaden ende ongherechticheden / der welcker wy voor Godt schuldich zijn / ontleghen te wesen / sonder te moghen door yemant anders hulpe verlost worden.

XVIII.

Wij ghelooven / dat [a] alle onse gherechticheyt op de vergheuinghe der sonden gegrondeert staet: ghelijck sy oock nae het ghetuyghen Dauids / onse eenighe ghelucksalicheyt is[b]. Daerom verwerpen wy alle ander middelen om hem selven voor Godt rechtueerdich te maken: ende sonder yet vermetelicken ons eyghen vermoghen oste onse verdiensten toe te schrijuen / houden wy ons eenvoudichlick aen die ghehoorsaemheyt Jesu Christi: welcke gehoorsaemheyt ons toegherekent wort / soo wel om onse sonden daer mede te bedecken / als om ghenade ende gonste voor Godt te vinden. Ende inder daet brengt ons ghelooue dit mede / namelick dat wy elders / indien wy van dit fondament soo weynich als het is / afwijchen wilden / gheenen rust vinden / maer altijts met onrust ghedreuen ende ghequelt zijn souden: by oorsaecke dat wy nemmermeer vrede met Godt en hebben / oft wy moeten wel verseckert zijn / dat wy van hem in Jesu Christo lief ghehadt worden / want wy in ons selven weerdich zijn / dat

a Psal. 32.1. 1. Joan. 1.7. Ro. 4.7.8. en 8. a. b. c. 2. Cor. 5.19.

b 1. tim. 2.5 1. Jo. 2.1.2 Rom. 5.19 Act. 4.12.

dat hy ons hate.

XIX.

Wy ghelooue/dat wy door [a] desen middel/vrijheyt ende priuilegie verkreghen hebben om Godt te moghen aenroepen: item een vast ende vol vertrouwen/dat hy hem seluen ons voor onsen Vader verclaren sal. Want wy en souden gheene toeghanck tot den Vader hebben/en werden wy tot hem door desen middelaer niet gheleyt ende ghestiert. Ende om in synen naem verhoort te worden/moeten wy ons leuen van hem/als van ons hooft/ontfanghen.

a Ro.5.a.b en 8.15. Gal.4.4.5 6.7 Ephe.2.13 14.15

XX.

Wy ghelooven/[b] deser rechtuerdicheit alleen door het gelooue verlachtich te worden: ghelijck daer-ghesproken is/hy heeft ghecleden om ons de salicheyt te verkrijgen/op dat soo wie in hem ghelooven sal/niet en vergae. [c] Item dat sulcx gheschiet/mits dien de beloften des leuens/die ons in hem ghedaen zijn/tot onsen profijte ende ghebruycke ghenoecht werden: ende wy de cracht ende werckinge daer van gheuoelen/namelick/wanneer wy die armenien/verseekerende ons seluen door de mont Gods/dat wy in gheender manieren verdoghen sullen worden. [d] Soo hangt dan de rechtueerdicheyt/die wy door het gheloove verkrijghen/aen de onuerdiende beloften Gods/

b Rom.1.d Gal.2.d. en 3.24 Joan.3.15

c Mat.17.20 Joã.3.15 en 17.10. 20.21

d rom.1.17 en 3.24.25 28.30 en 4 a.b.c Gal.2.d

des/ waer door hy verclaert ende betuycht/ dat hy ons lief heeft.

XXI.

Wy gheloouen / dat wy [a] door een verborghen genade des heyligē Geests in het geloouе verlicht wordē/waerom het een onuerdiende eñ byſondlicke gaue is/ die God den ghenen diet hem belieft/wtdeelt: eñ alſo en hebben de gheloouige gantſch niet waer in haer te beroemen / ia ſy zijn dobbelſoudt meer verbonden / aengeſien haer meer dan de ander toe ghegeuen wort. [b] Wy gelooуen oock wtdruckelicken/ dat het gheloouе niet alleen voor een reyſe dē wtuercozen gegheuen wort/om op den goeden wech ghebracht te worden: maer op dat ſy tot dē eynden toe daer in volherden moghen. [c] Wāt ghelijck het Godts werck is/ het beghinſel te gheuen/ſo ſtaet het hem ooc toe/ het eynde te verleenen.

a Eph. 2. 8. 1. Tim. 1. 9 1. Cor. 2. 12 2 Pe. 1. 3. 4 eñ 1. 6

b 1 Co. 1. 8. 9

c Phi. 2. 13 eñ. 1. 16.

XXII.

Wy gheloouen / [d] dat wy / die anders van weghen onſer naturen/ ſlauen der ſondē zijn/door dit geloouе in een nieuwicheyt des leuens herboren wordē. Noch ontfangē wy door dit geloouе de genade om heylichlichē eñ in de vreeſe Gods te leuē/waneer wy de beloſte/ die ons in het Euangelie gegheuen is / aennatten/namelick/dat Godt ons ſynen heyligen Gheeſt gheuen ſal [e].

d rō. 6. 8. b eñ 7. 8. b Col. 2. 13 eñ 3. 10 1. Pet. 1. 3

e Jac. 2 Gal. 5. 6. 1. Joā. 2. 3. 4. eñ 5. 3

Aldus

Aldus dan genereert ende verwect het gheloove in ons die begheerte ende dat toeleggen om wel ende heylichlycken te leven/ so verre ist dat het sulcx vercoelen soude: ia brengt noodsakelicken goede werckē voort.

a Deu.30.6 Joan.3.5

a Voorts/al herbaert ons God/om onse salicheyt te volbrengē/ ons reformerende om een goet leven te leyden: soo belyden wÿ nochtans/ b dat de seluighe goede wercken/ die wÿ deur de regeringhe ofte leydinge des heyligen Gheests doen/ gheensins ter reckeninghe ghebracht moghen worden/ om daer deur gherechtveerdicht te zÿn/ ofte te verdienen dat God ons deur syne kinderē houde: ouermits wÿ altÿts in twyfel ende onrust/ gelÿck de baren des zees/ herwarts eñ derwarts ghedreven soude worden/ soo onse conscientien op die voldoeninge/ waer deur ons Iesus Christus huÿtscheldinghe verkregen heeft/ niet en steunden.

b Lu.17.10 Psal.16.2 Rom.3.c.d Tit. 3. 5 cō 4.3.4.5

XXIII.

Wÿ gheloouen c dat alle de figuren des Wets deur de comste Iesu Christi een eynde ghenomē hebben. Maer al en zÿn de ceremonien niet meer int gebruych/ haer wesen eñ waerheyt is ons nochtans ouer ghebleuen/ namelych in den persoone/ in den welcken alle vervullinghe gheleghen is.

c Ro.10.4 Gal.3.4 Col.2.17

Wÿ indē ons oock met de Wet eñ Propheten behelpen d/ niet alleen op dat wÿ leren

d 2.tit.3.16 2.Pe.1.19 eñ.3.2

ren eenen goeden reghel in ons leuen houden/ maer oock om des te sterckter te mogen in de beloften des Euangeliums bevesticht worden.

XXIIII.

Wij gheloouen/ [a] aengesien Jesus Christus ons tot eenen eenigen veursprarck ghegheuen is/ [b] die ons ghebiedt stoutelyckē en sonder vreese in synen naem tot den Vader te ghaen/ [c] ghemeert oock dat het ons niet ghevoorloft en is anderste biddē/ dan na de maniere die Godt deur zijn woort veurgheschreuen heeft: [d] dat al wat de menschen van de veurbiddinge der verstoruen heylighen versint hebben/ anders niet dan een verleydinge ende bedroch des Duyuels is/ waer deur de menschen vande rechte formē der ghebeden af dwalen souden. Wij verwerpē oock alle ander middelen/ die de menschen deurhaer ombetentheyt meynē te hebben/ om haer selues daer mede veur Godt te verlossen/ als die den offer des sterfues ēn lydēs Jesu Christi te cort doen. Ten laetsten/ wij houden het Vagevier veur een guychelspel/ dat al wt eenen seluigen winckel gheco men is: waer wt ons oock hergecomē zijn die beloften der Monniken/ bevaerden/ het verbot des houwelyckē staets/ mitsgaders des gebruyckes der spysen/ die afgodische onderhoudinge der daghen/ de voorbiechte/ die aflaten/ ēn voorts alle ander dinghen/ waer deur

a 1. Ti. 2. 5 Act. 4. 12
b 1. Jā. 2. 1. 2 Joan. 16 23. 24
c Mat. 6. 9 Luc. 11. 2
d Ac. 10. 25 26/ 14. 14 Apo. 19. 29
e mat. 15. 11 Act. 10. 14 cñ. 15 Rom. 14. g. b. c. d Ga. 4. 9. 10 Colo. 2. 18 19. 23 1. Tim. 4. 2 3. 4. 5

deur men ghenade ende salicheyt meynt te verweruen: Die wij alle te samen verwerpen/ niet alleenlyc om de valsche opinie die daer aenhangt/ name lyc/ dat men daer mede veur het aengesicht Godts yet verdienē can: maer ooc om des willen/ dat se gedichdselen der menschen zijn/ eñ de consciencien met een iock beswaren.

XXV.

a Ro.1.16 17.eñ.10.c

b Mat.18 20 Eph.1.13

c Mat.10 40 Jan.13.20 Rom.10.c

a Na dyen wij Jesum Christum niet anders dan deur zijn Euangelie ghenieten en connen/ b soo gelooven wij/ dat de ordeninghe der Kercken/ welcke wt zijn autoriteyt ingheselt is/ heylich ende onghebroken behoort te blyuen: eñ dat daer om de Kercke in haer wesen niet staende blyuē en can/ oft daer moetē Herders zijn/ last hebbende om te leeren: c de welcke men ooc behoort te eeren/ eñ met reuerentie aen te hoorē/ wanneer sy behoorlyck gheroepen zijn/ eñ haer ampt getrouwelyck bedienen. Niet wt dier oorsake/ oft God aen soodanighe hulpe oft nederige middelen ghebonden ware: maer wt dyen dat het hem belieft ons onder sulcken bedwanck eñ toom te houden. In veele punct wij alle fantasticksche menschen verwerpen/ die wel wilden/ soo veel in haerder macht is/ het ampt der Dienaers/ vercondinghe des Woorts/ mitsgaders die Sacramenten te niet doen.

XXVI.

Soo gelooven wij dan/ [a] niemant en behoore hem af te trecken/ eñ met zijn seluē te vreden zijn: maer dat alle menschen gelijckelijck deenichheyt der Kercken schuldich zijn te bewaren ende onderhouden/ haer seluen onder de ghemeyne onderwijsinghe/ eñ het ioch Jesu Christi stellende: ende dat in alle plaetsen daer God een warachtige ordeninghe ō Kerckē geplant sal hebben/ [b] al waer schoon d'Overheyt met hare placaten ende ghebooden daer tegens: eñ dat alle de ghene die haer niet en begheuen tot der Kercken/ maer haerseluen daer van snyden ende trecken/ dinstellinge Gods wederstaen.

a Psal.5.8 eñ.22.23 eñ.42.5. Eph.4.12 Heb.2.12

b Act.4. 19.20 Heb.10.25

XXVII.

Wes niet te min [c] gelooven wij/ men moet wel sorchvuldichlijcken eñ met groote veursichticheyt onderscheyden/ welcke de warachtige Kercke sy/ na dyen men desen titel soo seer misbruyct. [d] Daerom/ achtervolghende het woort Gods/ segghen wij/ dat de Kercke een gheselschap der ghelooouigen is/ die haer met gheliicker eendrachticheyt begheuen/ om dat seliighe woort Godts/ mitsgaders de suyuere religie/ die daer aenhangt/ te volgen: eñ die daer in alle de dagē haers leuēs voortgaē/ opwassende/ eñ haer inde vreese Gods verstreckende/ gelijck sy altijt voorder eñ voorder passeren moeten:

c Jer.7.4. 8.11.12 Mat.3.12 eñ.7.22 eñ.24.5

d eph.2.20 eñ.4.11.12 1.Tim.3.5 Deu.37.12

a Rom. 3. c

[a]ia wat neerstichheyt ende vlytichheyt dat sy doen/die sonder ophouden nochtans haren toevlucht tot de vergheuinghe der sonden hebbē. [b]Niet te min/wij en willen niet mis-

b Mat. 13. d
2. Tim. 2.
18. 19. 20

saken/oft daer en zijn wel veel hypocriten eñ verkeerde menschen onder den gelooui-ghen/welcker boosheyt nochtans den titel der Kercken niet wtwissen en can.

XXVIII.

Met dit ons ghevoelen ende gheloouen

c Mat. 10
14. eñ. 15
Joā. 10. c
1. Cor. 3. b. c

[c]betuygen wij/ter wat plaetsen het woort Godts noch ontfanghen wordt/noch men hemseluen onder de subiectie van dyen beghcuen wil/daer oock gheen gebruyck der Sacramenten is/dat men niet oordeelen en can (willende eyghentlyck spreken) aldaer eenighe kercke te zijn. Hierom verwerpen wij die verghaderinghen des Pausdoms/ want de suyuere waerheyt Godts daer wt ghebannen is/in welcke de Sacramenten bedorue̅/van haer eygen nature verrot/ghevalst/oft gheheel te niete ghedaen zijn: waer in oock alle afgoderyen ende valsche

d 2. Cor. 6
14. 15. 16
1. Cor. 6. 15

Godsdienſten regneren. [d]Wij houdē dan dat alle de ghene die haer in soodanige handelinghe steken/eñ ghemeynschappe daer mede hebben/haer seluen van het lichaem Jesu Christi affscheydē ende afsnyden. Niet te min/want daer noch eenen cleynen voetstap der Kercken int Pausdom resteert/eñ

name

hāmelyck de substantie/ oft het wesen/ des Doops noch overghebleuen is/ a nae dyen oock de cracht des Doops aenden Dienaer niet en hangt/ soo belyden wij/ dat de ghene die daer ghedoopt zijn/ gheenen tweeden doop en behoeuen. Middeler tijt/ gemeret daer so veel bedoruen is/ en can men de kinderkens daer niet vrenghen sonder hem selue te besmetten.

a Mat. 3. 11 cñ. 18. 19 Mar. 1. 8 Act. 1. 5. cñ 11. 15. 16 17. cñ. 19 4. 5. 6

XXIX.

Soo veel nu de warachtighe Kercke belangt b/ gheloouen wij/ sy moet na de policie die onse Heere Jesus Christus ingestelt heeft/ gheregeert worden/ te weten/ dat daer Herders/ Opsichters/ eñ Diaconen behooren te zijn/ op dat de suyuere leeringe haren loop hebbe/ de gebreken ghestraft ende bedwonghen/ de arme eñ gheafflygeerde persoonen in haren noot gholpen wordden: item/ op dat de vergaderingen in den name des Heeren geschieden/ waer in een yeghelyck groot eñ cleyn ghesticht worde.

b Acto. 6 3. 4. 5 Eph. 4. b. c 1. Tim. 3 Titū. 1. b mat. 18. 17

XXX.

Wij gelooven/ dat c alle warachtige Herders/ te wat plaetse die oock wesen mogen/ eene seluighe authoriteyt/ eñ een euen groote macht hebben/ onder een eenich hooft/ onder eenen eenigen oppersten ende alghemeynen Bisschop/ namelyck Jesu Christo: ende dat hierom ghern kercke overheyt oft

c Mat. 20 26. 27. cñ 18. a. 3. 4 1. Cor. 3 a. b. c. d Eph. 1. 22 col. 1. 18. 19

heerschappye ouer dander behoort te ghebruycken.

XXXI.

Wÿ gelooven/ [a] niemant en behoort hem van zÿn eygen autoriteyt in te dringen/ om de kercke Gods te regeren: maer dat sulcx by verkiesinge moet gheschieden/ soo verre het mogelÿck is/ eñ Godt toelaet. Welcke exceptie wÿ hier merckelyc by stellen/ want den noot menichmael/ ende namelicken op onsen tÿt (op welckē den kerckelyckē stant veur een wyle lanck opghehouden hadde) vereyschet/ dat God deur een ongewoonlycke maniere lieden verwecke/ die de vervallen eñ afgebroken kercke wederom van nieus opzechten. Maer wat daer van zÿn mach/ wÿ gelooven men moet hem altÿt na desen regel schicken/ namelyck/ Dat alle [b] Herders/ Opsichters/ Diaconen/ ghenyghenisse haerder beroepinge hebben.

a Mat.28 10.19 mar.16.15 Joā.15.16 Act.1.21. eñ.6.a.b Rō.10.15 Ti.1.5.6.7

b Gal.1.15 1.Tim.3.7 8.9.10.15

XXXII.

Ock soo gelooven wÿ/ [c] goet ende nuttich te syne/ dat de ghene die verrosen zÿn om opsicht te hebben/ onder malcanderen besien ende raetslaen/ by wat middel sy het gheheele lichaem op het alderbequaemelycste regeren sullen/ [d] sonder nochtans in eenige wyse van sulcx als onse Heere Jesus Christus verordineert heeft/ af te wÿckē: dwelc

ghern

c Act.15.2 6.7.25.28 Rom.12. 6.7.8 1.Cor.14. f.g. 2.Cor.12 7. 8

d 1.Pe.5.a 1.co.14.40

gheensins en belet / oft daer en mogen wel sommighe bysonderlicke ordonnancien op eenyegelycke plaetse zijn / na de ghelegentheyt vereysschende is.

XXXIIII.

Hier en tusschen [a] sluyten wij al wat de menschē opgebracht hebben / buyten / mitsgaders alle wettē die men soude willen onder het dechsel des godtdienstes inbrenghen / ende de consciencien daer mede binden: ontfanghende alleenlych wat voeghelych eñ dienstich is om eendrachticheyt tonderhouden / ende eenen yegelychen van den eersten aen tot den laetsten toe in ghehoorsaemheyt te behouden. [b] Eñ hier moeten wij ock navolghen wat ons de Heere verclaert heeft aengaende den Christelyckē ban: die wij met al dat daer aen hangt veur goet houden / ende in de ghemeenten noch bekennen.

a Rom. 16. 17. 18. 1. Cor. 3. 11. Colo. 2. 6. 7. 8. Gala. 5. 1.

b ma. 18. 17. 1. Cor. 5. 6. 1. Ti. 1. 20.

XXXIIII.

Wij ghelooven / [c] dat de Sacramenten tot meerder bevestinge by het Woort ghesielt zijn: om ons als Godsprinnighen eñ wtghedructe seghelen der ghenaden Gods te wesen / ende deur middel van dyen ons ghelooue te hulpe ende te bate te comen / ouermits de swackheyt ende onwetenschap die noch in ons is: [d] ia op sulcker manieren ende wysen wtwendige teeckenen te syne /

c 1. Cor. 10. a eñ 11. 23. 24. Exod. 12. 3. Mat. 26. 26. eñ. 27. Rom. 4. 11. Act. 22. 16.

d Gal. 3. 27. Eph. 5. 26.

dat Godt door haer / door de cracht zijns Gheests werct/ om ons niet te vergeefs te
a Joã. 6.3. e.f.g.eñ.3 a.b betreckenē: doch wy behoudē dit stuc vast eñ seker/namelick/dat alle haer wesen ende waerheyt in Jesu Christo bestaet: eñ somēse vā hem scheydē wilt/ dat niet meer dan een schaduwe/eñ een roock daer van en blijft.

¤ ¤ ¤ V.

b rom. 6.3. Tit. 3. 5.6 Act.22.1 6. Wy belijdē/ datter [b] maer twee Sacramenten en zijn / die ooc de gheheele Kercke toecomen: waer van het eerste / namelick den Doop/ons een gheluyghenisse is / dat wy voor kinderen Godts aenghenomē zijn: want wy aldaer in het lichaē Christi gheplant worden/ om door zijn bloet afghewasschen eñ gesuyuert/item in een heylicheyt des leuens door synen heyligheen
c Math. 3. 11.12 mar. 16.15 Ro.6.a.b.c D.22.23 Geest vernieuwet te wesen. [c] Wy zijn ooc verseckert / al en worden wy maer voor een reyse ghedoopt / dat nochtans het profijt / welck daer door betreckent is/ ons in leuen eñ steruen te bate comt/ om een gheduerighe verseghelinghe te hebben / dat ons Jesus Christus altijts ghe rechtichcheyt eñ heylichmakinghe wesen sal. Het is ooc wel eē Sacrament des geloofs eñ der boetueerdicheyt. [d] Doch nadiē Godt de cleyne kinderkens met haer Vaders in zijn Kercke
d Mat. 19. 14 1. cor. 7. 14 ontfangt/so seggē wy dat de cleyne kinderkens der gelouigē behoorden door dautho-

rijckeyt Jesu Christi ghedoopt te worden.

XXXVI.

Wij beliyden / [a] dat het heylighe Nachtmael (welck het tweede Sacrament is) ons een ghetuyghenisse der eenicheyt is / die wy met Jesu Christo hebben: door dien dat hy niet alleenlick eens voor ons ghestoruen eñ opghewect is: maer [b] ons ooch waerachtelick met zijn vleesch eñ bloet spijst eñ voedt / om een met hem te worden / eñ zijns leuens deelachtich te zijn. [c] Eñ al sal hy inden Hemel wesen tot dat hy come om de gheheele wereit te oordelen: [d] so gelooue wy nochtans / dat hy ons door die verborgen eñ onbegrijpelicke cracht zijns gheests / met de eyghen substantie zijns vleesch eñ bloets voedt / eñ leuendich maeckt. Wy seggē ooc wel / het gheschiede gheestelick: niet of wy in de stede van het werck eñ der waerheyt / een ghedichtsel ofte ghedachteniſſe willen stellen: maer om dat dese verborgentheyt in haerder hoocheyt de mate onses verstants eñ alle ordeninge der nature te bouen gaet: oortelick / want sy hemelsch is / soo en canse anders niet dan door het gheloone verstaen ende verstaen wesen.

a 1. Cor. 10 16. 17. eñ 11. 24

b Jo. 6. 56 57. eñ 17 21. 22

c ma. 16. 19 Act. 3. 21

d 1. Cor. 10 16 Joan. 6

XXXVII.

Wy gheloouen / ghelijck te voren gheseyt is / dat Godt so wel int Nachtmael / als inden Doop ons wesentlick eñ metter daet

wtreyct eñ gheeft sulcx als dat beteeckent woxt. Eñ dacrom so stellē wy by de teeckenen die belittinghe eñ het vercrüghen van dees als ons daer aengheboden is. Hierom alle die tot de heylighe tafel Christi een suyuer gheloof/ als een vaetken brengen/ vercrüghen oock ünder waerheyt/ wat daer de teeckenen betuygen: [a] te weten/ dat het liehaem ende bloet Iesu Christi niet min haer een spüse eñ dranck der sielen en is/ dan het broot ende wijn des lichaems.

a 1. Cor. 11. Joan. 6

XXXVIII.

Aldus houden wy voor seker ende vast/ [b] dat het water/ al ist een vergancklick element/ ons niet en laet ünder waerheyt te beteeckenen het inwendich afwasschen onser sielē in het bloet Iesu Christi/ door de cracht zijns gheests: item dat het broot eñ de wijn welcke ons int Nachtmael gheghenen worden/ ons als eē geestelicke spüse zün/ [c] wāt sy ōs oochsichtbaerlic bewijsen/ het vleesch Iesu Christi onse spüse/ ende zün bloet onsen dranck te zün: verwerpende die phantastijesche menschen ende Sacramentschenders/ die sodanighe teeckenen niet en willen ontfanghen/ [d] om dat onse Heere Iesus Christus spreect/ Dit is mijn lichaem/ ende dese dzinckbeker is mijn bloet.

b Rom. 6 3. 4

c Joan. 6 1. Cor. 11

d ma. 26. 16 1. Cor. in. 11

e Exod. 18 20. 12 mat. 17. 25 Rom 13

XXXIX.

Wy ghelooven [e] dē wille Gods te zün/ dat

dat de werelt door Wetten ende Policien geregiert werde / om enige toomen te hebben/waer mede die ongheregheldе begeerlickheden des werelts bedwongen mogen worden. Ẽn dat hy selfs de Conincklÿcken ingheſtelt heeft/deſgelÿcx de vyve ſtedẽ / ẽn alle ander manieren van Overheyt / ſo wel die erffelicke zÿn als anderſins/ mitſgaders al wat tot dẽ ſtaet der Iuſtitien behoort/ willende oock voor haer inſtelder gheëert weſen: Ẽn hierom heeft hy het ſweert der Overheyt in de hant gegeuẽ/op dat ſy de ſonden / die niet allein teghen de tweede tafel der ghebooden Godts / maer oock teghen de eerſte ghedaen worden / bedwinghe,

a So moetmẽ dan/om des Heerẽ wille/ dẽ genẽ die ons tot Overheyt geſtelt zÿn/ niet alleen verdraghẽ om dat ſy ouer ons heerſchen/maer ooc eeren / ẽn met alle reuerentie pryſen/ itẽ voor plaetſbewaerders ẽn officieren Godts houdẽ/ die hy beuel gegeuẽ heeft/ſodanigẽ wettelichẽ ẽn heyligẽ laſt ẽn ampt te bedienen. Ẽ.I.

a 1.Pet.2. 13.14. 1.Tim.2.2

So ſeggẽ wy dã ſterchtelic ẽn beydẽ/ b mẽ moet haer wettẽ ẽn ſtatutẽ gehoorſaem weſen/ ſchattingen/ impoſten/ ẽn voorts watmẽ haer anders ſchuldich is/ betalẽ / itẽ het iock haerõ ſubiectiẽ met goetwillicheyt dragẽ/al waert oock dat ſy ongheloouige warẽ ; c doch ſoo verre die hoochſte Overheyt

b ma.17.24.

c Act.17.18 19.

Gods

Godts in haer wesen/ ofte ongeschent blijue. Ende hier ouer verulocken wy alle de ghene die de Ouerheden soecken te verwerpen/de goeden gheincyn te maken/ ende alle ordenunghe der gherechticheyt om te keeren.

HET EYNDE.

Dese Belydenisse des gheloofs was anderwerfs openbaerlick der Maiesteyt des alder Christelicsten Conincks/namelick/ Carolo den neghensten van dyen name/ ghepresenteert/int Jaer 1561. den neghensten dach van September/ te Poissy.

¶ Register/ begrypende alle de stucken waer van in dit Boecxken gehandelt wort. Het eerste ghetal betcecktent het Capittel/ ende het tweede/ het bladt.

A

AAn de Priesterlicke Absolutie. xiiij. 38
hoe de dienaers d'Absolutie gheuen. xiiij. 39
papistische Aflatē. xiiij. 41
men moet een eenich Godt Aenbidden eñ Aenroepen. v. 12
men moet eenen Godt alleen Aenroepen door die eenige voorbidding Jesu Christi: item/ men moet de heyligē/ noch Aenbidden/ noch dienen/ noch Aenroepen. v. 13
Apocryphen. j. 7
Apostelen. xviij. 58

B

Bedieninge der versoeninghe. xiiij. 39
men moet de Bedieninghe niet verachten. xviij. 56
Gods Beeldē: de Beelden Christi: de Beeldē der heyligē: de Beelden Schrifture der Idioten. iiij. 11
de doode lichamen Begrauen. xxvj. 86
wat Beteeringe te seghen is. xiiij. 37
de Voorvaders hebben de Belofte des Euangeliūs gehadt. xiij. 34
dobbele Beloften: de oude Vaders hebben oock gheestelicke Beloften gehadt. xiij. 35
Bereydinghe tot het Nachtmael. xxi. 78
die Berouwe der sondē heeft/ die is in hem seluē d'oprecht dat hy gesondicht heeft. xiij. 37
item/ hy belijdt syne sonden. xiij. 38
Godt Beruert de herten vā binnē. xviij. 57

Gesoec-

Beſoeckinghe der ſiecken. xxv.86
Hoe ſorchvuldich men behoort te weſen / om ons leuen te Beteren. xiiij.40
van d Biechte. xiij.38
Biſſchoppen. xviij.58
Borghers van eender ſtadt. xvij.48

C

Canoniſche Schriftvre. j.5
de eenicheyt der kercken en is in de Ceremonien niet gheleghen. xvij.55
Ceremonien eñ ander manieren vā doen: ongeliſcke Ceremonien. xxvij.88
Chriſtus is eē warachtich Godt: heeft waerachtich vleeſch aengenomen. xj.27
heeft een redelicke ſiele gehadt: heeft twee natuerē: daer en is maer eē Chriſtus: zijn Goddelicke nature en heeft niet geleden / noch zijn menſchelicke natuere en is niet al om. xi.28
hy heeft warachtelick geleden: eñ is warachtelick vandē doodē op geſtaē: en indē Hemel opgecloммen. xi.29
hy is de enige ſalichmaker des werelts / eñ de Meſſias. xi.31
wy ontfangen Chriſtū door het geloof: wy en mogē de rechtuerdich makinge eēſdeels chriſto / eñ eenſdeels ons ſelven niet toe ſchrijuen. xv.43
Chriſtus is het hooft d kercken. xvij.50
hy is de eenighe herder der kercken. xvij.51
hi is de leeraer xviij.57
hy is de eenige ſpijſe die ons int leuen onderhout: men eet eñ ontfangt Chriſtum door het gheloue. xxi.76
Concilien. ij.8
wy ontfanghen de vier Sym-

Symboten der Concilien. xi. 32
van de slotelen des Coninckrijcks Gods: het Coninckrijck Gods open ende toe te doen xiiij. 39
het verstant der Consten. ix. 22
Curieuse vragē viij. 20

D

wy leeren de waerachtige Duechden xvj. 47
de Dienaers vergeuen de sonden. xiiij. 39
Godt ghebruyct Dienaers om eē kercke op te rechten: oorspronck des Diensts: mē moet de bedieninge niet verachten. xviij. 56
wie eñ wat lieden God der werelt veur Dienaers ghegheuē heeft: Dienaers des nieuwē Testaments. xviij. 58
de Dienaers moetē ghe roepen ende verrozen zijn: ozdeninghe der Dienaers. xviij. 59
de Dienaers zijn wtdeel ders ō secreten Gods: vā de macht der sierken Dienaers. xviij. 61
alle Dienaers hebbē euē groote macht. xviij. 62
officien der Dienaers. xviij. 64
men moet de Dienaers van quaden leuen ooc aenhoozen. xviij. 65
de Dienaer des Doops xx. 73
mēmoet goet onōscheit stellen tusschē den Autheur/ eñ den Dienaer ō Sacramentē. xix. 67
dinstellinge des doops: daer en is niet meer dā eenen Doop: wat het is met water gedoopt te zijn: wij worde mē met water gedoopt. xx. 72
De verbindinghe des Doops. xx. 73
De Doot. viij. 18
Daer is een Duyuldicheyt der persoonen in Godt. iij. 9
vanden Duyuel. vij. 17

Dwalinghen. xliij.40

E

Eenicheyt der Kerckē en is niet in ceremoniē eñ wtwēdige manierē vā doē gelegē. xvij.55
een lichamelyc Eten: dē heer geestelic etē. xxj.75
mē Eet Christum deur het geloof: om salich te wozdē moetmen noot-salichlyck Eten. xxj.76
den Heere Sacramentelyck eten. xxj.77
van de Engelen. vij.17
Epicurische menschen. vj.5
de Erfsonde. viij.18
wat het wooꝛt Euangelie eyghentlyck beteeckent. xiij.35
de leere des Euangeliums / is dalderoutste leere. xiij.36
Euangelisten. xvij.58

F

Feestdagen Christi eñ der Heyligen. xxiiij.83

G

Gebet: een vyy Gebet: mate der ghemeyner Ghebeden. xxij.81
Gedachtenisse der weldaden Gods. xxj.74
wij wozdē deur het Geloof alleen ghereghtveerdicht. xv.42
wij ontfangē Christum deurt Ghelooof. xv.43
wat het Gheloof is: het is een ghaue Godts: het wasst. xvj.44
alle Gheloouighe zijn Priesters. xvij.60
men eet Christum dooꝛ het Geloof. xxj.76
Gemeēschap der eygēdommen. xj.29
alle menschen die in de Gemeēte zijn / en zijn niet vander Gemeente. xvij.54
het moeten eerbaerlicke plaetsen zijn daer de Gemeente vergaderen sal. xxij.80
vandē Gheest / eñ van de letter. xiij.36
den Heere Gheestelick eten. xxj.75

de

de Gheestelycke spyse. xxi.76
verschijninghe der Gheesten. xxvj.87
Ghetyden. xxiij.82
Godt heeft alle dingen geschapen. vij.16
valsche Godsdienſten. xxiiij.83
de kerckelycke goeden/ende haer oprecht ghebruyck. xxviij.89

H

Christus is de eenighe Herd ende kercke. xvij.51
Herders. xviij.58
wat eere men den heyligen schuldich is. v.13
wat een Heylige te seghen is. xvij.49
wat Heyligē betreckt: heylichmakinghe der Sacramenten. xix.68
Godt beruert de Hertē van binnen. xviij.57
wij moetē goede Hope van alle menschē hebben. x.24
Hoemē Houwē moet. xxix.90
den houwelycke staet: Houwelicksche rechten. xxix.91
Huysregeringhe. xxviij.90

I

Insettinghe der menschen. ij.8

K

daer is altijts eē kercke Gods gheweest/ende daer salder altijts een blyuen. xvij.48
daer is tallen tydē maer een kercke Gods: de algemeynekercke: deelen oft sotten der kercken: strydende eñ triumpherende kercke: de bysondere kercke: daer zijn twee volcken in de kercke. xvij.49
het oude eñ nieuwe volck en maect maer eē kercke Gods: de kercke is het huys des leuendigen Gods: in wat voegen dat de kercke moet en dwaelt: sy is eē maegt/et/eñ bruyt Christi:

de cudde der ſchapen: een lichaem: Chriſtus is alleen het hooft der kercken. xvij.50
Chriſtus is deenige heer der der Kercken: in de kercke en is gheē heer ſchappie: daer en moet gheen ongeregeltheyt weſen. xvij.51
twiſſen eñ tweedracht in de Kercke: de teeckenen der waerachtigher kercken. xvij.52
daer en is gheen ſalichheyt buyten de kercke Gods: ſy en is aen de teeckenen niet ghebonden. xvij.53
ſy ſchijt ſomtijts geheel ónielt te weſen. xvij.54
deenicheyt der Kercken en is niet in ceremoniē oft wtwendige manieren van doen gelegen. xvij.55
Godt ghebruyct Dienaers om een kercke op te rechten. xvij.56
men heeft tijt van doen om de kercke te deffenen. xxiij.82
Ketteryen. j.6: iij.10: ix.23: xj.29: xj.30: xiij.36: xiij.41.
men behoort de ionghe kinders in de Chriſtelycke religie tonderwyſen. xxv.85
hoemen de kinderen op brengē moet. xxix.91

I

Chriſtus is de Leeraer. xviij.57
Leeraers. xviij.58
de Leere des Euangeliums is de alderoutſte leere. xij.36
van den Gheeſt/eñ de Letter. xij.35
een lichamelyck eten. xxj.75

M

van de Macht der kercken Dienaers: de Heere behoudt de warachtighe macht veur hem ſelven alleen. xviij.61
Macht des ampts/ oft der Gedieninghe: alle Die-

Dienaers d' ghemeenten hebben euen grooten macht. xviij.62
de Manicheen/ eñ de Marcioniten. vij.16
Mate der ghemeyner ghebeden. xvij.81
van dē Menſch. vij.17
van den val des Menſchs. viij.18
de Menſch en can van hem ſelue niet goets doen. ix.21
Middelmatighe dinghen. xxvij.89
wij en behoorē de middelē niet te miſpryſen. vj.15
vāde Monikē. xviij.59

N

het Nachtmael des heerē: wie het Nachtmael ingheſtelt eñ gheheylicht heeft: het teeckē/ eñ de beteeckende ſake des Nachtmaels. xxj.74
hoe Chriſtus int Nachtmael teghenwoordich is. xxj.77
Noch ander ſaken waer toe het Nachtmael des Heerē ſtrect: bereydinge tot het Nachtmael: de maniere vā t'Nachtmael wt te rechten/ eñ vande twee ſpecien. xxj.78

O

die Officie der Dienaers. xviij.64
het Officie der Onderſaten. xxx.93
d'Ongeloouige menſchē ontfangen het Sacrament des Nachtmaels tot haer oordeel.
van d'Ongheloouighe perſoonen. xxix.90
laet ons niet onbedachtelyc yemant veur den tijt Oordeelen. xvij.55
wat oordeel dat wij volgen inde ſake des gheloofs. ij.8
de Oordenen d' Roomſcher kercke. xviij.58
Oordeninge der Dienaers. xviij.59
Oorloghe. xxx.92

men moet Ordeninghe houden. xviij.63
Oprocr. xxx.93
Ouderlingen. xviij.58
De Ouerheyt is van Godt ingheſtelt: haer ampt. xxx.92

P

Papiſtiſche aflaten. xiiij.41
wat Penitentie ofte bekeeringe te ſeggen is: ſy is een bekeeringhe tot Godt: item eē gaue Godts. xiiij.37
Plaetſbewaerē xvij.51
van de Prieſterſche abſolutie. xiiij.38
alle geloouige zijn Prieſters: Prieſters / ende Prieſterſchap. xviij.60
Propheten. xviij.59

R

wat het woort rechtuerdichmaken beteekent. xv.41
wy wordē door Jeſum Chriſtū rechtuerdich gemaect: item de gherechticheyt voort ons toegherekent: wy worden door tgeloof alleē gherechtuerdicht xv.42
wy en mogen de Rechtuerdichmakinge eēſdeels ons ſelue niet toeſchrijuen. xv.43
Inſpruyck der Rijcdommen. xxviij.90
vā dē Rijcdom. xxix.91

S

de Sacramentē zijn by het Woort geuoecht: item wat een Sacrament is: daer zijn ander Sacramenten des ouden / eñ ander des nieuwē Teſtaments: Hoe vele Sacramentē des nieuwen Teſtaments datter zijn: wie de Sacramentē ingeſtelt heeft. xix.66.
Godt geeft den Sacramenten haer cracht: Mē moet goet onderſcheyt makē tuſſchen den autheur ende den Dienaer der Sacramentē: Het principael we-

weſen/ ofte die ſubſtãtie der Sacramenten: waer in dat de Sacramenten des ouden eñ nieuwen Teſtaments ouer een comen ofte vſchillen. xxix. 67
onſe Sacramenten zijn in de plaetſe van dien die int oude Teſtamẽt waren ingeſtelt: waer dat de Sacramenten ghelegen zijn: heylichmakinge der Sacramenten. xix. 68
die Sacramentiſche vereninge: de beteeckẽde ſaken en zijn noch aen de Sacramenten ghebonden / noch daer in beſloten. xix. 70
den Heere Sacramentelich eten: item die onzeloouige ontfanghẽ het Sacramẽt tot haer oordeel. xx. 77
daer en is geẽ Salicheit buytẽ de Kercke Godes. xvij. 53
Chriſtus is de eenighe Salichmaker des werelts. xi. 31
Sanct. xxiij. 82
de Schrifture leert volcomelic alle Godtſalicheyt: itẽ de Schrifture is het woort Godes. j. v
Sectẽ. xix. 70. xxiij. 85 xxix. 91. xxx. 93
den ſtaet der Sielen die wt hetlichaem vſcheyden is. xxvi. 87
van de ſlotelen des Coninckrijcks Godts. xiij. 39
De Hõdach. xxiij. 83
vã de Honde. viij. 18
de Honden die metter daet volbracht worden: itẽ Godt en is de ſake des Hõdts niet viij. 19
vã de twee Speciẽn in het Nachtmael des Heeren. xvi. 78
onderſcheyt der Spijſen. xxiij. 85
de Chriſtelicke Straffe xviij. 64
men moet allenthalben by

dē name Gods Sweren. v.14
vy ontfanghē de vier Symbolen der Concilien. xi.32
de Synoden. xviij.65

T

de ghemeyne Tale. xxxiij.81
vreemde Talen moeten in de vergaderinghen ſwijghen. xxij.80
de Teeckenē d' waracht tiger kerckē xvij.52
de Teeckenē voerē den naem vande beteeckēde ſaken. xix.69
de teeckenē / eñ die beteeckende ſaecken int Nachtmael. xx.74
men moet in de Tempelen met heuſcheyt eñ ootmoedicheyt vheeren: het waracht tich vcierſel der Tempelen. xxij.80
men heeft tijt van doen om de kercke te oeffenen. xxiiij.82
een Tſamenſtellinghe S. Pauwels met S. Jacob. xv.43
Twiſtē eñ tweedracht ē inō kercke. xvij.52

V

de oude Vaders hebbē geeſtelicke beloſtē gehadt. xxxi.35
het Vageuier. xxvi.82
van den Val des menſches. vij.18
hoedanich de menſche voor ſynen Val was: itē/hoedanich de menſche is na ſynen Val. ix.20
Valſche Godsdienſtē: itē Vaſten. xxiij.83
ghemeyn eñ byſonder Vaſten: hoedanich het Vaſtē is: item van de Vaſtē. xxiij.84
Verbindinghe des Doops. xx.73
de Verdienſtē der mēſchen en zijn niets weert. xvi.48
de Sacramētiſche Vereeninge. xix.70
op wat vſtant dat God den

dē menſch Verhardt. viij.19
de Dienaers Vergeuē de ſonden. xiij.39
de Vercondinghe des woorts Godts/is het woort Gods. j.5
wat mē in de H. Vergaderingē der geloouigē doen moet. xxij.79
men moet de H. Vergaderingē niet vſ maden: ſy moetē int openbaer geſchiedē: het behoorē eerbaerlicke plaetſen te zyn/daer de Gemeē te Vergaderē ſal: men moet in de Tempelen eñ H. Vergaderingen met heutheyt eñ ootmoedicheyt vkeeren: Vreemde talē moeten in de Vergaderingen ſwijghen. xxij.80
de invēdige Verlichtinge en vhindert de vtwendighe predicacie niet. j.6
de Vermaningē en wordē niet te vgeefs gheſchiedē. xxv.25
Verſchynūge der geeſten. xxvi.87
de Veurvaders hebben de beloften des Euangeliūs gehadt. xij.34
het Vleeſch en can de Wet Gods niet volbrengen. xij.23
het oude ende nieuwe Volck en maect maer een kercke Godts. xvij.50
alle dingē worden bi de Voorſichticheyt gods geregiert vj.14
curieuſe Vragē. viij.20
de menſche doet het quaet met ſynē Vryen wil. ix.21
wat de wedergheborē voor eenen Vryen wil hebben. ix.22
wy hebbē Vryheyt des wils in wterlicke ſaken. ix.23
de Vrucht des doots/ende der Verrijſenisſe Chriſti. xi.30

Wederdoopers. rr.73
Wat crachtē dat de wedergeborene moghen hebbē. Item ſy doen het goet niet alleen by maniere van lyden/ maer ooch by manierē van werchen. ir.22
gedachteniſſe der Weldaden Gods. rr.74
van de goede Werchē: de menſchen en connē gheen goede Werchē verſierē: het eynde der goeder werchē.rvj.45
mē moet de goede werken niet vwozpen: wij en wozdē deur de goede werchen niet ſalich: de goede werchen zyn Gode aenghenaem. rvj.46
Godt geeft onſen werchen eenē loon. rvj.47
de Werckman is ſynen loon weerdich.rviij.65
de Wet Gods vclaert ons den Wil Gods. rij.32
de Wet Moſis is in.ij. tafelē begrepē: de wet is gheel volmaect: uē waerom dat ſy gheheuē is: item/ het vleeſch en cā de Wet niet volbzengen. rij.33
hoe verre de wet gods ōs afgebzacht is.rij.34
de warachtighe wtleghginge der ſchzifturē: de Wtleghginghen der heyliger Vaderē.2.vij
God heeft ons wt ghenade wtvercozen: wij zyn wtvercozē of veur geſchiet in Chriſto: wij zyn tot eenē ſckerē eyn de wtvercozen. r.24
oft daer weynige Wtvercozen zyn. r.25
oft wij Wtvercozen zyn. r.26

FINIS.